Vårdprogram U612 Strömsholms kungsgård med Strömsvik, Hultet och Utnäs

STATENS FASTIGHETSVERK

Förord

Statens fastighetsverk (SFV) förvaltar fastigheter som ägs av svenska staten. Ett stort antal av dessa är statliga byggnadsminnen (SBM). SFV skall upprätta ett vårdprogram för varje byggnad, anläggning, park eller mark som är SBM respektive värdefull fastighet. Riksantikvarieämbetet (RAÄ) och SFV har upprättat en ”Överenskommelse om samverkan mellan Statens fastighetsverk och Riksantikvarieämbetet rörande vårdprogram och skyddsföreskrifter”, från 2001-10-17.

Detta vårdprogram är framtaget utifrån SFV:s ”Styrande dokument, kulturarv/vårdprogram, beslutad 2008-05-19”. Syftet med vårdprogrammet är att vara ett praktiskt hjälpmedel för förvaltare, myndigheter och entreprenörer vid förvaltning och underhåll. Ett vårdprogram är värdefullt dels vid tillståndsprövning av ändringsförslag i strid mot skyddsföreskrifter, dels i samband med den tillsyn som RAÄ ska bedriva. Vårdprogrammet följer den mall som tagits fram för SFV:s jordbruksegendomar. Innehållet består av historik, baskunskaper om byggnader och mark, samt en analys och beskrivning av speciella värden hos egendomen kompletterat med målsättning för fastigheten.

Egendomen Strömsholms slott och kungsgård är belägen i Hallstahammars kommun, Västmanlands län. Vårdprogrammet behandlar egendomen Strömsholm som en helhet. Där ingår Kungsgården samt gårdarna Strömsvik, Hultet och Utnäs. Till gårdarna hör ekonomibyggnader, bostadshus, åkermark, betesmark och skog samt före detta torp och arbetarbostäder. Byggnaderna behandlas endast exteriört. Vårdprogrammet behandlar inte Strömsholms slott eller Ridskolan Strömsholm.

Vårdprogrammet är framtaget på uppdrag av förvaltaren Anders Johansson. Uppdraget har utförts av Stiftelsen Kulturmiljövård Mälardalen (KM), där kärnan i projektgruppen har utgjorts av Stefan Elgh, Ronnie Jensen och Helén Sjökvist. Dessutom har insatser utförts av Örjan Hermodsson och Boel Melin inom KM samt av Leif Rooth, GräsROOTHen AB, den sistnämnde som underkonsult hos KM. Under arbetets gång har ett möte hållits på plats på Strömsholm. Närvarande var Ulf Lindberg, RAÄ, Stefan Elgh, Ronnie Jensen och Helén Sjökvist, KM, samt Karin Gadde Jennische, kulturarvsspecialist SFV Mark. Vårdprogrammet har granskats av SFV under arbetets gång.

Egendomen omfattar 973 hektar mark, varav 530 hektar åkermark, 193 hektar skog, 105 hektar betesmark och 145 hektar övrig mark. SFV Mark förvaltar ca 100 byggnader på egendomen. Jordbruksmark och byggnader upplåts genom jordbruksarrenden, fritidshusarrenden och permanentbostadsarrenden. Gårdarnas produktion är huvudsakligen inriktad på spannmålsodling och oljeväxter. Hästverksamheten i området är omfattande. Skogsbruket sköts i SFV:s regi.

Uppsala
November 2009

Omslagsfoto: Ronnie Jensen, KM

Övriga foton: Om inte annat anges är fotografierna i kap. 1, kap. 3, kap. 5–6 samt kap. 7, s. 40–76, tagna av Ronnie Jensen, KM. Om inte annat anges är fotografierna i kap. 4 och kap. 7, s. 77–149, tagna av Helén Sjökvist, KM.

Redigering: Ronnie Jensen, KM.

Innehåll

1. Sammanfattning **sid 7**

2. Fastighetsuppgifter **sid 9**
Fastighetsbeteckningar, arealer och markslag sid 9
Ägoförhållanden sid 9
Produktion och upplåtelser sid 9
Klimat och jordarter sid 9
Landskapsbild sid 9
Nuvarande skydd sid 9
Kulturminneslagen sid 9
Förordning om statliga byggnadsminnen m.m. sid 10
Plan- och bygglagen sid 11
Skogsvårdslagen sid 11
Miljöbalken (SFC 1998:808) sid 11
Övriga utpekanden i inventeringar, bevarandeprogram m.m. sid 11

3. Värden **sid 13**
Helheten sid 13
Värdena uttryckta i fyra historiska berättelser sid 13
Strömsholm för Gustav Vasa sid 13
Hästhållningen och det militära arvet sid 13
Den agrara utvecklingen sid 13
Kommunikationsstråken sid 14
Byggnaderna sid 14
Arbetar- och torpbebyggelsen sid 14
Hot sid 15

4. Mål **sid 17**
Bevarande och utveckling sid 17
Förstärkning av berättelserna sid 17
Markanvändning och produktionsinriktning sid 17
Levandegörande och tillgänglighet sid 18
Miljö sid 18
Brand och säkerhet sid 18
Skötsel och vård sid 18
Särskilda dokumentationsbehov sid 18
Forskning sid 18

5. Särskilda vårdkrav **sid 19**
Vårdkrav i äldre kulturlandskap sid 19
Ekhagar, granbestånd och ryggade åkrar – exemplet Åby sid 19
Generell skötsel av ryggade åkrar sid 21
Allmogeåkrar sid 22
Mälarens vattennivå i framtiden sid 22
Energiskogen i Storängen sid 23

6. Historik **sid 25**
Den förhistoriska tiden (fram till 1050 e.Kr.) sid 25
Strömsholm och Utnäs sid 25
Medeltiden (1050–1520) sid 26

Strömsholm	sid 26
Utnäs	sid 27
1500-talet	sid 27
Strömsholm	sid 27
Utnäs	sid 28
1600-talet	sid 28
Strömsholm	sid 28
Utnäs	sid 29
1700-talet	sid 29
Strömsholm	sid 29
Utnäs	sid 31
1800-talet	sid 31
Strömsholm	sid 31
Utnäs	sid 32
1900-talet	sid 32
Strömsholm	sid 32
Utnäs	sid 33
2000-talet	sid 33
Strömsholm	sid 33
7. Nulägesbeskrivning	**sid 35**
Åkermarken	sid 35
Betesmarken	sid 35
Skogen	sid 36
Delområden	sid 36
Storängen	sid 36
Södra åspartiet	sid 36
Herrskogen	sid 36
Norra åspartiet	sid 36
Djurgården–Säby–Hultet	sid 38
Österängen	sid 38
Utnäs	sid 38
Storängen	sid 39
Historiska kartor	sid 39
Fasta fornlämningar och övriga kulturhistoriska lämningar	sid 40
Södra åspartiet	sid 42
Historiska kartor	sid 43
Fasta fornlämningar och övriga kulturhistoriska lämningar	sid 43
Herrskogen	sid 47
Historiska kartor	sid 47
Fasta fornlämningar och övriga kulturhistoriska lämningar	sid 48
Norra åspartiet	sid 50
Historiska kartor	sid 50
Fasta fornlämningar och övriga kulturhistoriska lämningar	sid 51
Djurgården–Säby–Hultet	sid 60
Historiska kartor	sid 61
Fasta fornlämningar och övriga kulturhistoriska lämningar	sid 61
Österängen	sid 65
Historiska kartor	sid 66
Fasta fornlämningar och övriga kulturhistoriska lämningar	sid 66
Utnäs	sid 68
Historiska kartor	sid 69
Fasta fornlämningar och övriga kulturhistoriska lämningar	sid 70
Bebyggelse inom delområdet Storängen	sid 77

Strömsvik sid 77
Bebyggelse inom delområdet Södra åspartiet sid 85
Kungsgården sid 85
Slusstugan sid 101
Borgåsunds fiskebod sid 105
Bebyggelse inom delområdet Norra åspartiet sid 107
Blomtorp sid 107
Kvarnhagstorp sid 109
Bebyggelse inom delområdet Djurgården–Säby–Hultet sid 113
Ryttartorp sid 113
Möllerstorp sid 115
Lilla Hultet sid 117
Hultet sid 119
Bebyggelse inom delområdet Utnäs sid 125
Utnäs torp sid 125
Utnäs gård sid 127
Rävlyan sid 131
Utnäslöt sid 135
Bygget sid 139
Walls stuga sid 142
Hanestorp sid 143
Ekstedts torp sid 146
Kruthus vid Utnäslöt sid 148

Källor **sid 151**
Tryckta källor sid 151
Otryckta källor sid 152
Arkiv, analoga och digitala sid 153
Lantmäteriets digitala kartarkiv sid 154
Informanter sid 154
Internetkällor, övrigt sid 154

Bilagor
Bilaga 1, Karta över riksintresseområde för kulturmiljövården
Bilaga 2, Karta över Natura 2000-området Strömsholm
Bilaga 3, Förteckning över lämningar i FMIS
Bilaga 4, Förteckning över historiska kartor

1. Sammanfattning

Den statliga egendomen Strömsholm är belägen i anslutning till Mälaren i Hallstahammars kommun, Västmanland. Området omsluter Kolbäcksåns nedre lopp och den sydligaste delen av Strömsholms kanal. I egendomen ingår jordbruksenheterna Kungsladugården, Strömsvik, Hultet och Utnäs. Innanför området för vårdprogrammet ligger Strömsholms slott, som är ett kungligt slott, vilket innebär att Kungen har dispositionsrätt.

Området utgjorde från början ett helt Mälaranknutet landskap med rural bebyggelse under järnåldern. Under slutet av förhistorisk tid och början av medeltiden började lokala stormän (frälset) skapa godsbildningar längs norra mälarstranden, bl.a. inom detta område. Detta ledde till att större delen av området under slutet av medeltiden var frälseägt. Detta var en förutsättning för Gustav Vasas omvandling av området till kungsladugård och senare under historisk tid till kungligt slott.

Under 1600- och 1700-talen utvecklades Strömsholm till ett av de viktigaste godsen för hästhållning med militär inriktning. Denna tid har avsatt tydliga avtryck inom området. Denna inriktning avvecklades slutligen i slutet av 1960-talet och har i området ersatts med Sveriges hästsportcentrum. Under senare delen av den historiska tiden fram till nutid skedde den stora uppodlingen av de tidigare ängsmarkerna, vilket bidragit till att vidmakthålla den öppna landskapstypen.

Idag präglas miljön av det öppna landskapet i anslutning till Mälaren, i kombination med mindre skogsområden som är lövskogsdominerade. Stora delar av området är skyddade i form av naturreservat och Natura 2000-områden. Ridskoleområdet och slottet är skyddade såsom statliga byggnadsminnen. Strömsholms kanal är byggnadsminne. Området är också beläget inom riksintresseområden för kulturmiljövård, naturvård och friluftsliv.

De värden som finns inom området kan idag knytas framför allt till fyra bredare berättelser: *Strömsholm före Gustav Vasa*, *Hästhållningen och det militära arvet, Den agrara utvecklingen och Kommunikationsstråken.*

Bland de största värdena utgör det stora antalet byggnader inom området som främst kan relateras till berättelserna om den agrara utvecklingen och hästhållningen och det militära arvet, men i viss mån också kommunikationsstråken. Framför allt är det den omfattande arbetar- och torpbebyggelsen som speglar ett viktigt skede i den svenska historien. Representanter för välbehållna torpmiljöer är Blomtorp och Kvarnhagstorp utmed det norra åspartiet samt Ryttartorp och Möllerstorp utmed landsvägen öster om slottet. Här är också de lämningar efter denna bebyggelse som finns representerade inom området viktiga.

Bland enskilda byggnader eller miljöer får den representativa karaktären hos Strömsviks mangårdsbyggnad framhävas och den klassiskt utformade trädgården. Området för Kungsgården har idag en heterogen karaktär, dels byggnader med en relativt ålderdomlig prägel, dels exempel på ombyggnader och tillkomsten av nya sådana. Den kvarvarande gården i Utnäs har stora miljöskapande värden och har även värdeuttryck ur ett samhällshistoriskt perspektiv, som en tydlig exponent för ett militärt hemman.

Lämningar efter själva basen för den agrara utvecklingen i form av fossila åkrar finns också, främst i den norra delen av området, norr om Hultet, men också på Utnäslöt. Dessa måste bedömas ha ett mycket högt värde vad gäller möjligheten att spegla detta skede av utvecklingen.

Fig. 1. Strömsholms slott sedd från Kolbäcksån.

Som spår efter de äldsta skedena inom området finns ett antal fornlämningar, främst i form av gravar, men även i form av bebyggelselämningar, både i form av boplatser och by- och gårdstomter, t.ex. vid Åby och Utnäs. Stallområdet vid Utnäslöt präglas fortfarande av det militära arvet och det gamla excersisområdet hålls fortfarande öppet.

Ett stort antal lämningar efter äldre kommunikationssystem finns också inom området, vilket gör det lämpligt ur pedagogisk synvinkel för att belysa samfärdselhistorik.

För att kunna bevara fastighetens höga värden ur såväl natur- som kulturmiljösynvinkel krävs fortsatt jordbruksdrift och kontinuerliga naturvårdsåtgärder i form av slåtter, bete och röjning.

Vad gäller bebyggelsen är det av vikt att byggnader brukas för att förutsättningar skall finnas för ett långsiktigt bevarande.

De delar av området som skyddas som naturreservat har självfallet en ökad ambitionsnivå vad gäller bevarande, liksom de byggnader som omfattas av det statliga byggnadsminnet.

För att ytterligare stärka områdets karaktär föreslås ett antal åtgärder i syfte att stärka de framtagna berättelserna.

2. Fastighetsuppgifter

Fastighetsbeteckningar, arealer och markslag

Den statliga egendomen Strömsholm är belägen i Västmanlands län, Hallstahammars kommun och till större delen inom Kolbäcks socken (fig. 2 och 3). Den del som utgörs av gamla Utnäs by ligger emellertid inom Säby socken. Egendomen omfattar fastigheterna Strömsholm 1:57, 1:58, 1:59, 1:71, 1:89, 8:1, 8:50, 8:52, 8:53, 8:57 samt Utnäs 1:1, 1:2, 2:1, 3:1. Totalt omfattar egendomen 973 hektar varav 530 ha är åkermark, 105 ha är betesmark och strandängar, 193 ha är skog och 145 ha är övrig mark. Härtill kommer vissa vattenarealer.

Fig. 2. Situationskarta för Strömsholmsområdet, beläget mellan Köping och Västerås norr om Mälaren i Hallstahammars kommun, Västmanlands län.

Ägoförhållanden

Egendomen ägs av svenska staten och förvaltas sedan 1993 av Statens fastighetsverk. Ridskolan och slottet förvaltas av en annan enhet inom SFV och omfattas inte av detta vårdprogram. Slottet är kungligt och kungen äger fortfarande dispositionsrätt över slottet. Naturreservatet Strömsholm förvaltas av Länsstyrelsen i Västmanlands län.

Produktion och upplåtelser

Jordbruksenheterna Kungsladugården, Strömsvik, Hultet och Utnäs är utarrenderade till aktiva brukare, vilka bedriver ett konventionellt jordbruk. Samma arrendator brukar idag såväl Strömsvik som Kungsladugården. Jordbruket är främst inriktat på produktion av spannmål och oljeväxter, men även visst inslag av energiskog finns. Ridskolan Strömsholm arrenderar betesmark. Hästhållningen i området är också omfattande. Överhuvudtaget är hästsporten den mest omfattande verksamheten inom området som kan ses som att svensk hästsports mest centrala. Inom området finns ett flertal f.d. torp och arbetarbostäder, som arrenderas ut och används som fritidshus och hus för permanent boende. Arrrendatorerna svarar för det löpande underhållet av byggnaderna. Fastighetsägarna svarar för underhåll av mer långvarig karaktär. Underhållet skall utgå från ”Metodanvisningar för byggnader i kulturmiljö”.

Klimat och jordarter

Strömsholm ligger inom det mälarnära området med klimatzon II enligt Svensk trädgårds zonindelning. Gränsen till zon III ligger emellertid mycket nära. Jordarterna består till större delen av lera–finmo i de lägre liggande partierna samt morän på högre liggande partier.

Landskapsbild

Området representerar naturgeografiskt region 24, Svealands sprickdalsterräng med lerslättdalar och sjöbäcken (Länsstyrelsen miljöövervakningsprojekt). Landskapet är flackt med en mosaik av skogs- och jordbruksmark och grunda mälarvikar avbrutet av impediment. Genom området sträcker sig även rullstensåsen Strömsholmsåsen, vilken utgör ett påtagligt inslag i landskapet. Jordbruket är generellt sett storskaligt. Frånsett de sanka mälarstränderna, och stränderna och strandängarna kring Ladugårdssjön, är området våtmarksfattigt, till stor del beroende på utdikningar. Skogsmarken innehåller en betydande andel lövskog, särskilt blandad ädellövskog med inslag av grova ekar och hassel. En stor del av skogsmarken består av ek- och hasselbestånd, där främst eken har spår av kulturpåverkan, som tyder på tidigare ängshävd.

Nuvarande skydd

Kulturminneslagen

Genom Lag (1988:950) om kulturminnen m.m. anger samhället grundläggande bestämmelser avseende vårt gemensamma kulturarv. Här har sammanförts bestämmelser för skydd av värdefulla byggnader liksom fasta fornlämningar, fornfynd, kyrkliga kulturminnen och vissa kulturföremål. Även bestämmelser för skydd av våra ortnamn finns införda i denna lag.

Fasta fornlämningar

Samtliga fasta fornlämningar skyddas genom Kulturminneslagens 2 kap. Sådana fornlämningar förekommer

på flera platser inom det aktuella området för vårdprogrammet. Dessa beskrivs och värderas i programmet.

Byggnadsminnen

Byggnadsminnen som ej är statliga hanteras inom ramen för Kulturminneslagens 3 kap. Länsstyrelsen beslutar om sådana byggnadsminnen. Byggnadsminnet för Strömsholms kanal är ett sådant och tillkom 1990. Kanalen sträcker sig genom flera kommuner i Västmanlands län. Byggnadsminnet omfattar även bebyggelse som är intimt förknippad med kanalen såsom exempelvis slussvaktarstugan vid Strömsholm.

Förordning om statliga byggnadsminnen m.m.

Förordningen (1988:1229) reglerar statliga byggnadsminnen. Regeringen beslutar om statliga byggnadsminnen efter förslag från Riksantikvarie- ämbetet. Området inbegriper två statliga byggnadsminnen, vilka skyddas genom denna förordning. Beslut angående Strömsholms slott kom redan 1935 och ridskoleområdet tillkom 1993. I förordningens § 16 (Värdefulla fastigheter) framgår att en fastighet som ägs av staten skall förvaltas så att det kulturhistoriska värdet inte minskar. För Strömsholm har ett förslag aktualiserats att förklara egendomen som värdefull fastighet enligt § 16, frågan bereds för närvarande.

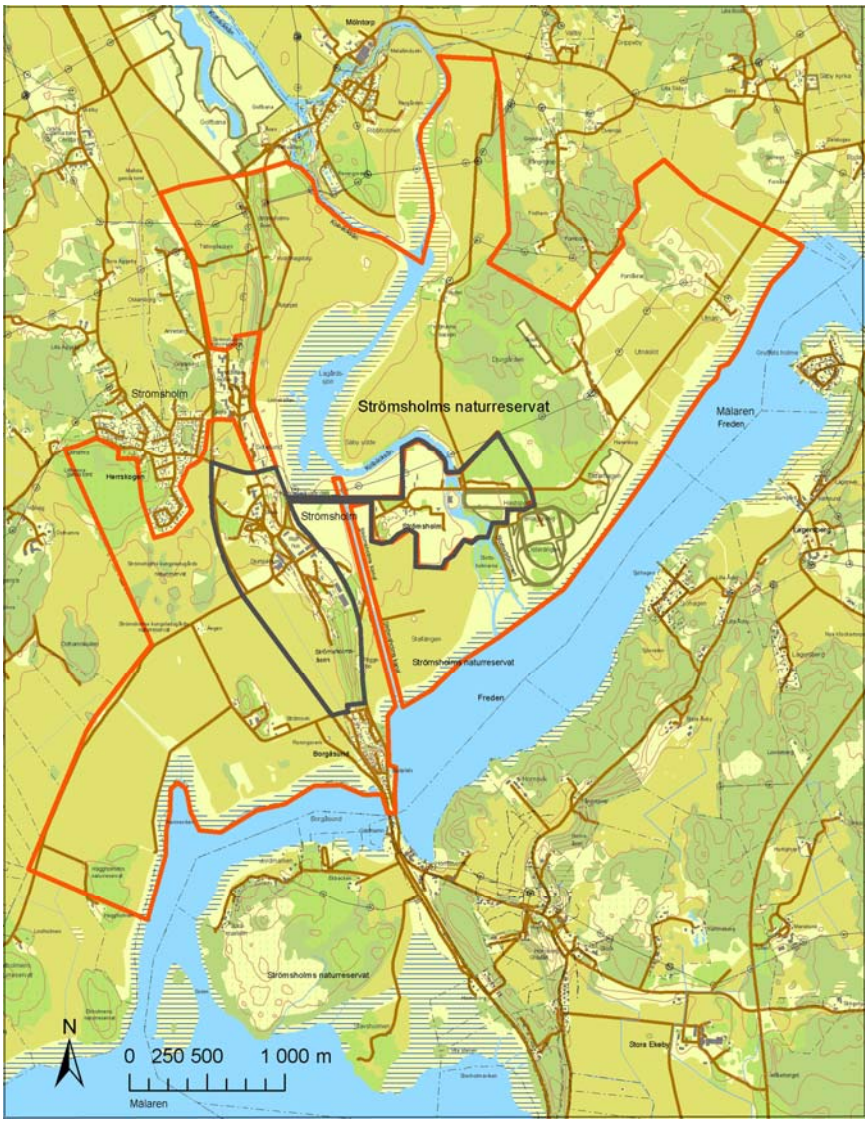

Fig. 3. Egendomen Strömsholm med området för vårdprogrammet markerat med röd linje. Slottsområdet samt ridskoleområdet väster om åsen, med undantag av de byggnader som ingår i Strömsholms kungsgård, är statliga byggnadsminnen och ingår inte i vårdprogrammet (svart linje). Byggnadsminnet Strömsholms kanal (3 kap. KML), beläget mellan slotts- och ridskoleområdet, ingår ej heller i vårdprogrammet. Bearbetat utsnitt ur den digitala fastighetskartan.

Plan- och bygglagen

Enligt plan- och bygglagen skall ändringar av en byggnad utföras varsamt, så att byggnadens karaktärsdrag beaktas och dess byggnadstekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden tas till vara. Byggnader, som är särskilt värdefulla från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt eller som ingår i ett bebyggelseområde av denna karaktär, får inte förvanskas. Byggnaders yttre skall hållas i vårdat skick. Underhållet skall anpassas till byggnadens värde från historisk, kulturhistorisk, miljömässig och konstnärlig synpunkt samt till omgivningens karaktär.

Skogsvårdslagen

Skogsvårdslagen (1979:429) uttrycker samhällets krav på skogsägaren. Här anges vilken virkesproduktion som måste uppnås och vilken hänsyn till naturen och kulturmiljön som måste tas. I Skogsvårdslagens 30 §, den s.k. hänsynsparagrafen, regleras hanteringen av kulturmiljövårdens intressen i skogsmark. Sådana kulturlämningar som inte bedöms som fast fornlämning enligt Kulturminneslagen, och som är belägna i skogsmark, hanteras utifrån Skogsvårdslagens. Sådana lämningar finns på ett flertal platser inom området för vårdplanen.

Miljöbalken (SFC 1998:808)

Riksintresse för Kulturmiljövården, Strömsholms kanalmiljö [U 7]

Den centrala delen av Strömsholmsområdet är av riksintresse för kulturmiljövården. Skyddet för riksintresset regleras genom 3 kap. i Miljöbalken. Riksintresset motiveras genom kombinationen av slottsmiljön och Strömsholms kanal samt det sammanflätade transportsystemet, som binder samman järnbruken och annan tidigindustriell verksamhet med Mälaren. Även kraftverken i Kolbäcksån ingår i riksintresset.

Riksintresse för Naturvården, Strömsholmsområdet [NRO 19031]

Stora delar av området ingår i ett större riksintresse för naturvården, vilket omfattar områden i flera kommuner. Skyddet för riksintresset regleras genom 3 kap. i Miljöbalken. För den del som ligger i Hallstahammars kommun är odlingslandskapet särskilt utpekat som värdebärare.

Riksintresse för friluftslivet (U4 och U5)

Utgörs av Strömsholms kanal, Kolbäcksån och Strömsholmsmrådet. Särskilt framhålls kanalens värde för fritidsbåtar och kanoting. Angående Strömsholmsområdet framhålls att det är ett viktigt centrum för ridsport. Dessutom framhålls fritidsfiskets betydelse.

Natura 2000-områden

Delar av egendomen Strömsholm ingår i Natura 2000-områdena Strömsholm (SE0250005), Häggholmen (SE0250134) samt Strömsholms kungsladugård (SE0250155). Skyddet regleras genom 7 kap. 28a § i Miljöbalken. Enligt Länsstyrelsens bevarandeplan är områdena av gemenskapsintresse och särskilda skyddsområden för fåglar, boreonemoral ädellövskog och trädklädd betesmark.

Naturreservaten Strömsholm, Kungsladugården och Häggholmen

Strömsholmsområdet har sedan 1979 skyddats som naturreservat, vilket regleras genom 7 kap. 4–8 § i Miljöbalken. Huvudsyftet med naturreservatet är att skydda det slottspräglade kulturlandskapet, med sina gamla ekar och hästhagar. Lövträden skall gynnas, men också jordbruket, hästsporten och friluftslivet.

Strömsholms kungsladugård avsattes som domänreservat år 1948. I samband med Domänverkets bolagisering på 1990-talet skyddades området 1996 som naturreservat. De fyra moränholmar som omfattas av reservatet är omgivna av åkermark och skyddade för att bevara den ädellövskog som växer på dem. I syftet ingår också att värna den flora och fauna som är knuten till miljön.

Häggholmens naturreservat skyddades ursprungligen som naturminne 1962, men avsattes som naturreservat 1965. Reservatet består av en lövskogsklädd skogsholme i åkerlandskapet. Avsikten med reservatet är att karaktären av lövlund med blandad ädellövskog ska bevaras.

Biotopskydd

Bestämmelser om biotopskydd finns i 7 kap. 11 § i Miljöbalken samt i 5–8 §§ i Förordningen (1998:1252) om områdesskydd enligt Miljöbalken. Alléer omfattas av biotopskydd och utbyte av träd får inte ske så att den huvudsakliga delen inte består av vuxna träd. Även odlingsrösen och stenmurar i jordbruksmark har ett generellt biotopskydd liksom åkerholmar.

Övriga utpekanden i inventeringar, bevarandeprogram m.m.

Kulturminnesvårdsprogram

Större delen av området ligger inom Hallstahammars kommuns kulturminnesvårdsprogram från 1985. Området Strömsholm–Utnäs–Borgåsund anses i programmet ha ett högt kulturhistoriskt värde med ett stort antal värdefulla byggnader samt fornlämningar.

Program för bevarande av odlingslandskapets natur och kulturvärden –Strömsholm [61-19].
Programmet, som utarbetades 1991, omfattar stora delar av Strömsholmsområdet. Utpekade värdebärare är strandängar, hagmarker, ädellövskog, de välbevarade åspartierna, forsar, vattendrag, vassvikar och slottsmiljön. Floran är särskilt rik i ädellövskogarna och i ängs- och i hagmarkerna. Även fågelfaunan är särskilt utpekad och för denna är det ädellövskogarna, strandängarna och vassarna som är intressanta. Insektsfaunan är mycket rik och omfattar ett stort antal värmekrävande reliktarter.

Ängs- och hagmarksinventering
Små områden, exempelvis Häggholmen, finns med i länsstyrelsens ängs och hagmarksinventering.

3. Värden

Helheten

Bebyggelsen och landskapet vid Strömsholms kungsgård, och de torp- och gårdsmiljöer som omger denna, har generellt sett mycket stora kulturhistoriska värden. De miljöskapande värdena, där bebyggelsen tillsammans med landskapet samverkar, gör att området är mycket viktigt för rekreation och friluftsliv. Området har dessutom en mycket stor utvecklingspotential avseende möjligheten att visa både den agrarhistoriska utvecklingen och kommunikationshistoriska samband. Till delar finns också fossiliserade landskapsavsnitt (Åby och Utnäs), som kan ge inblickar i strukturer med anor före tillkomsten av kungsgården.

Värdena uttryckta i fyra historiska berättelser

För att sammanfatta de många värden som återfinns i Strömsholmsområdet relateras dessa till de fyra föreslagna, övergripande berättelserna nedan.

Strömsholm före Gustav Vasa

Området utgjorde före Gustav Vasas anläggande av Strömsholm ett stycke mälarnära landsbygd. Precis som övriga mälarnära delar var området delvis låglänt och därför var bosättningarna inom området yngre än de som anlagts längre uppåt land. Områdets ägostrukturer var dominerat av att majoriteten av gårdarna var frälseägda. Antalet skattegårdar var litet. Motsvarande situation var den gängse längs hela norra mälarstranden. Troligen fanns redan en godsbildning som omfattade delar av området. Det är troligt att denna utveckling med stormannaägda gårdar startar redan under yngre järnålder, vilket stämmer väl överens med när landhöjningen gjorde det möjligt att vidga bebyggelsen inom området.

Området får sin första riktiga bebyggelsestart troligen under äldre järnålder (ca 500 f.Kr–550 e.Kr), då de nordvästra delarna av det aktuella området blir möjliga för bosättning i anslutning till sedimentmarkerna kring åsen. Äldre järnåldersgravfält på åsen illustrerar detta. Under den yngre järnåldern (ca 550–1050 e.Kr), och i synnerhet under vikingatid (750/800–1050 e.Kr.), tillkommer sannolikt flera bebyggelseenheter såsom Utnäs, Hornby, Säby, Åby och ”Calfhagen”. Ett par av dessa saknar gravfält, vilket kan indikera ett upptagande under tidig medeltid alternativt ett tidigt borttagande av gravarna. Berättelsen om denna bebyggelseutveckling borde fördjupas och förstärkas.

Hästhållningen och det militära arvet

Hästhållningens historia inom området har en tydlig start i och med Gustav Vasas anläggande av kungsgården/avelsgården. Att en hantering av hästar förekommit i området betydligt tidigare visar fynd av hästskor från sen vikingatid/tidig medeltid vid ”Calfhagen”, Sofielund (se vidare kap. Historik, s.25ff).

Ordentlig fart har det varit på hästhållningen sedan 1621. Fram till 1868 var verksamheten inriktad på att hålla ett stuteri. Sistnämnda år inrättades arméns rid- och körskola, som drevs fram till dess att de sista militära förbanden avvecklades 1968, dvs. efter en hudraårsperiod med en hästhållning vars tyngdpunkt låg inom det militära området. Sedan dess har det uteslutande rört sig om civila verksamheter. I landskapet syns sambandet med det militära arvet och hästhållningen tydligast genom det öppna landskap som bildade basen för båda verksamheterna i form av den foderproduktion som möjliggjordes genom ängs- och betsmarker.

Ytterligare syns sambandet genom de byggnader som anknyter till hästhållningen och det militära arvet. Särskilt kan även nämnas den begravningsplats för hästar som deltagit i de olympiska spelen (fig. 4).

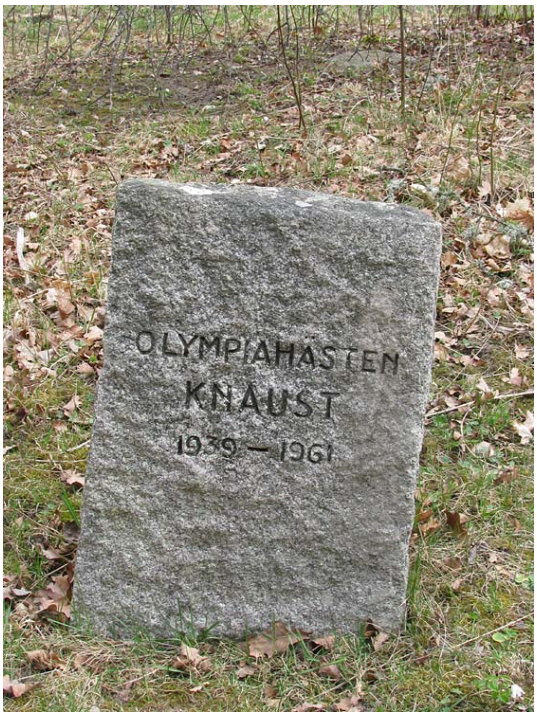

Fig. 4. Gravsten vid hästkyrkogården i Österängen.

Den agrara utvecklingen

Den agrara utvecklingen löper delvis parallellt med hästhållningens villkor. I stort har den agrara utvecklingen gått från småskaligt jordbruk med omfattande ängs- och betesmarker (förhistorisk tid–1700-tal) till

storskaligt åkerbruk med stora odlade markytor och minskad användning av skogsbete. Exempel på denna utveckling finns i hög grad inom området. Tydliga fossila delar av det äldre agrara landskapet finns framför allt vid Åbys och Utnäs gamla åkerområden i de norra delarna av området. Exponenter för en äldre fas är också kvarvarande torp och deras ekonomibyggnader. Exempel på de mer storskaliga lösningarna utgörs bl.a. av Kungsgårdens byggnader och de öppna stora åkerblocken. Inom området har bl.a. igenläggningen av åkermark för betesproduktion i anslutning till 1600-talets stuteri utgjort ett mellanläge i den agrara utvecklingen, som delvis räddat spår av det äldre agrara landskapet (se exemplen Åby och Utnäs). Strömsholm utgör en bra exponent för kronans jordinnehav.

Kommunikationsstråken

Strömsholmsområdet har redan från början legat i skärningspunkten mellan flera kommunikationsstråk, något som utvecklats ännu mer under historisk tid.

Både Kolbäcksåns dalgång och Strömsholmsåsen löper i nord-sydlig riktning och har under förhistorisk tid varit viktiga kommunikationsstråk. Förmodligen har en av de äldsta vägarna i området löpt på åsens krön. Läget vid Mälarens strand har gjort att området ingått i det vid den tiden viktigaste kommunikationssystemet – det maritima samfärdselssystemet. De forsar som ligger en liten bit upp längs Kolbäcksån har gjort området till ett omlastningsområde. Under historisk har området sedan utvecklats genom ett antal vägbyggen och framför allt genom bygget av Strömsholms kanal under slutet av 1700-talet. Slutligen tillkom under 1800-talet järnvägen mellan Kolbäck och Eskilstuna. Under lång tid bidrog hästhållningen inom Strömsholmsområdet till möjligheten att på ett effektivt sätt utnyttja de vägar som fanns i trakten

Exempel på olika generationer av kommunikativa lämningar finns framför allt längs Strömsholmsåsen i delområdena Södra resp. Norra åspartiet och i samma stråk även Strömsholms kanal samt järnvägen.

Byggnaderna

Bebyggelsen är i stora stycken välbevarad och har historiskt sett en lång kontinuitet. I området finns byggnader som representerar tiden från 1600-talet och fram till idag. Bland byggnaderna finns flera som i sig själva har mycket höga kulturhistoriska värden, medan andra främst bidrar till att skapa en helhetsmiljö som lyfter fram och förstärker den övriga bebyggelsens och landskapets värden och berättelser.

Arbetar- och torpbebyggelsen

Under Strömsholm växte det tidigt fram ett stort antal torp och andra lägenheter, vilka utgjorde bostäder för den arbetskraft som behövdes på Kungsgården. Av dessa kvarstår idag endast en mindre del intakta. De torp som försvunnit finns idag i vissa fall kvar som lämningar ute i markerna, som t.ex. soldattorp i Utnäs och torpmiljön utmed det norra åspartiet. I andra fall har bebyggelsen ersatts av modernare bebyggelse som i t.ex. Herrskogen.

Torpen och senare tiders arbetarbostäder vid Kungsgården, Strömsvik och Utnäs uppbär tillsammans en lång rad kulturhistoriska värden. Bland dokumentvärden kan främst nämnas de socialhistoriska värdena, de samhällshistoriska värdena och de byggnadsteknikhistoriska värdena. Bland dess upplevelsevärden bör nämnas att de miljöskapande värdena, kontinuitetsvärdet och, viss mån, patinan är mycket viktiga för att förstå områdets sociala struktur och den agrara utvecklingen. Genom att denna typ av bebyggelse finns kvar blir villkoren i det arbetskraftsintensiva jordbruket före mekaniseringen tydligare (fig. 5).

Bebyggelsemiljöerna kring torpen innefattar, eller har innefattat, ekonomibyggnader, trädgårdar och, i nära anslutning till bebyggelsen, även mindre täppor eller åkermark. I de fall dessa element kvarstår ökar bebyggelsemiljöns pedagogiska värde, vilket i sin tur kan ses som en förstärkning av de övriga kulturhistoriska värdena. Genom torpens ekonomibyggnader blir torparens villkor tydligare att studera och förstå för besökare och boende.

Fig. 5. Hanestorp är ett tydligt exempel på hur bostadshus, ekonomibyggnader och trädgård samverkar för att skapa en mer lättförståelig miljö. Foto Helén Sjökvist.

Hot

Ekonomibyggnaderna kan i viss mån sägas vara hotade i området. I de fall där ett aktivt jordbruk bedrivs är hotet mindre överhängande då de äldre byggnaderna ofta har varit så ansenliga i storlek att dessa kunnat anpassas och återanvändas för nya behov. Hoten är därför av allvarligare art för kvarstående ekonomibyggnader vid fritidshus och permanentboenden utan koppling till jordbruk. Då det gäller fritidshusen kan konstateras att ett stort antal ekonomibyggnader lider av ett mycket kraftigt eftersatt underhåll då de idag saknar funktion. För permanentbostäderna är fallet något annorlunda då man ofta behöver någon typ av ekonomibyggnad. Man tycks där i flera fall ha ansett den befintliga byggnaden för dålig eller ej funktionell och därför låtit riva befintlig byggnad och istället uppfört en ny med samma formspråk.

Det faktum att Kungsgården brukas av samma arrendator som Strömsvik skulle kunna leda till ett minskat behov av ekonomibyggnader, vilket på sikt ytterligare skulle kunna leda till en utarmning av beståndet av ekonomibyggnader inom området, måste ses som en hotfaktor.

Det potentiella hotet mot *fornlämningarna* kan minskas genom fortsatta, och även utvidgade, vårdinsatser. Även ett medvetandegörande av fornlämningarnas existens och värde i landskapet genom ökad information på olika sätt underlättar förståelsen och därmed minimeras risken för slitage eller åverkan.

4. Mål

Bevarande och utveckling

Kulturvärdena skall ligga som grund för planering. Egendomen skall brukas så att natur- och kulturvärdena bibehålls och om möjligt ökar. För att kunna leva upp till detta krävs en fortsatt jordbruksdrift och kontinuerliga naturvårdsåtgärder i form av slåtter, bete och röjning.

Vad gäller bebyggelsen är det av vikt att byggnader brukas för att förutsättningar skall finnas för ett långsiktigt bevarande.

De delar av området som skyddas som naturreservat har självfallet en ökad ambitionsnivå vad gäller bevarande liksom de byggnader som omfattas av det statliga byggnadsminnet.

Förstärkning av berättelserna

De berättelser som lyfts fram för att synliggöra fastighetens värden är Strömsholm före Gustav Vasa, hästhållningen och det militära arvet, den agrara utvecklingen samt kommunikationsstråken. För att kunna förstärka dessa berättelser och göra dem tydligare kan vissa åtgärder bli aktuella på lång eller kort sikt.

För att förstärka berättelserna om *Strömsholm före Gustav Vasa* bör målet vara att de landskapselement och strukturer som minner om detta behöver tas om hand.

- En särskild insats kring kunskapsuppbyggnad omfattande arkeologisk och historisk analys av lämningar och skriftliga källor skulle behöva genomföras i syfte att skapa ett solitt underlag.
- De tydligaste objekten i landskapet skulle kunna vårdas och skyltas upp.
- Information om landskapsutvecklingen skulle kunna delges i besökscentret i Strömsholm.

För att förstärka berättelserna om *Hästhållningen och det militära arvet* bör målet vara att de traditioner och företeelser som anknyter till detta uppmuntras och tas om hand.

- De öppna gräsmarkerna och siktlinjerna vid Utnäs löt bör upprätthållas.
- Man bör vid behov tillåta ny bebyggelse med anknytning till hästhållningen, där hänsyn tas till befintliga byggnader, natur- och kulturvärden.
- Man bör vårda hästkyrkogården i Österängen, bl.a. p.g.a. höga symbolvärden.
- Historien med anor tillbaks till vikingatid inom området bör uppmärksammas.
- De byggnader som anknyter till hästhållningen och det militära landskapet bör vårdas.

För att förstärka berättelserna om den *agrara utvecklingen* bör målet vara att lyfta fram de företeelser som är representativa för Strömsholmsområdet. De kan t.ex. innefatta:

- Skyltning som kopplar samman natur- och kulturmiljövärden i naturreservatet.
- Fortsatt naturvård i anslutning till hagmarker samt slåtter av kvarvarande strandängar i enlighet med naturreservatets vårdplan.
- Vård och exponering av den fossila åkermarken vid Utnäs och Åby.
- Upprätthålla det öppna landskapet vid den f.d. Storängen. Det vore därför önskvärt att på sikt kunna avveckla energiskogsodlingen. Genom att området hålls öppet genom åkerbruk blir det också enklare att förstå hur den gamla, vidsträckta ängsmarken kan ha tett sig.
- Översyn av hela områdets ekonomibyggnader och en ökad ambitionsnivå vid bevarandet av dessa.
- En kartläggning av de torplämningar som finns i området samt exponering av någon eller några representativa. Man bör då även se till det biologiska kulturarv som kan finnas omkring bebyggelseenheten samt även spår av andra agrarhistoriska lämningar som kan knytas till objektet.
- Verka för en ökad medvetenhet hos främst bostads- och fritidshusarrendatorer om bebyggelsens kulturhistoriska värden och om byggnadsvård.
- Anlägga en s.k. allmogeåker ur pedagogisk synpunkt för att öka förståelsen av det äldre brukandet (se vidare under kap. Särskilda vårdkrav).

För att förstärka berättelserna omkring *kommunikationsstråken* bör dessa tydliggöras för boende och besökare.

- Vård och exponering av äldre vägsträckningar genom tydliga vandrings- och ridstigar utmed åsen.
- Vård av alléer.
- Vård av minnesstenar utmed kanalen och vägmärken etc. utmed äldre vägsträckningar.
- Vidmakthållande och utveckling av verksamheten kring Strömsholms kanal (fig. 6).

Markanvändning och produktionsinriktning

Marken bör även fortsättningsvis användas för jordbruksändamål.

Fig. 6. Strömsholms kanal vid Karl XV:s sluss.

Levandegörande och tillgänglighet

Hela Strömsholmsområdet är av stor betydelse ur såväl lokalt som nationellt perspektiv. Redan idag finns stora turistströmmar i området. Tillgängligheten är relativt god i området med möjligheter att besöka naturreservatets olika delar samt området kring ridskolan och stallbacken. Antalet parkeringsplatser för besökare är väl tilltaget och området är även skyltat med informationstavlor. Det finns vissa vandringsstigar i naturreservatet. Den plattform som finns för fågelskådning vid Ladugårdssjön är redan anpassat för personer med funktionshinder.

Större delen av den bebyggelse som upptas i vårdprogrammet nyttjas privat och kan därför inte på samma sätt tillgängliggöras utan att göra avkall på arrendatorns enskilda nyttjanderätt. Man bör därför istället arbeta med mer allmän information och exempelvis satsa på att presentera torpen utifrån de torplämningar som finns i området.

Ett besökscentrum kallat Knytpunkten har på senare år anlagts vid Strömsholm. I centrumet finns en basutställning om områdets historia samt natur- och kulturmiljövärden. Utställningen skulle kunna utvecklas ytterligare genom att ge visst utrymme för tillfälliga presentationer i samband med exempelvis restaureringsprojekt, dokumentationsprojekt etc. På så sätt kan information om Strömsholmsområdets byggnadstraditioner eller hagmarksrestaureringar bli mer kända. Genom att informationen förläggs till ett befintligt informationscentrum blir tillgängligheten även god ur funktionshindersynpunkt vilket inte alltid är fallet med skyltar i landskapet.

Området vid Åby gamla bytomt skulle kunna tillgängliggöras genom att en rastplats anlades för de kanotister som sommartid utnyttjar Strömsholms kanal. Skyltningen i området förnyas med beskrivning av ryggade åkrar och deras funktion och utseende, liksom andra kulturhistoriska värden, helst med en karta över de ryggade åkrarnas utbredning, Åby bytomt med hålväg samt andra förekommande fornlämningar i närområdet. Ytterligare skyltning skulle kunna tillkomma vid någon eller några av de torplämningar som finns inom området, exempelvis inom norra åspartiet.

Miljö

SFV erbjuder visst ekonomiskt stöd för miljöförbättrande åtgärder för jordbruksarrendatorerna, t.ex. markkartering. SFV har även arbetat aktivt de senaste åren med att byta ut gamla oljepannor och avloppssystem i permanentbostäderna. Detta är nu klart.

Brand och säkerhet

Elrevisioner utförs numera i alla bostadshus. Varje bostadshus skall vara försett med brandvarnare och brandsläckare. Det är arrendatorns ansvar att tillse att detta är åtgärdat.

Skötsel och vård

Naturvården är oerhört viktig för bevarandet av områdets karaktär. För de delar av området som är naturreservat och natura 2000-områden finns noggrant utformade skötselplaner. Fornlämningarna bör vårdas för att dessa ska kunna komma till sin rätt. Rätt utnyttjade blir dessa en väl synlig och pedagogisk del av området. Bebyggelsen bör vårdas på ett sätt som inte minskar dess kulturhistoriska värden. Detta innebär att hänsyn skall tas till originalmaterialet.

Särskilda dokumentationsbehov

I samband med restaureringar av bebyggelse i området bör man göra en grundläggande dokumentation av byggnadsteknik och detaljutförande. Detta för att dels kunna ta ställning till hur restaureringen genomförs, dels bygga upp en kunskapsbank kring byggnadstraditionen inför kommande restaureringar av liknande byggnader.

De många *torplämningar* som finns kring Strömsholm är oerhört viktiga för områdets karaktär och förståelsen av dess historia. Ett flertal av dessa finns inte registrerade, men ett antal har uppmärksammats vid arbetet med denna vårdplan.

Forskning

Det är särskilt viktigt att möjlighet ges till fortsatta arbeten som syftar till att vidga kunskapen och kunskapsunderlagen kring Strömsholmsområdet. Detta bör omfatta samtliga tidsperioder och angelägna berättelser. Särskilt angeläget kan behovet upplevas kring områdets äldre faser eftersom kunskapen om detta är mer outvecklad.

5. Särskilda vårdkrav

Vårdkrav i äldre kulturlandskap

För att lyckas vid vård av äldre kulturlandskap finns flera generella hänsyn som måste tas för att resultatet skall kännas trovärdigt i enlighet med föreslaget tidsperspektiv (fig. 7). Utförda insatser förväntas också bidra till att i möjligaste mån bevara, väcka till liv eller återskapa den rika biologiska mångfald som kännetecknar äldre tiders manuellt bedrivna jordbruk, i den mån det är möjligt beroende på senare tiders miljöförändringar. Detta jordbruk var lönsamt efter dåtida mått, eftersom det mestadels gav brukarna en acceptabel försörjning. Vårt lands, spontant invandrade vilda arter, har tillsammans med de djur- och växtarter, som människan under årtusendenas lopp, avsiktligt eller oavsiktligt, fört in i landet, byggt upp vår biologiska mångfald. Avgörande för denna mångfald är också de olika klimatologiska och geologiska förhållandena samt olika markslag: betad utmark, hage, äng, svedja, åker osv. De har i sin tur påverkats av redskapens lokala variation och utveckling samt lokala bruknings-traditioner, t.ex. terrasserade, skålformade, plana eller ryggade åkrar.

I de torrare delarna av landskapet, som i dag innehåller merparten av våra fornlämningar, utgjordes markslagen oftast av ängs- eller betesmarker, mestadels magra genom hårt och långvarit utnyttjande. Vegetationen var lågvuxen med tydlig markprofil och väl framträdande fornlämningar. Kvarvarande fornlämningar kräver ett fornlämningsområde som är anpassat till fornlämningens karaktär och innehåll. Gamla tiders mångfaldsrika kulturlandskapsmiljöer har i stort sett försvunnit, eftersom de inte har någon plats i dagens rationella ”industrijordbruk”. Detta har genom kraftfull, utplanande jordbearbetning, konstgödning, bekämpningsmedel samt förfinade rensningsmetoder av utsäde givit stora, flacka, artfattiga monokulturer av starkt förädlade eller genmanipulerade växtarter. Därför behöver en fornlämning få ett historiskt trovärdigt utformat fornlämningsområde, som lyfter fram fornlämningen och gör den överskådlig. Mestadels är bete den enklaste lösningen, men för att få en historiskt trovärdig utformning krävs det att betestrycket är hårt. Detta för att hålla marken så kortbetad och fri från stubbskott och lövsly som möjligt samt för att ge området en tillräckligt ålderdomlig prägel.

Måttlig mängd träd kan tillåtas och de bör vara underkvistade till en konstgjord betesnivå (så högt som storboskap nådde att beta av trädens kvistar) för att ge tillräckligt god undersikt. Hamlade, knotiga träd och stamkvistade enar bidrar också till att skapa en ålderdomlig prägel på landskapet. Hamlade träd kan bli mycket gamla, avsevärt äldre än obeskurna individer av samma art. Med tiden uppkommer många håligheter och mulm. Hamlingsträd har höga värden för biologisk mångfald. Träd och enar får inte växa i fornlämningar där de kan förorsaka skada.

Fig. 7. Ek med utväxt. Häggholmen i anslutning till Storängen med ett välbevarat ekbestånd.

Ekhagar, granbestånd och ryggade åkrar – exemplet Åby

Nedan följer skötsel- och vårdanvisningar för norra delen av delområdet Djurgården–Säby–Hultet, framför allt gäller detta den nordöstra moränholmen på gränsen mot Övernäs, där ryggade åkrar upptäcktes under fältarbetet med vårdplanen 2009. Även den övergivna tomten till byn Åby västerut, intill och öster om Kolbäcksån, berörs här*. Mycket av det som sägs här är dock av generell natur och kan appliceras även på liknande partier inom området för vårdplanen i övrigt.*

Området mellan markvägen norr om Hultet och gränsen mot Övernäs. I ”Skötselplan för Strömsholms naturreservat” (dnr 231-8514-97) står, under kapitel 3.4.5 ”Ekhagar med öppen struktur”, att området skall vårdas som ekhage. *Dock bör de delar som utgörs av fasta fornlämningar i form av ryggade åkrar eller andra fornlämningar bevaras helt trädfria*, utan död ved på marken och lämpligen ingå som de ”solöppna gläntor”, som föreskrivs i planen.

Enligt kartan i skötselplanens Bilaga 2. ”Planerad markanvändning” är ovannämnda område upptaget som ekhage. I motsvarande Bilaga 3: ”Prioritering av skötselåtgärder” är södra delen av området klassat som område med hög prioritet (gult), norra delen av partiet är klassat som område med lägre prioritet (grön). Båda områdena skall restaureras och hävden återupptas. Indelningen i två olika vårddelar är lämplig, med anledning av nuvarande skogsförhållanden, men *att klassa norra delen till lägre prioritet är olämplig eftersom den innehåller ryggade åkrar, som hotas av nuvarande skogsbestånd*. Området är bevuxet med i huvudsak planterad gran av sämre kvalitet med stressymtom, i form av varierande grad av barrförlust från i stort sett friska till döda granar. Marken är delvis något fuktig vilket medfört att många granar har ett ytligt rotsystem. Därför har en del träd stormfällts så rotvältor uppkommit. Granbeståndets dåliga hälsa och instabilitet medför ett hot mot markprofilen i de ryggade åkrarna. Därför bör granen snarast avverkas innan stormfällning förorsakar ytterligare skador på det ålderdomliga åkersystemet. Avverkningen skall ske så att inga markskador, som kan skada områdets fornlämningar, uppkommer. I granskogens öppnare delar finns ett tätt buskskikt med högvuxet örtskikt av ohävdsväxter. Där finns också unga lövträdsplantor varav en del är av ädellövsarter.

Norra delen. Bilaga 3. Prioritering av skötselåtgärder, grön markering, den norra långsmala delen av detta område mot Övernäs**.** Förslag till restaurering: All gran avverkas i hela området samt alla träd och buskar i de delar som utgörs av ryggade åkrar eller andra fornlämningar. I resten av området sparas lövträd, i första hand stabila träd som har förutsättning att utveckla ett någorlunda solitärt utseende, samt för succession utvecklingsbara unga individer av lämpliga ädellöv. Märk noga ut träd som skall sparas så att de kan skyddas vid avverkning och efterkommande vårdarbeten. Lämpliga stammar av rätt trädslag kan sparas och hamlas till hamlingsträd. Påträffas enar med upprätt växtsätt friställs stammarna och stamkvistas. Det gäller i första hand områdets högre delar med moränartad jordmån. Målsättningen är att skapa en lågvuxen tät och tramptålig grässvål i hela området.

Röjning och avverkning: Märk ut alla träd, unga successionsträd och de buskar som eventuellt skall sparas. Det är lämpligt att spara några extra ”reservträd” eftersom det är svårt att undvika skador på sparade träd. Det finns också alltid risk för att några sparade träd blåser omkull. Efter några år, när träden har anpassat sig till en större vindexponering, görs en efterjustering av det kvarvarande trädbeståndet. Röj sedan bort all oönskad sly och buskvegetation vid barmark, så att kapningen kan ske ända nere vid markytan innan avverkningen av träden påbörjas. Avverkning och uttransport får endast ske när markförhållandena är sådana att inga markskador uppkommer. Förändras markförhållandena under arbetets gång skall arbetet avbrytas tills bra markförhållanden återkommer. Det är viktigt att avverkning och uttransport sker parallellt, så att virke och ris inte blir kvarliggande under lång tid. Granris som blir liggande över sommaren tappar sina barr, vilka bidrar till en kraftig, oönskad övergödning av området. Det medför bl.a. att kvarvarande stubbar (med tillhörande rotsystem) efter röjningen och oönskad ohävdsflora får extra näringstillförsel förutom den röjningsgödslingseffekt som alltid uppkommer efter avverkning.

Vid avverkning och uttransport skall man undvika att köra över stenar, eftersom de ofta har sprickbildningar. Körs spruckna stenar över, brukar de trasas sönder, och kvarlämnar en störande och onaturlig skärvsamling runt stenens bas av bestående karaktär. Den norra delen bör hägnas separat och utgöra en egen fålla för att bättre kunna styra betestrycket. Behövs ytterligare styrning av betesdjur kan det bli aktuellt med tillfällig fållindelning.

Fig. 8. Ekhage sydöst om Åby föremål för vård med hög prioritet enligt skötselplanen.

Södra delen: Restaureringen är påbörjad i enlighet med kapitel 3.4.5 ”Ekhagar med öppen struktur” samt Bilaga 3, ”Prioritering av skötselåtgärder”, gul markering. Området har gallringshuggits varvid det kvarvarande trädbeståndet huvudsakligen utgörs av ek i varierande storlek (fig. 8). Området är också röjt och stängslat med påbörjat bete. Dessa åtgärder följer planens intention om successiv utglesning av trädbeståndet, till ett glest och oregelbundet bestånd, med ingående helt solöppna gläntor. Skötseln skall också säkerställa de kulturhistoriska värdena.

I södra delen finns också ryggade åkrar, som gallringshuggits i likhet med övriga delen av området. Det innebär att det finns kvarlämnade träd i åkersystemen. Områdets NV del, närmast markvägen, är tidigare avverkat, röjt och stängslat. Betestrycket har varit för dåligt och förmodligen uteblivit helt under 1–2 år. Det har medfört att området på vissa delar är bevuxet med flera meter högt och tätt lövsly samt obetat, högvuxet gräs.

Fortsatt vård: De delar som innehåller ryggade åkrar eller andra fornlämningar skall huggas och röjas helt fria från träd och buskar, samt hållas fria från död ved och utgöra ”solöppna gläntor”. De ryggade åkrarna skall vårdas på likartat sätt som i norra delen. Fortsatt utglesning av trädbeståndet skall följa planen. Stängslingen bör förändras så att området kan fårbetas för att kunna höja betestrycket på lövuppslag.

Fårbete kan vara olämpligt för att bevara florans biologiska mångfald. I nuvarande situation behövs fårbete för att komma tillrätta med den kraftiga tillgången på lövuppslag. Fåren kan beta marken vid fuktigare väderleksförhållanden utan att förorsaka några allvarligare markskador. Har man möjlighet att nyttja får som betesdjur har man bättre möjligheter att upprätthålla erforderligt betestryck även under somrar med mycket nederbörd, då nötbete kan vara olämpligt. En nackdel är att alla unga successionsplantor måste skyddas. Prova med enklare gnagskydd som används vid anläggning av ädellövskog inom skogsbruket. Att hägna in successionsplantorna innebär ofta att det kräver en större yta för att säkerställa plantan, viket medför en betesfredad yta som ofta anammas av ohävdsväxter.

Betesdjur: Det optimala är att betesdjuren (nöt, får eller häst) är lantrasdjur eftersom de oftast är bättre lövbetare. De är lättare och förorsakar mindre markskador och är bättre anpassade till naturbetesmarker. Lantrasdjurens näringssök och rörelsemönster överensstämmer mer med de djur som har format den landskapsbild som eftersträvas. Det finns också ett kulturhistoriskt värde i att bevara dem, de bidrar också till att säkerställa avelsbasens bredd. De har även ett attraktionsvärde för besökande. SFV har dock ingen möjlighet att styra detta gentemot arrendatorerna inom egendomen.

Röjning bör ske vart år för att förhindra att röjstubbar med tillhörande rotsystemen får stå oröjda under en vegetationsperiod och bygga på näringsförrådet. Röjsnittet skall ligga ända nere vid markytan för att minska vedvolymen som kan lagra näring. Det minskar också barkytan där adventivknoppar utbildas, vilka ger upphov till nya skott. Områden med tätt kvarstående höga röjstubbar betas ogärna av framförallt nötkreatur, eftersom stubbarna är obehagliga för mulen och klövarna. Röjer man vart år minskar behovet av borttransport av röjda skott, små, några decimeter långa årsskott kan tillåtas ligga kvar om de inte utvecklat grenar. Årlig röjning görs lämpligen under sommaren, när sedan nya unga skott uppträder i sommarens slut är de betesbegärliga eftersom gräset börjar bli gammalt och mindre smakligt. Detta gäller speciellt för får. Eftersom det gäller att på snabbaste sätt utarma rotsystemet så att det dör, är detta en bra metod, eftersom det förkortar röjningsfasen i restaureringsarbetet.

Fig. 9. Ryggade åkrar på Utnäs löt av i princip samma typ som öster om Åbys övergivna tomt.

Generell skötsel av ryggade åkrar

Ryggade åkrar uppkom i och med att plog med vändskiva kom i bruk. Åkeravsnitt delades upp i tegar där man konsekvent plöjde tiltan in mot tegens centrala längdaxel, tegryggen. Det medförde en förflyttning av jord mot tegryggen som blev tegens högsta punkt med sluttande sidor ut mot slutfåran. Parallellt liggande tegar hade gemensamma slutfåror. Slutfårorna fick funktionen av ett lågt liggande dikessystem i åkerområdet. Åkerryggarna gav också ett fördelaktigt odlingsklimat. För att skapa och underhålla denna markprofil krävdes att all jord inom åkerområdet kunde plöjas i obrutna tiltor i hela tegens längd. Därför skall alla ryggade åkrar vara trädfria för att bevara och åskådliggöra den speciella profilen och områdets brukningstekniskt trädfria karaktär (fig. 9). Främst i områdets norra del tycks slutfårornas bottendelar mot markvägen delvis ha fyllts igen så deras dränerande funktion försämrats. Detta har förmodligen skett i samband med dikning och underhåll av markvägen eller tippning av material från annat håll. Efter utförd röjning, avverkning och uttransport av virke och ris bör slutfårorna återställas så att de får sin ursprungliga dränerande funktion. Skador som uppkommit genom rotvältor eller liknande bör i möjligaste mån återställas för att bibehålla den ryggade profilen.

De ryggade åkersystemen skall hållas kortbetade så att deras profil tydligt framträder. Bete får inte ske vid sådana väderleksförhållanden, att det föreligger risk för att trampskador uppkommer, som kan medföra skador på markprofilen. För att minska känsligheten är det viktigt att slutfårornas dränerande funktion upprätthålls.

Det är lämpligt att områdets båda delar får stängsel som medger fårbete, eftersom det föreligger stort behov av riktat bete mot lövuppslag från röjningsstubbar. Får kan också användas vid fuktigare väderlek, jämfört med nötkreatur och hästar, utan att allvarligare trampskador uppkommer. Hästar är oftast dåliga på att beta löv under sommaren.

Åby: Eftersom skötselplanen för Strömsholms naturreservat är en ambitiös plan finns förmodligen också utrymme för vård av Åby övergivna bytomt. Norra delen borde väl kunna passa inom området för vård av bryn (andra stycket s. 7 i skötselplanen). Planen är också utformad för att till stor del värna rödlistade arter varför tillgänglighet för allmänheten kanske inte alltid är så nödvändig. Finns ambitionsnivån kan ju hela området vårdas så att hålvägen kan friläggas och befrias från träd så att inga rotvältor uppkommer och skadar profilen.

Allmogeåkrar

Anläggning av allmogeåkrar föreslås i den befintliga skötselplanen. Detta kan gärna ske i äldre åkermark där eventuell äldre fröbank kan väckas till liv. Dessa åkrar får inte anläggas där det finns risk för att skada fornlämningar i form av gamla odlingsterrasser, stensträngar, hägnadsrester, odlingsrösen el. dyl.

Man bör eftersträva att anlägga dessa odlingar där det är lättare och relativt mager jord, eftersom jorden i gamla tiders åkrar ofta var utsugen av långvarit odlande och liten tillgång på gödsel. Det är ingen nackdel om mindre partier är något fuktiga eftersom det ger bättre möjlighet att tillgodose olika växters markkrav. Förutom den odlade spannmålen av höstsådd typ bör åkern innehålla olika utrotningshotade åkerogräs, som klätt, råglosta, riddarsporre, åkerskallra m.fl.

Utsädet skall rensas från, genom ålderdomlig kastning för att upprätthålla gamla tiders rensningskriterium. Åkerskallran t.ex. måste kastas för att endast frön utan vingar skall hamna i framkastet (de tyngsta och bästa kärnorna = utsädet). Att fröet är utan vingar är kriteriet för att det är åkerskallra, men det har visat sig att åkerskallran också har frön med vingar men dessa frön nådde inte fram till framkastet beroende på vingarnas bromsande effekt vid kastningen, där även en del av de övriga, till metoden anpassade ogräsarternas frön hamnade. Detta visar att gamla tiders hantering av spannmålen har avgörande betydelse för att upprätthålla och bevara gamla spannmåls- och ogräsarter. Dessa allmogeåkrar kan brukas som en publik attraktion vid olika temadagar kring olika faser av odlingscykeln. Sådana aktiviteter höjer ofta allmänhetens intresse för ingående fornlämningar.

Fig. 10. Strandäng vid högvatten, Ladugårdssjön vid Strömsholm.

Mälarens vattennivå i framtiden

Med anledning av den globala växthuseffekten räknar man med att världshavens vattenyta kommer att stiga under detta århundrade. Mälarens vattennivå regleras i dag av en tröskel i Stockholms Ström som skall förhindra att bräckvatten skall tränga in och påverka Mälarens vatten som används som råvattentäkt för Stockholm. Det betyder att man förmodligen kommer att behöva höja tröskeln i Stockholms ström, för att förhindra bräckvatteninströmning i Mälaren. Erforderlig höjningsnivå av tröskeln är omöjlig att förutsäga eftersom det är så många osäkra faktorer som påverkar den framtida utvecklingen. Men man kan dock dra den slutsatsen att mycket talar för att Mälarens normalvattennivå kommer att höjas och då påverka lågt liggande strandnära delar av Strömsholms naturreservat (jfr fig. 10).

Det innebär att strandlinjen kommer att skjutas mot nord–nordväst och stå i relation till markens lutning mot nuvarande Mälaren. Det innebär att positionen för nuvarande planlagda vassbälten och strandängar kommer att förskjutas längre upp i land och eventuellt medföra förändrad arrondering. Det medför också att

reservatets totala torrmarksareal minskar. Befintliga dräneringssystem kan också komma att påverkas. Höjt vattenstånd kommer också påverka eller förorsaka död hos strandnära träd, i första hand träd som växer nära gränsen för artens förmåga att tåla hög grundvattennivå.

Energiskogen i Storängen

Idealt sett bör energiskogen i Storängen avvecklas på sikt eftersom den är ett ohistoriskt inslag i det gamla öppna ängs- och åkerlandskapet. Marken bör så småningom överföras till stråfoder och spannmålsproduktion för att säkerställa en öppen, överskådlig landskapsbild. Förmodligen behöver dräneringen (täckdikningen) göras om, eftersom det är vanligt vid salixodling att rötterna tränger in i dräneringsrören så att hela systemet blir satt ur funktion. Blir det aktuellt att anlägga ett nytt dräneringssystem bör hänsyn tas till beräknade framtida vattennivåer i Freden.

Fig. 11. I anslutning till Österängen finns ett ålderdomligt ekbestånd, som bygger på gamla bruknings-strukturer, där ekhagen har samverkat med den öppna ängen.

6. Historik

Den förhistoriska tiden (fram till 1050 e.Kr)

Strömsholm och Utnäs

Landskapet norr om den smala mälarviken Freden är, i ett långt tidsperspektiv, ett relativt ungt landskap. Egendomen Strömsholm har få partier som överstiger 20 m ö.h. (fig. 12). De högsta punkterna står att finna utmed Strömsholmsåsens kamm, där enstaka partier når en höjd av drygt 30 meter.

Merparten av det aktuella området ligger faktiskt under 10 m ö.h. Detta innebär att till och med den yngre stenåldern (ca 4000–1800 f.Kr.) är mycket svagt företrädd här, eftersom större delen av det nuvarande landskapet låg under vatten tiden före ca 2000 f.Kr. Enstaka lösfynd av trindyxor har dock gjorts i trakten av Strömsholm. De mera utpräglade och permanenta bosättningarna från stenåldern möter vi i de högre upp belägna delarna av landskapet. Även bronsåldern (ca 1800–500 f.Kr.) är svagt företrädd i det låglänta Strömsholmslandskapet.

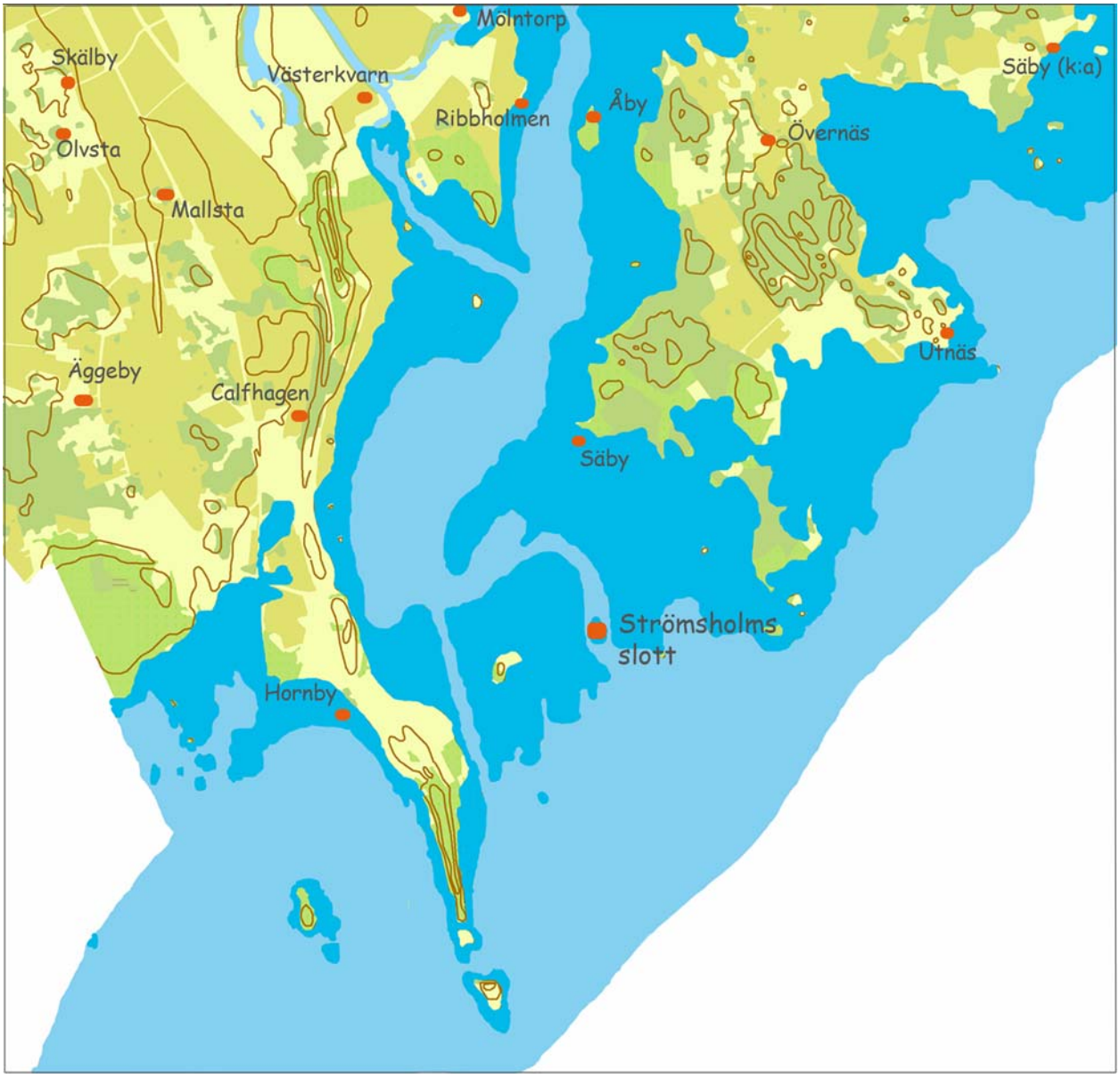

Fig. 12. Karta över Strömsholmsområdet som utvisar landhöjningsprocessen under slutet av vikingatiden (ljusare blått) och under äldre järnålder (mörkare blått). Bebyggelse som grundats såväl under yngre järnålder som under medeltid finns markerad. Vissa är borta idag. Karta Ronnie Jensen.

Vid nivån *10 m ö.h.* är i stort sett hela Strömsholmsåsen frilagd och områdena väster om denna från i höjd med Sofielund och norrut. Den nuvarande Kolbäcksån och Lagårdssjön var då en markerad havsvik, som nådde fram till forsarna vid Mölntorp och Västerkvarn. Det är vid denna tid, under den äldre järnåldern (ca 500 f.Kr.–550 e.Kr.), som en mera fast bosättning blev möjlig. Dessa bosättningar är främst indirekt indikerade genom ett tämligen stort antal gravar, framför allt från romersk järnålder, de första århundradena e.Kr. Utmed åsen, strax norr om området för vårdplanen, och där golfbanan nu är belägen efter det att åsen här schaktats bort, undersöktes två gravfält med ett stort antal gravar med många fynd. Tyngdpunkten ligger i romersk järnålder (ca år 0–400 e.Kr.), men fynd från bronsålderns slut eller skiftet bronsålder/förromersk järnålder förekommer. Även gravfältet på åsen söder därom (Kolbäck 224:1), innanför området för vårdprogrammet, ett gravfält som i huvudsak kvarligger, men som har delundersökts under 200-talet, har givit fynd från romersk järnålder. Söder om detta ligger ytterligare gravar och gravfält, som sannolikt innehåller begravningar från såväl äldre som yngre järnålder. Boplatserna till dessa gravar står sannolikt att finna på de lätta jordarna i anslutning till åsen.

Det är under denna tid som förutsättningarna skapas för den omläggning i bebyggelse- och produktionsmönstret, som vi möter resultatet av under yngre järnålder (ca 550–1050 e.Kr.), då grunden för den historiska tidens byar och gårdar läggs. Nivån kring *5 m ö.h.* är i stort sett relevant för de förutsättningar som rådde under senare delen av vikingatiden (ca 750/800–1050 e.Kr.). Storängen ligger fortfarande under vatten till i höjd med Herrskogen, liksom ängsmarkerna, Österängen m.fl., söder om slottet och strandängarna ovanför Freden upp till och bortanför Utnäs i nordöst. Lagårdssjön är fortfarande en havsvik, dock betydligt smalare nu, som sträcker sig en bit upp i den nuvarande Kolbäcksåns två armar, som omsluter Ribbholmen. Nu är dock de omfattande markerna nedanför moränstråken ändå frilagda, vilka skapade förutsättningar för tillkommandet av de ängsmarker som nyttjades av de ”byar”, som vi genom olika källor känner till från medeltiden och framåt, bosättningar som dock grundlades under yngre järnålder. Detta gäller Hornby, Säby och Åby i Kolbäcks socken, alla borta idag, samt Utnäs i Säby socken. Framför allt Säby och Åby saknar dock regelrätta gravfält, varför ett frågetecken kan sättas angående deras tillkomsttid. Möjligen kan dessa vara anlagda under tidig medeltid, då det förhistoriska gravskicket i stort sett hade upphört. Vid *Utnäs* finns ett gravfält (fig. 13) och ytterligare några mindre gravgrupper, som sannolikt kan kopplas till den bosättning, som under historisk tid möter oss i form av Utnäs (se vidare nedan).

Fig. 13. Gravfält Säby 42:1 vid Utnäs med mälarviken Freden i fonden.

Medeltiden (1050–1520)

Strömsholm

Åren 2004 och 2005 utfördes arkeologiska undersökningar vid västra åsfoten strax norr om Sofielund (Lihammer m.fl. 2008). Här framkom ett stort område med bebyggelselämningar från sen vikingatid in i medeltid. Strukturen påminner om den man kan möta på en medeltida by- eller gårdstomt. På en geometrisk karta över Strömsholm 1722 är just detta parti särhägnat och namngivet som *”Calfhagen”*. Ytan motsvarar strukturen för en bytomt eller större gårdstomt (fig. 14). Med tanke på närheten till flera järnåldersgravfält på och väster om åsen kan det här vara frågan om en övergiven by- eller gårdsbebyggelse. Byarna Hornby och Säby lades under *”Strömsholms ladugård”* under mitten av 1500-talet. Därmed avhystes dessa. Hornby låg väster om åsen och Sörby österut. Den ovan anförda, arkeologiskt undersökta, bebyggelsen kan ha utgjort en av gårdarna till Hornby, vars historiska bytomt dock verkar ha legat ungefär vid platsen för kungsladugården längre söderut (Rahmqvist 2005). Bebyggelsen kan också ha utgjort ett

vikingatida och medeltida, äldre läge för Hornby. En annan möjlighet är att denna bebyggelse har utgjort en enhet, vars namn har gått förlorat. (jfr fig. 12).

Fig. 14. Utsnitt ur geometrisk avmätning 1722 över Strömsholms kungsladugård. Centralt syns den hägnade "Calfhagen", som under yngre järnålder och medeltid bör ha utgjort platsen för en by. Detta intryck förstärks av att platsen ligger centralt, "i bytomtsläge" i en inägomarksstruktur, bl.a. bestående av ett norra och ett södra gärde.

Hornby omnämns tidigast 1335, *"in hornby"*, och har därefter ett stort antal belägg från 1300-talet och fram till avhysningen i mitten av 1500-talet. Byn bestod under medeltiden av såväl skatte- som frälsejord, där de senare ägdes av personer inom högfrälset. Hornby kan även ha en historisk koppling till byn Horn i Rytterne socken på södra sidan av Borgåsund.

För byn *Säby* är det äldsta belägget från år 1353, då Katarina Larsdotter och Lars Ingesson säljer sitt gods i *"Sæby"*. Byn bestod fram till avhysningen i mitten av 1500-talet av tre frälsehemman, även dessa tillhöriga högfrälset. Förleden *–sä* utgörs av den fornsvenska benämningen för ´sjö´. Namnet förklaras lätt av läget strax öster om Lagårdssjön. Byn har sannolikt legat upp mot skogskanten i den nuvarande åkermarken i anslutning till körvägen upp mot Hultet. Dagens gärden kallas för Säby udde och Säby äng, byns forna inägomark.

Norr om Säby och den sena bebyggelsen Hultet har den under 1600-talet avhysta byn *Åby* legat. Byn, med två gårdar, låg strax ovanför och öster om Kolbäcksåns östra arm. Åby skrivs äldst *"in villa yteraby"* (dvs. Yttre Åby eller Ytteråby) 1331, vilket möjligen indikerar ytterligare ett Åby (jfr Utnäs och Övernäs nedan). Bebyggelsen skrivs dock redan 1338 som *"i aby"*. Det hela kompliceras dock av skrivningen *"westraaby"* 1339. Åby har ingått i ett medeltida frälsegodskomplex, som kan föras tillbaka till Karl Knutsson Bonde. I hans jordebok 1457 omnämns även gårdar i byarna Utnäs, Övernäs, Ribbholmen, Mölntorp och Västerkvarn, samtliga i Säby socken (Rahmqvist 2005).

Utnäs

Byn *Utnäs* ligger i den nordöstra delen av den nuvarande egendomen Strömsholm och förvärvades senare än Hornby och Säby. Bebyggelsen omnämns redan år 1291, *"in utnæs"*. Byn verkar tidigt ha kommit i frälsets ägo. Utifrån det historiska kartmaterialet bestod byn av de tre hemmanen Västergården, Östergården och Nedergården. Av dessa är de två förstnämnda säkert de äldsta. Det är de två som ligger högt uppdragna i terrängen, sannolikt på den ursprungliga tomten, dvs. på "näset" ut mot den dåvarande havsviken. Nedergården är sannolikt sekundärt tillkommen i neddraget läge ned mot viken Freden.

I det övre tomtläget finns också anslutande gravar, som kan kopplas till den förhistoriska bebyggelse, som sannolikt bar det enkla namnet ´Näs´. Förlederna i *Ut*-näs och *Över*-näs tyder på att Övernäs kan vara en tidig utflyttning från det ursprungliga Näs, där det senare då fick tillägget *Ut*-, dvs. bebyggelsen belägen längre ut mot Mälaren (jfr Yttre Åby ovan). Det äldsta kända skriftliga belägget för Övernäs är från 1346, då bebyggelsen skevs *"in øfranes"*.

1500-talet

Strömsholm

Under 1550-talet lät Gustav Vasa uppföra ett fast hus ute på en holme i det inre av Mälaren (Rahmqvist 2005). I närområdet låg vid tiden för Gustav Vasas etablering byarna Mölntorp, Västerkvarn och Ribbholmen, vilka alla tillhörde Säby socken. Området där det fasta hus, som kom att bli Strömsholm, anlades bestod emellertid av två byar, Säby och Hornby, vilka tillhörde Kolbäcks socken. Namnet *Strömsholm* är belagt sedan 1556 genom flera brev daterade där av Gustav Vasa. Dessa brev visar tydligt att det rör sig om en nyanlagd kunglig avelsgård. Omgående lät Gustav Vasa uppföra byggnader, som skulle uppfylla de nya behoven av bostad och ekonomibyggnader på platsen. De båda byarna Hornby och Säby lär redan 1558 ha lagts under Strömsholms kungsladugård och upphörde därmed som

egna bebyggelseenheter. *Hornby* var troligen belägen där stallen senare placerades strax väster om ån. *Säby* låg norr om slottet på östra sidan av Lagårdssjön (se ovan). Norr om Säby, och mitt emot Ribbholmen, låg även byn *Åby*, vilken troligen fanns kvar in på 1600-talet. Åby lades till Strömsholm primärt sannolikt för att utöka ängsmarksarealen. Gustav Vasa kom att förvärva fler gårdar i närområdet, däribland en del av Mölntorp, flera gårdar i Övernäs och samtliga gårdar i Åby, Ribbholmen och Utnäs.

I samband med Gustav Vasas påbörjade slottsbygge på 1550-talet beordrades bönderna i området att leverera byggnadsmaterial, bland annat nämns 600 lass grånsten. Stora mängder tegel och kalk producerades även vid gården (Lihammer 2008). Vid en arkeologisk undersökning vid Sofielund år 2005 och 2007 påträffades rester av en tegelugn, som förmodade vara från sen medeltid eller 1500-talets början och som skulle kunna sättas i samband med slottsbygget.

Utöver bygget av huvudbyggnaden uppfördes även diverse ekonomibyggnader för gårdens behov såsom fähus, stall, visthusbod m.m. (Rahmqvist 2005). Kungsgården hade till syfte att fungera som en avelsgård.

Hela häradet kom så småningom att lyda under kungsgården (Grau 1754). Det innebar att invånarna i de sju närmast in till belägna socknarna, nämligen Munktorp, Kolbäck, Svedvi, Säby, Berg, Stora och Lilla Rytterne skulle göra dagsverken vid sädens bärgning och tröskning. De två andra socknarna, Ramnäs och Sura, som ligger längre bort i häradets norra del, fick transportera ned ved och kol till kungsgårdens behov.

Ägorna runt om avelsgården utgjordes bland annat av stora ängsmarker, vilket förstås var nödvändigt med det stora antalet boskap som fanns på gården (Rahmqvist 2005). Sammanlagt gav dessa ängar, enligt uppgifter från år 1559, en årlig avkastning på 2 453 sommarlass hö. En stor del av dessa lass kom från Storängen och Hornbyängen väster om åsen, men även holmarna ute i Mälaren var viktiga ängsmarker. Åkermarken, som tidigare tillhört Hornby och Säby byar, fortsatte till en början att brukas, men troligen lades Säbys gärde, som fortfarande nämns 1559, så småningom igen till ängsmark. Kvarstod gjorde Hornbys södra och norra gärde på västra sidan av åsen. Av 1650–1652 års karta att döma låg ladugården vid denna tid fortfarande i mangårdens närhet med åkrarna relativt långt borta, på andra sidan om åsen.

Utnäs

Vid mitten av 1500-talet bestod Utnäs av minst två gårdar, bebodda av frälselandbor. Gustav Vasa ärvde bl.a. dessa två gårdar efter sin mor (Rahmqvist 2005). De två primära gårdarna var, som omnämnts tidigare, Västergården och Östergården. Vid denna tid lär de två huvudgärdena ha varit brukade ”fullt ut”, Norra gärdet o den småbrutna terrängen nordväst om byn med uppstickande hällar med moräninslag samt Södra gärdet, som snarare låg väster om byn, men söder om Norra gärdet, inom det som kommer att benämnas Utnäs löt.

Fig. 15. Gammal ängsmark väster om Strömsholms slott. Ängen var av central betydelse med tanke på den omfattande hästhållningen.

1600-talet

Strömsholm

Det begynnande stormaktsväldet gjorde att Sverige var i behov av dugliga hästar till rytteriet, vilket var huvudvapnet inom armén. Beslutet om att förlägga hästuppfödningen till Strömsholm togs 1621 och under Karl XI:s regeringstid förvandlades gården till ett stuteri (Rahmqvist 2005). Avelsverksamhet fanns då redan vid kungsgårdens stallar. I Mattias Mickilssons *”Reckning för Strömsholms gård”* från år 1622 redovisas 33 ston, 23 fålar och 18 föl, däremot ingen hingst (Waxberg 1964). Kreatursbeståndet bestod av 109 kor, 8 tjurar, 21 kvigor, 84 kalvar, 50 oxar, 256 får, 87 lamm, 15 svin samt ett stort antal fjäderfä.

Därefter sker en snabb utveckling av stogången vid Strömsholm. År 1624 fanns 7 hingstar, 32 fålar, 87 gamla ston, 67 unga ston, 22 hingstföl och 15 stoföl.

Samtidigt hade antalet andra kreatur på gården minskat dramatiskt. Samma år fanns även vid Ulvesunds gård, vid nuvarande Kungsör, sammanlagt 286 hästar. Allt som allt fanns alltså över 500 hästar vid de två närbelägna stuterierna. Stallstaten vid Strömsholm hade flera stallar för att härbärgera alla hästarna samt ytterligare några byggnader för övriga verksamheten. Dessa kallades *"Gamble stallet"*, *"Leijonstodstallet"*, *"Stodhestestallet"*, *"Nya stallet"*, *"Werkstallet"*, *"Stallstugan"*, *"Smedjan"*, *"Spetaliststallet"* (sjukstall), samt *"Hackelsekvarnen"*.

Sannolikt har flera av dessa byggnader uppförts 1624–1628 och ingått i det som på 1650 års karta omringar det som kallas *"Stallbahnen"*. Denna nådde i norr upp till åkröken. Redan 1633, året efter Gustav II Adolfs död, beslöts dock att flytta stallstaten till Ulvesund.

Under 1640-talet beslöts att återigen förlägga stuteriverksamhet till Strömsholm. Eftersom den gamla *"Stallbahnen"* inte ansågs räcka till för verksamheten man önskade driva beslöt man istället att verksamheten skulle förläggas till åsen. I *"Lifgedings Landzbook"* för år 1648 redovisas kostnader för uppförandet av kronans nya stallar med stallfolkets hus som uppförts på åsen. *"Nya hästestallet, Nya Stodhstallet, tre gamla stallar som ähre flytta, Hofslagare Smedian, Stallfolkets Tarffuehus* (behövliga bostadshus)*, Stallmästares Byggningen och Stallfolkets Byggning".* Även närmast kommande år uppförs flera nya byggnader för stuteriets räkning men på 1650-talet tycks den mesta byggnationen vara avslutad. (Intressant är att ingen bebyggelse finns markerad på 1650 års karta.)

Slottsbygget kan sägas ha påbörjats år 1660, då Karl X Gustafs änkedrottning Hedvig Eleonora tog kontakt med Nicodemus Tessin d.ä. för att ge honom uppdraget att rita ett slott på Strömsholm. Änkedrottningen hade fått egendomen som morgongåva vid vigseln och önskade nu skapa en mer ståndsmässig byggnad. Samtidigt bedrevs emellertid även slottsbygget vid Drottningholm, vilket kom att bli Hedvig Eleonoras huvudsakliga residens, varför Strömsholmsprojektet drog ut på tiden. Först på 1680-talet var byggnaden i det närmaste färdigställd.

Det var sannolikt även under loppet av 1600-talet, som ägorna till byn *Åby* förvärvades, säkerligen för att kunna utöka betesarealerna. Detta innebar att Åbys åkergärden lades igen, *"Rigärdet"*, och lades till ängs- och hagmark. Restpartier av Åbys åkerytor finns kvar i form av s.k. ryggade åkrar öster om den övergivna bytomten.

Utnäs

På den geometriska avmätning som utfördes över Utnäs 1688 beskrivs byn vara bestående av tre gårdar eller kronohemman (fig. 16). Gårdarna har spridits på två bebyggelselägen. Två husschabloner markerar den plats där man idag ser Utnäs torp och en husschablon markerar dagens läge för Utnäs gård (Nedergården). I utkanten av byn, väster om gårdarna vid gränsen mot Övernäs, finns även ett torp som kallas *"Pär Ers torp"*. Åker- och ängsmarken är uppdelad i två gärden och på löten och markerna mot sjön Freden finns betesmarken. De två åkergärdena avskiljs av ett relativt omfattande impediment. De delar av åkermarken som betecknas som *"Hafwerjord"* ligger enligt kartan mestadels i linda, dvs. man brukade marken som äng. Någon skog fanns inte till byn, men man uppges ha litet mulbete och magert fiskevatten.

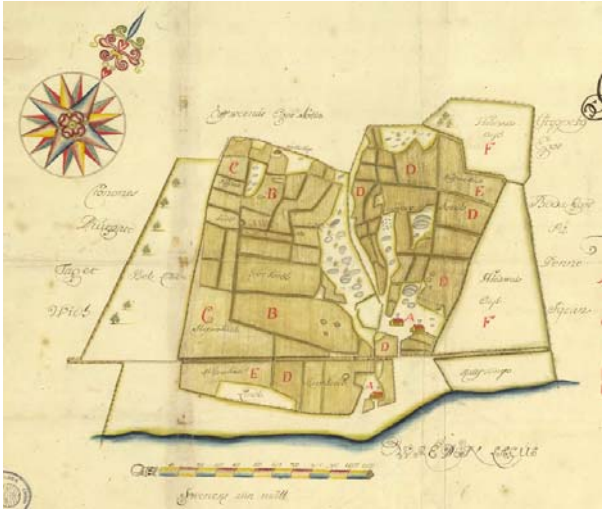

Fig. 16. Större utsnitt av 1688 års karta över Utnäs by.

1700-talet

Strömsholm

1700-talet innebar en viss nedgång för stuteriet. Efter det nordiska krigets slut blir stuteriets viktigaste uppgift att vara hovstuteri och förse hovstallet med hästar.

Stora delar av byggnadsbeståndet var i ett dåligt skick och på 1740-talet fick Carl Hårleman, som då var överintendent och ansvarig för kronans byggnader, i uppdrag att åtgärda problemen: *"Stallmästarebyggningen så wäl som Stall Prädiikantens samt Hingstridare, Remsnidare, Skräddare och Stall Drängs byggningarne äro af ålder och röta så förfallne, att uppå dem ingen ytterligare reparation will förslå".* Av de ritningar som skulle upprättas utfördes bara en – numer försvunnen – på en ny stallmästarbyggning. Möjligen kan det vara den som senare låg till grund vid uppförandet av chefsbostaden 1770. Istället fick man nöja sig med det nödvändigaste underhållet.

På 1722 års karta finns en tegelugn och två tegellador markerade väster om Ladugårdssjön (fig. 17). Produktionen var troligen åtminstone delvis avsedd för Strömsholms slotts och kungsgårds egen byggnation. Slottet stod i huvudsak klart redan vid 1600-talets slut, men viss annan byggnation pågick även under 1700-talets början. Av den aktuella kartan att döma hade bebyggelsen omkring kungsladugården nått en relativt stor omfattning vid denna tid.

Fig. 17. Kungsladugården på 1722 års karta. Vid nummer 19, vid Ladugårdssjöns strand, syns de två långa längorna som benämns tegellador. Invid dessa finns även tegelugnen.

Efter 1770 blev det ett visst uppsving under Gustav III. Hans gemål, Sofia Magdalena, hade tillförsäkrats Strömsholm som änkesäte, men redan 1768 fick hon rätt att disponera gården. Redan 1780 lät hon dock utarrendera såväl slottet som kungsgården till sin make mot att avkastningen från gården gick till stallstatens och stuteriets understödjande. Efter detta kunde verksamheten utvecklas och utvidgas genom att de ekonomiska premisserna blev säkrare. Stuteriet blev nu viktigt inte bara för arméns hästavel utan kom även att göra en insats vad gäller lanthästavelns förbättring.

Under Strömsholms kungsgård växte ett stort antal torp och lägenheter, avsedda för arbetarna på gården, fram under 1700-talet. Redan på kartan från 1722 finns torpbebyggelse redovisad vid nuvarande Herrskogen (fig. 18) och på åsen norr om gården. Denna kan ha tillkommit redan under 1600-talet. Bebyggelsen benämns som torp respektive stugor och tycks åtminstone vid Herrskogen i första hand ha bebotts av stalldrängar och liknande yrkesgrupper vid Kungsgården.

Fig. 18. Bebyggelse vid Herrskogen på 1722 års karta.

Torpen vid västra gränsen mot Utnäs finns redovisade från 1795 års karta. Hanestorp finns även med på en karta över Tartarhagen från 1786. Då dessa båda kartor inte redovisar hela området kan torpen utmed vägen mellan Strömsholm och Utnäs inte beläggas på samma sätt förrän genom kartan från år 1800.

Under 1700-talet ökar även antalet torp i området och på kartan har flera torp och andra småstugor tillkommit fram till år 1800. I synnerhet har antalet växt på åsens norra del samt vid Herrskogen. Fortfarande är det stalldrängarna vid kungsladugården som dominerar bland ”torparna”.

Strömsholms kanals tillkomst vid slutet av 1700-talet förändrade landskapsbilden och transportsystemet i området. Grävarbetet påbörjades år 1777 och år 1778 påbörjades arbetet även vid Strömsholm (Österberg 1995a). Kanalen invigdes 1795 och var då ca 100 km lång. För kanalens byggande krävdes stora mängder material, bl.a. huggen granit. Stenen höggs så nära byggstället som möjligt och även i Strömsholm förekom en hel del stenbrytning (Österberg 1995b). Möjligen är det spår efter denna brytning som syns på åsen, strax norr om Borgåsund.

Utnäs

På 1729 års karta över Utnäs syns tre gårdar, kallade *”Öster Gård:”*, ”*West: Gården”* och *”Neder Gård:”* (fig.

19). "*Pär Ers torp"* har bytt namn till *"Karl Tårpet"* och ett soldattorp har tillkommit strax nordöst därom. Bebyggelsen ligger samlad i slutna gårdsbildningar med enstaka byggnader strax bortanför mangården. Vad gäller åkermarken har inga större förändringar inträffat. Åkrarna präglas fortfarande av de många åkerrenarna som avgränsar tegarna.

Fig. 19. Utnäs by avbildad 1729(Akt 19-SÄB-24).

Efter att några år tidigare ha kommit i Strömsholms ägo blev Utnäs löt år 1780 utsedd till mötesplats för Livregementet till häst, vilket då var arméns största indelta förband (Berg & von Konow 1996; von Konow 1973).

År 1791 delades regementet upp i tre förband, nämligen en kyrassiärkår, en husarkår och en lätt infanteribataljon. De tre förbanden hölls samman som Livregementesbrigaden och hade sina läger på Utnäs löt.

Efter den uppdelning som gjordes 1791 inträffade emellertid att kårernas mönstringar och övningar på Utnäs löt sammanföll. Kårernas förläggningar var placerade intill varandra på fältets norra del. Sedan tidigare fanns det två byggnader på platsen, vilka användes som proviantbod respektive havremagasin.

1800-talet

Strömsholm

Statsomvälvningen 1809 medförde förändringar inom stuteriet. Efter 1809 konstaterades att det allmännas nytta av stuteriet vid Strömsholm inte motsvarade kostnaderna och dagsverksplikten för de underlydande. Efter visst utredande beslöts att kungsladugården vid Kungsör skulle avvecklas och istället skulle man satsa enbart på Strömsholm. Flera byggnader flyttades till Strömsholm under åren 1810 och 1811.

Verksamheten omorganiserades och stuteriet fick benämningen *"cronostall"* och en ny stor byggnadsepok inleddes vid Strömsholm. Bl.a. tillkom nya arbetarbostäder, skola, stallar och ridhus.

År 1812 stod den knuttimrade läkarebostaden färdig. Ungefär samtidigt murades stalldrängarnas bostäder av bullersten och lera och kunde 1814 ta emot sina första hyresgäster. Varje hus bestod av åtta lägenheter om vartdera kök och kammare fram till en ombyggnad 1939. En koppling finns även till Strömsholms kanal. Slussverksbyggmästaren Norenius lär ligga bakom såväl det första ridhusprojektet som de ritningar som låg till grund för stalldrängsbyggnaderna, även kallade lerhusen.

Från tidig Karl-Johantid är även beridarebostaden, handelsboden och fodermarkbostaden. Wallenbergs stuga och Svedlunds stuga är från 1855. Stallplanens vitputsade stenlängor tillkom mellan åren 1866–1867. Mangårdsbyggnaden tillkom 1815.

En stor eldsvåda inträffade 1850, då åskan antände kungsladugårdens fyrbyggda ekonomilängor (VLM:s arkiv, Nordiska museets inventering av militärboställen 1949).

År 1868 förlades även arméns då nyinrättade kör- och ridskola till Strömsholm (Ljungström 2005). Då de byggnader som fanns behövdes för stuteriets räkning beslöt man använda slottet för inkvartering ("Ridskolan å Strömsholm 50 år den 4 juli 1918"). Arbetet med att anpassa slottet påbörjades redan under 1865. På ridskolan undervisades i ridning, krigsvetenskap, veterinärlära, hovbeslag, vapenföring och gymnastik.

Under 1870-talet beslöts att Strömsholms stuteri skulle avvecklas och man skulle istället fungera som hingstdepå för 80 hingstar (Waxberg 1964). I samband med detta beslöts även att den jord som inte behövdes som betesmark eller avlöningsjord skulle utarrenderas. Detta innebar att kronoegendomen Hultet och Strömsvik kom att avgränsas från övriga Strömsholm. År 1877 slogs lägenheterna vid Hultet, Rigärdet, Flyet och Säby äng samman till en brukningsenhet. Strömsholms storäng var en mer svårlöst fråga, då den redan var utarrenderad i små lotter till enskilda, oftast stuteriets personal. År 1879 skrev man dock kontrakt med en byggmästare om att uppföra såväl boningshus som ekonomibyggnader vid Strömsvik.

Vid mitten av 1800-talet odlades ängsmarken i Storängen upp. Vid samma tid tycks tre torp etableras utmed Syltahagsvägen, ett på Häggholmen och eventuellt även ett vid viken sydväst om Strömsvik, där en byggnad samt en husplats är markerad. Ett av dessa torp finns fortfarande kvar, medan två tycks ha försvunnit enligt häradsekonomiska kartan 1905–1911 och ytterligare ett utifrån ekonomiska kartan från 1960.

Järnvägen tillkom 1878 och innebar en stor förändring för såväl gods- som persontransport. Sträckan som trafikerades var Kolbäck–Oxelösund via Eskilstuna och stationer eller hållplatser fanns så tätt som i Kolbäck, vid stuteriet, vid Strömsholm och i Kvicksund.

Utnäs

År 1815 genomfördes en omfattande förändring av den militära verksamheten vid Utnäs löt, då kyrassiärkåren och husarerna flyttades till andra mötesplatser. Samtidigt omvandlades infanteribataljonen till Livregementets grenadjärkår. Denna kår var sedan kvar på Utnäs löt fram till 1893, då de slogs ihop med Närke regemente på Sanna hed.

Ett sjukhus uppfördes 1811 och den första större lägerbyggnad som uppfördes därefter var den så kallade stambaracken 1869. Tio år senare uppfördes ytterligare två beväringsbaracker och kort därefter kokhus och tvätthus. På egen bekostnad uppförde officerarna en mässpaviljong som invigdes 1872. (Lundström 2005).

Fig. 20. Troligen Utnäs löt med mässpaviljongen.

Under 1890-talet nådde förläggningen sin största omfattning (Lundström 2005). En ny skjutbana iordningställdes så sent som 1892. Banan övertogs därefter av Strömsholms skytteförening.

Utnäs by hade redan i samband med att Utnäs löt blev mötesplats förvandlats till ett militärt boställe. På kartan över Utnäs gård från 1873 har gårdstunet för de två gårdarna Östergården och Västergården, som bebyggelsemässigt tidigare varit jämbördiga med Utnäs gårds föregångare Nedergården, reducerats till att innehålla ett mindre torp med några ekonomibyggnader. Soldattorpet i väster ligger kvar på samma plats som tidigare. På 1870-talet avvecklades de militära boställena och arrenderades ut och redan på 1872-års karta uppges Utnäs vara ett f.d. Regementskommissarieboställe. Ängsmarken hade i stora stycken omvandlats till åkermark och i stora delar praktiserades cirkulationsbruk med vallodling för att tillgodose gårdens foderbehov.

1900-talet

Strömsholm

År 1909 inträffade ytterligare en brand på Kungsgården, då en stallbyggnad brann ned (VLM:s arkiv, Nordiska museets inventering av militärboställen 1949).

Trots att stora områden arrenderats ut under 1800-talets slut kvarstod stora markområden direkt under hingstdepån, exempelvis ladugårdsängen, Tartarhagen, Jordmarken, Herrskogen, Kvarnhagen, Oxhagen m.m. (Waxberg 1964). År 1913, då Domänverket övertog förvaltningen, beslöts att endast det område som behövdes för hingstdepån och nödvändiga lönejordar skulle behållas. Övrig mark skulle bortarrenderas eller, som i fallet med Herrskogen, styckas av i små tomter för egnahemsbyggen för mindre bemedlade. Den skogsbärande marken skulle avsättas som kronopark, vilket även fick till följd att den tidigare skogvaktaren ansågs överflödig.

Fig. 21. Hamnen vid Strömsholm/Borgåsund var livligt trafikerad. Här syns hamnen avbildad på vykort från tidigt 1900-tal. VLM:s arkiv.

Domänverkets övertagande kom även att sätta en viss prägel på bebyggelsen i området. Typhus för tjänstebostäder uppfördes under 1940-talet, exempelvis vid Lilla Hultet och även inspektorsbostaden vid kungsladugården har samma typhusprägel. Rättarbostaden genomgick en omfattande ombyggnad för att få samma standard som de nya typhusen.

Redan år 1935 blev Strömsholms slott statligt byggnadsminne.

År 1956 upphörde hingstdepån vid Strömsholm, medan arméns rid- och körskola fanns kvar fram till 1968.

Efter det att armén lämnat Strömsholm inrättades istället Ridskolan Strömsholm, vilken grundades år 1968. Dagens ridskola är en ideell förening med tre huvudmän: ATG, SvRF och Svenska galoppförbundet.

Hästnäringens nationella stiftelse, en stiftelse som bildades 1992 av ATG och LRF, har ett ekonomiskt och organisatoriskt ansvar för Ridskolan Strömsholm.

Fig. 22. Strömsholms kanals utlopp i Mälaren vid Karl XV:s sluss. Vykort i VLM:s arkiv. Foto: Eilert.

I området ligger även Strömsholm djursjukhus, vilket tillsammans med ridskolan har utvecklat området under sent 1900-tal och tidigt 200-tal. Bebyggelsemässigt har en stor mängd byggnader tillkommit under tidigt 200-tal. Främst rör det sig om stallar, ridhus och anläggningar omkring djursjukhuset. Expansionen har även lett till att området blivit alltmer attraktivt som bostadsort för personer som på olika sätt är engagerade inom hästsporten.

Utnäs

Efter det att grenadjärerna lämnat Utnäs löt förlades istället en remontdepå till platsen mellan åren1902–1926 och 1941–1957. Efter det att armén avvecklat sin hästverksamhet lades även remontdepån ned (Berg & von Konow 1996; von Konow 1973).

Byggnaderna och platsen kom senare att användas för ridsportändamål och idag är området knutet till Ridskolan Strömsholm och är hemvist för främst islandshästar, galopphästar och unghästar.

2000-talet

Stor aktivitet råder vid Strömsholms ridskola. Under år 2001 uppfördes ett nytt stallkomplex, som fick namnet Kungsgårdsstallet. Det omfattar fem byggnader bestående av två stall, en centrumbyggnad och två foderlador. Stallet invigdes 2002. Under år 2003 genomfördes en interiör ombyggnad av det södra Vita stallet, då de gamla spiltorna ersattes av moderna boxar. Även det norra Vita stallet har ny boxinredning. En renovering av Gula ridhuset har även genomförts, som därmed invändigt har återfått en tidigare färgsättning samt exteriört försetts med ett nytt yttertak av plåt. Även nybyggda elevbostäder och ett administrativt centrum, Ridsportens Hus, kan anföras.

Strax sydväst om ridhusområdet, vid västra foten av åsen, ligger det utbyggda djursjukhuset. Det omfattar dels Regionhästsjukhuset Strömsholm, dels Regiondjursjukhuset Strömsholm, det senare för behandling av allehanda djur, dock huvudsakligen hundar, därefter katter och övriga smådjur. Regionhästsjukhuset grundades 1964 och ägs av Stiftelsen Strömsholms Djursjukvård. Mitt emot sjukhuset ligger numera även Skandinaviens största hovslageri, Hovslageriet Strömsholm, som ingår i den ovan nämnda Stiftelsen.

I oktober 2007 invigdes ett nytt besökscentrum, Knytpunkten, som är uppfört centralt på åsen i anslutning till ridhusområdet. Knytpunkten har tillkommit inom ramen för, och som en del av, Program Strömsholm. Drivande i detta programarbete har varit Strömsholms utveckling AB, Svenska Ridsportförbundet och Hallstahammars kommun. I ledningsgruppen har dessutom ingått representanter för Slottsförvaltningen, Regiondjursjukhuset, Ridskolan Strömsholm och, förstås, Statens Fastighetsverk.

En stor hörsal upptar ca en tredjedel av arealen och sträcker sig genom två plan. I byggnadens huvudplan finns en stor entréhall för utställningar samt en reception med turistinformation. Byggnaden rymmer tre konferensrum och ett cateringkök. I entréhallen har Hallstahammars kommun en permanent utställning om Strömsholms natur, kultur och historia.

I närheten ligger även Thottska Villan Hotell & Konferens med möjlighet till konferenser och övernattning. Boende erbjuds även av Ridskolan Strömsholm, t.ex. i Lerladugårdarna.

7. Nulägesbeskrivning

Åkermarken

Egendomen Strömsholm omfattar stora arealer storskalig åkermark. Kungsladugårdens ursprungliga åkermark ligger i första hand direkt väster om Strömsholmsåsen, men de mindre och flikiga tegarna har ersatts av större åkerblock.

Under 1800-talets andra hälft odlades stora delar av de mycket omfattande, lägre belägna ängsmarkerna upp. Bland annat lades Storängen, som tidigare varit oerhört viktig för foderproduktionen, under plogen då växelbruket infördes och vallodlingen ersatte ängsmarkerna som fodermarker. Även Säby udde, Säby äng och de tidigare hagmarkerna vid nuvarande Hultet odlades upp under 1800-talet. Flera dikningsföretag har genomförts inom området. Från år 1853 finns exempelvis en karta över utdikningen av Utnäs löt (19-SÄB-63). Även Storängen och Säby äng omfattades av dikningsföretag och på kartorna från sent 1800-tal syns ett flertal öppna diken som sträcker sig över de tidigare ängsmarkerna. I början av 1900-talet genomfördes även invallningsföretag i viss mån vid Säby udde och Storängen vid Hammarviken. Idag är stora delar av åkermarken täckdikad.

Stenbrytning har pågått under stora delar av 1900-talet. Exempelvis vid Oxhagarna i Kungsgårdens västra delar har sten brutits fram till 1960–1970-talet. Dittills hade Oxhagarna använts för betesändamål, men rationaliseringar medförde att man flyttade betesdjuren närmare ladugården. I samband med stenbrytningen lades även de öppna dikena igen. Området söder om slottet täckdikades från och med tidigt 1900-tal.

Området öster om Kvarnhagstorp nyodlades på 1950-talet.

Betesmarken

Den goda tillgången på bra betesmarker var troligen en av anledningarna till att stuteriet förlades till Strömsholm. Hagmarker fanns, enligt det historiska kartmaterialet, främst öster om slottet samt norr om slottet vid nuvarande Hultet. Även åsen tycks ha använts för betesändamål liksom Herrskogen och Djurgården. Idag finns betesmarker främst väster och öster om slottet. I övrigt finns även stora arealer med bete på åker med vallodling. Strandängarna i naturreservatet betas av nötkreatur, bortsett från de sankaste partierna, vilka hävdas genom maskinslåtter vart tredje eller vart fjärde år. Det faktum att betesmarkerna varit omfattande har även i viss mån konserverat ett äldre agrart landskap, vilket medfört att man på flera ställen kan se så kallad fossil åkermark. Vid Utnäs löt finns sådana lämningar registrerade i fornminnesregistret. Även vid fältbesikt-

Fig. 23. Vykort från tidigt 1900-tal med motiv från Strömsholm. Utmed stranden syns sanka ängspartier och i bilden anas även ett par lador.

ningen för vårdplanen upptäcktes fossil åkermark vid den övergivna byn Åby norr om Hultet. Troligen har man även betat det trädade gärdet innan cirkulationsbruket ersatte tvåsädesordningen under 1800-talets senare hälft.

Delar av de äldre ängsmarkerna, med stora inslag av ek, har under 1900-talet övergått till att bli ekhagmark. Under 1900-talets senare hälft har stora arealer av sådan betesmark vuxit igen med ett tätt trädskikt. Vid Tattarhagen och Hultet har man under senare år utfört vissa restaureringsåtgärder för att i viss mån återskapa hagmarkskaraktären.

Skogen

Längre tillbaka i tiden var Strömsholmsområdet troligen inte särskilt beskogat, bortsett från lövskogen på holmarna i Mälaren och begränsade partier i betesmarkerna vid Herrskogen och Djurgården. Markanvändningen var istället första hand inriktad på bete och foderproduktion till djurhållningen.

Viss trädplantering nämns exempelvis i stuteriets årsberättelser. År 1828: berättas att *"ökning av skog blivit försökt dels med plantor dels med ollon utan positivt resultat(8 kappar ollon)"*. Den södra åsen besåddes samtidigt med björk och almfrön. År 1829: nämns att ekollon, björk, alm och rönn har planterats på alla betesmarker. År 1842 nämns att plantering av träd blivit verkställd i närheten av byggnaderna vid Kungsladugården. År 1843 nämns att 50 ekar har planterats på ägorna. Runt sekelskiftet 1900 planterades en grupp lärkträd på sluttningen väster om stallgården.

Det mer rationella skogsbruket vid Strömsholm tog fart omkring 1913, då Domänverket övertog förvaltningen av området (Skötselplan för Strömsholms naturreservat, Länsstyrelsen). I och med detta vidtog skogsplantering och diverse försöksverksamhet med mer ovanliga trädslag såsom hybridask och rödbok.

Skogen vid Strömsholm är idag särskilt viktig för områdets karaktär. I området dominerar lövskogen och särskilt påtagligt är den stora mängden ek. Eken användes förr till skeppsbygge. Det blev därför viktigt för staten att säkerställa en god tillgång på ektimmer för detta ändamål. Av den anledningen gynnades eken vid de kungliga godsen vilket kommer till uttryck i dagens kulturlandskap vid Strömsholm.

Inom omfattande delar av egendomen Strömsholm finns stora mängder grov ek med en stamdiameter över 70 cm (Länsstyrelsens inventering av grova träd). Denna mycket speciella biotop har bland annat lett till att det i området finns en mångfald av rödlistade insektsarter, svampar, djurarter m.m.

Skogsområdena är välinventerade ur biologisk synvinkel och man har även konstaterat spår av kulturpåverkan i form av stamkvistning, hamling och förekomsten av kulturväxter som syren och rosor (länsstyrelsens inventering av grova träd).

Häggholmen är bevuxen med gamla ekar, uppskattningsvis 250–300 år gamla. Ekarna bär, genom sitt utseende, tydliga spår av att kullarna tidigare betades av kreatur (Länsstyrelsens naturreservatsbeskrivning). Så har emellertid inte varit fallet på länge och vegetationen kan numera sägas vara lundartad. Typiska växtarter är exempelvis trolldruva, ormbär och det högvuxna gräset hässlebrodd. Ekbackarna är alltså under sakta förvandling från halvöppna hagmarker med vidkroniga ekar till en sluten vegetation, där kommande generationer av ek kommer att ha ett helt annat utseende. För landskapsbilden är ekbackarna av stor betydelse genom sitt påtagliga framträdande i det omgivande odlingslandskapet.

Delområden

För att tydliggöra Strömsholmsområdets komplexa och heterogena karaktär har vi valt att dela upp egendomen i mindre delområden, som beskrivs och karakteriseras utifrån befintlig fornlämningsbild, bebyggelse samt övergripande kulturlandskap. En historisk tillbakablick utifrån äldre kartmaterial skapar bakgrunden till dagens landskap. De områden som skapats är: *Storängen*, *Södra åspartiet*, *Herrskogen*, *Norra åspartiet*, *Djurgården–Säby–Hultet*, *Österängen* och *Utnäs* (fig. 24).

Storängen
Detta område ligger väster om det södra åspartiet och omfattar bebyggelsen Strömsvik i nordöst och Häggholmen längst i söder.

Södra åspartiet
Området består av Strömsholmsåsen norr om Borgåsund upp till Sofielund inkl. Stallängen med Strömsholms kanal öster om åsen.

Herrskogen
Området innefattar Herrskogen väster om åsen samt det däremellan liggande Södra Herrgärdet.

Norra åspartiet
Denna zon innefattar dels själva åsen norr om Sofielund, dels Tättingbacken och Norra Herrgärdet väster om åsen samt dessutom Kvarnhagen och Stora Tegelvreten mellan åsen och Ladugårdssjön öster om åsen.

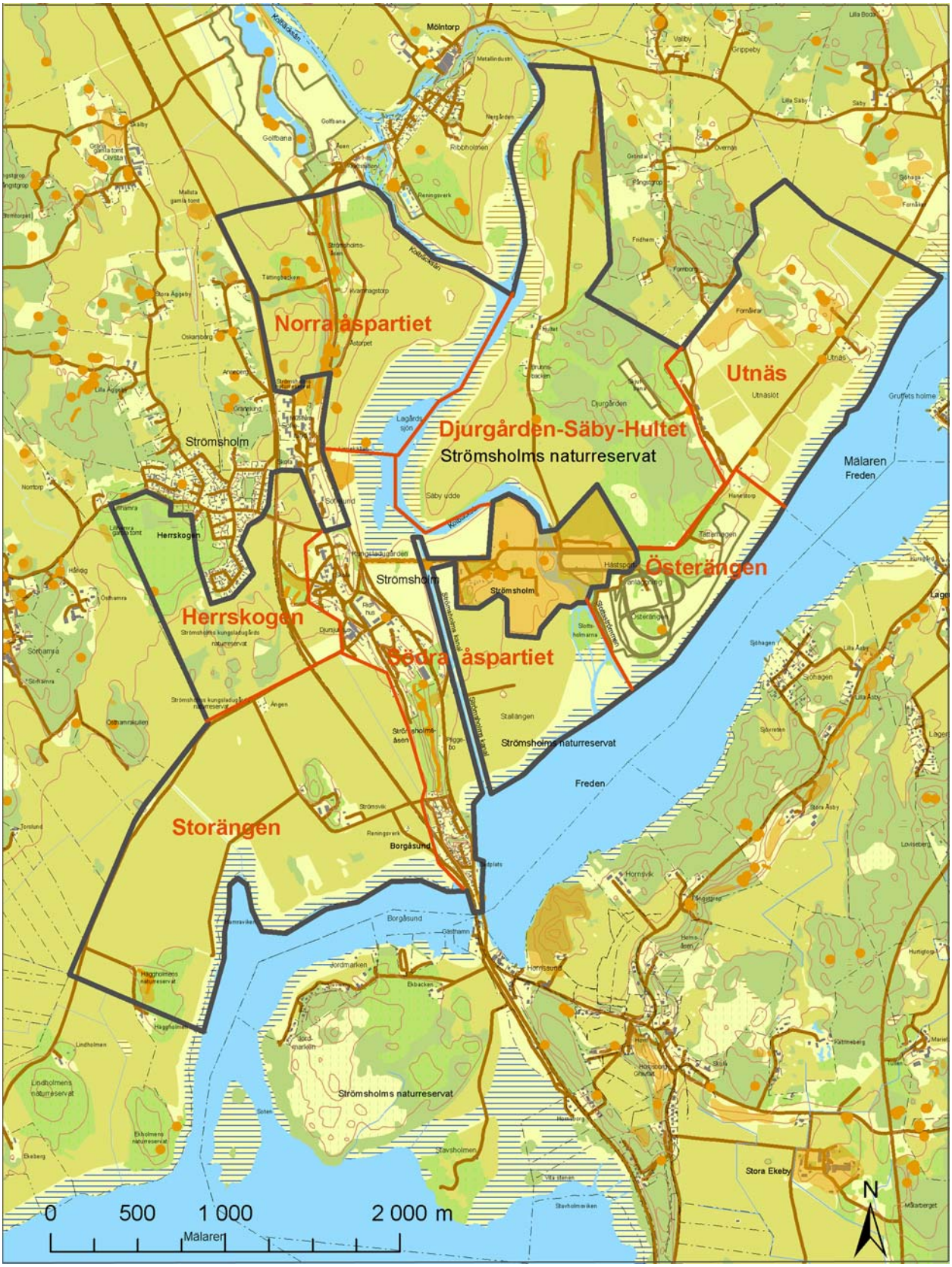

Fig. 24. Området för vårdplanen indelat i delområden. Se särskilda definitioner per delområde. Utsnitt ur den digitala fastighetskartan.

Djurgården–Säby–Hultet
Denna del består av skogspartierna nordöst om slottet, Djurgården, åkermarkerna mellan nämnda parti och Ladugårdssjön (den vid mitten av 1500-talet avhysta byn Säbys inägomark) samt den sena bebyggelsen Hultet och åkergärdena norr därom, Rigärdet (de senare den under 1600-talet avhysta byn Åbys marker).

Österängen
Området utgörs av Österängen mellan slottet och mälarviken Freden sydöst om slottet samt den s.k. Tartarhagen mellan Österängen och Utnäs löt.

Utnäs
Innefattar Utnäs inägomark inklusive den omfattande Utnäs löt sydväst om Utnäs.

Fig. 25. Delområdet Storängen med beteckningar för objekt registrerade i det digitala fornminnesregistret (FMIS). Utsnitt ur den digitala fastighetskartan.

Storängen

Detta område ligger väster om det södra åspartiet och omfattar bebyggelsen Strömsvik i nordöst och Häggholmen längst i söder (fig. 25).

Moränkullarna, som skyddas som naturreservat, är bevuxna med gamla ekar, uppskattningsvis 250–300 år gamla (Länsstyrelsen, naturreservatsbeskrivning). Ekarna bär, genom sitt utseende, tydliga spår av att kullarna tidigare har betats av kreatur. Typiska växtarter är exempelvis trolldruva, ormbär och det högvuxna gräset hässlebrodd. Ekbackarna är under sakta förvandling från halvöppna hagmarker med vidkroniga ekar till en sluten vegetation där kommande generationer av ek kommer att ha ett helt annat utseende.

I övrigt är den gamla ängsmarken till största delen uppodlad till åker under 1800-talet. Bebyggelsen i området har främst tillkommit efter denna uppodling.

Häggholmen, längst i söder, ingår i naturreservat. Den nordöstra delen av delområdet, mellan järnvägen och åsen, ingår i riksintresseområde för kulturmiljövården.

Historiska kartor

På den äldsta kartan, en geografisk karta från 1722 (T25-25:1) framträder *"Häggholmen"* i södra delen med *"Stoor Ängen"* väster därom och *"Ekhollmen"* söderut. Vid denna tid finns ingen bebyggelse etablerad i området.

På en annan karta, daterad samma år, en geometrisk avmätning (T25-25:2) är Häggholmen angiven som backe och mellan denna och Mälaren är ängsmark, egentligen ursprungligen en del av Storängen. Hela ängen består fortfarande av gräsbevuxen mark, som bortsett från impedimenten inte tycks vara trädbevuxen.

Några år senare, 1729, är hela Storängen uppdelad i mindre lotter på socken- eller fjärdingsnivå. Troligen kan indelningen ha att göra med dagsverksplikten för omgivande socknar på kungsgården. Häggholmen är markerad som backe, medans de östra delarna utgör ängsmark. I väster står: "*Stor-ängen stöter här intill".* (Geometrisk avritning över "Häggholms Ängen " m.fl. 1729, T25-25:4.)

Samma år, 1729, upprättas en *"Geometrisk Charta Öfwer Stor Ängen"* (T25-25:7), där Häggholmen betecknas som *"Häggholmsängen*", och som ligger utanför avmätningen av Storängen (den senare tillhörig Kungl. Stallstaten).

På en avmätningskarta från år 1800, dvs. ca 70 år senare, fördelas området i arrendelotter (T25-25:15). Västra och centrala delarna av Häggholmen är här angivna som *"backe"* (litt. 171) och de östra, lägre delarna som *"slog mark"* (litt. 172). Detta område ansluter till *"Storängen"* inom stuteriets ägor med omfattande ängsmarker.

På Generalstabens kartblad Västerås 1863 finns bebyggelse etablerad i ängens nordöstra kant samt vid nuvarande Strömsvik, som på denna karta kallas *"Nyäng"* (och *"Nyängs Backen"* år 1800). En husmarkering finns även i västligaste delen av Häggholmen, troligen en lada.

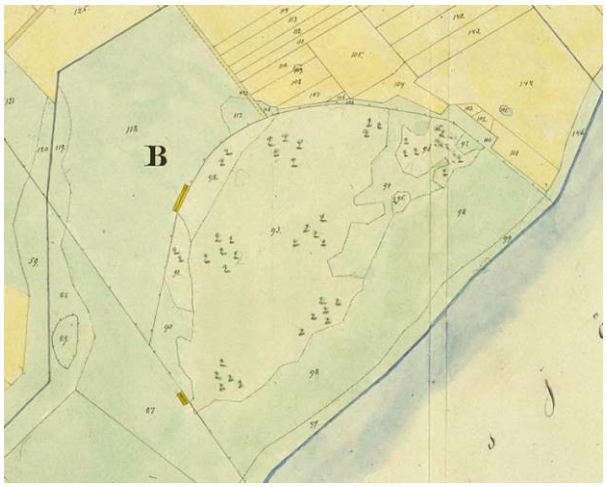

Fig. 26. Utdrag ur karta över Strömsholm 1874, indelning i farmer av Storängen, Häggholmen m.fl. I västligaste delen av Häggholmen, intill Storängens ängsmark, har en stor lada uppförts och i sydligaste delen är en mindre lada. N–NV om Häggholmen är Storängen uppodlad.

På en karta över indelning i farmer av Storängen, Häggholmen m.fl. 1874 (T25-25:17, fig. 26) har Häggholmen fortfarande i huvudsak samma struktur som på kartan år 1800: huvuddelen betecknas som backe och de lägre, östra delarna mot Hammarviken är ängsmark (slogmark). I västligaste delen, intill Storängens ängsmark, har en stor lada uppförts och i sydligaste delen är en mindre lada. N–NV om Häggholmen är Storängen uppodlad. Ängen genomkorsas även av öppna diken.

Bebyggelse finns även markerad på platsen för nuvarande Strömsvik, men platsen hette då fortfarande Nyängsbacken, vilken till större delen bestod av skogsbeklädd betesmark. En mindre del omnämns dock som husplats och fyra byggnader finns markerade i en spridd gårdsbildning. I Storängens nordöstra kant har torpbebyggelse vuxit fram tillsammans med logar eller möjligen lador ute i åkermarken. Även vid viken i söder finns bebyggelse med en husplats och en laduplats .

Fig. 27. Utsnitt av häradsekonomiska kartan Strömsholm 1905–1911. Två boningshus och två ekonomibyggnader vid Häggholmen, varav den stora avser ladugrunden med sina två uppfartsramper.

På Häradsekonomiska kartan Strömsholm 1905–1911 finns bostadsbebyggelse etablerad med namnet *"Häggholmen"* bestående av två bostadshus, en stor lada och en mindre ekonomibyggnad (fig. 27). Vid denna tid har gården Strömsvik vuxit till att vara den representativa, nästan herrgårdslika anläggning som det är idag. Två av torpen i nordöst är kvar, men ladorna ute i åkermarken är försvunna. Åkrarna genomkorsas av öppna diken och endast små partier markeras som ängsmark.

Fasta fornlämningar och övriga kulturhistoriska lämningar

RAÄ Kolbäck 310:1

I FMIS (det digitala fornminnesregistret) finns endast uppfartsramperna (310:1, 3) och ladugrunden (310:2) registrerade. Platsen är dock reviderad inom ramen för vårdprogrammet.

Vår bedömning: Övergiven s.k. lägenhetsbebyggelse. Inom området finns 2 grunder efter boningshus, en mycket stor ladugrund med två höga och långa uppfartsramper till den tidigare "skullen" (fig. 28–31), 3 uthusgrunder samt en raserad jordkällare. Sydväst därom kan även en vägbank anas. Även övergiven åkermark finns, främst i väster i anslutning till den befintliga åkermarken inom Storängen.

Fig. 28. Den stora ladugrunden samt den norra uppfartsrampen.

Antikvarisk bedömning i FMIS: Övrig kulturhistorisk lämning. *Vår kommentar*: Tämligen sen bebyggelse, som uppkommit under slutet av 1800-talet eller i början av 1900-talet (se fig. 28–33). Lämningarna har dock mycket höga upplevelsevärden.

Skötselstatus: Området ingår som en del av naturreservat innefattande Ekholmen, Häggholmen och Lindholmen. Syftet är att bevara områdets karaktär som trädklädd betesmark med inslag av många olika sorters lövträd och med en rik flora och fauna. Någon ytterligare markvård krävs ej. Däremot behövs en översyn av de kallmurade uppfartsramperna, eftersom en uppenbar rasrisk föreligger på flera ställen (fig. 29–30). Vissa partier är redan till delar raserade. Skälen till en översyn är såväl kulturhistoriska som ur säkerhetssynpunkt.

Fig. 29. Ras utmed de nedre, lägre partierna av den norra uppfartsrampen.

Fig. 30. Ras från den södra rampen.

Tydlighet: Den stora ladugrunden är synnerligen tydlig med kvarstående grundplintar och med de stora, magnifika uppfartsramperna med sina långa vägbankar. Stora upplevelsevärden.

Fig. 31. Rasrisk utmed den norra rampen. Observera utbuktningen i det kallmurade partiet bakgrunden.

Tillgänglighet: Området är lätt tillgängligt via markväg mellan åkrarna fram till själva Häggholmen. En stätta finns även över stängslet för att underlätta tillträde för besökare (fig. 33).

Övrigt: Området är skyltat av Länsstyrelsen med information om naturreservatets värden (fig. 33). Den befintliga skyltningen borde dock kompletteras med information om de inom området påtagliga bebyggelselämningarna.

Fig. 32. En av de två nyupptäckta husgrunderna söder om den södra uppfartsrampen.

Fig. 33. Skyltning med information om naturreservatet samt stätta över stängslet. Skyltningen borde kompletteras med de kulturhistoriska värdena och lämningarna på platsen.

Södra åspartiet

Området består av Strömsholmsåsen norr om Borgåsund upp till Sofielund inkl. Stallängen, som är belägen mellan den östra åsfoten över Strömsholms kanal fram till Österängen i öster, fig. 34). Stallängen är således den låglänta marken mellan Strömsholms slott i norr och mälarviken Freden i söder. Bebyggelsemässigt ligger tyngdpunkten på den gamla Kungsgårdens område i norra halvan av det åsbaserade partiet av delområdet.

Delområdet ingår, förutom bebyggelsen på åsen, i Strömsholms naturreservat, tillika Natura 2000-område. Hela området ingår dessutom i riksintresseområde för kulturmiljövården. Följande objekt i FMIS ingår i riksintresseområdet: Kolbäck 324–327 samt 356.

Fig. 34. Delområdet Södra åspartiet med beteckningar för objekt registrerade i det digitala fornminnesregistret (FMIS) inkl. nypåträffade, tidigare oregistrerade lämningar.

Historiska kartor

På en geometrisk avmätning 1722 över Kungsgården och Ladugården (T25-25:2) finns ingen bebyggelse angiven nere vid Borgåsudden. Däremot en bro *"Bårggårdsbron"*. Norrut ses Kungsladugården med själva Ladugården (44), stallgården med stallarna (B, C m.fl.), bostadshus för ladugårdsfogden, stallmästaren etc. Nordöst om ladugårdskomplexet syns två långa tegelbodar samt en tegelugn.

På annan geografisk karta 1722 (T25-25:1) finns dock bebyggelse vid sundet på ömse sidor *"Bårgåhs windbro"*, nämligen *"torp och boningar"* kopplade till Stallängarna. Även på denna karta finns tegelbodar, tegelugn, bostad för tegelmakare m.m. utsatta i anslutning till *"Stora resp. Lilla Tegell wreten"*.

På för ändamålet särskilt skapad karta 1793 (T25-25:13) är en specifik tomtindelning utritad över den då befintliga bebyggelsen vid Borgåsudde. Tomterna är upplåtna för borgare i städerna Västerås och Köping. Denna tomtutläggning framgår även på karta ca 85 år senare, från 1879 (19-KOB-170).

Fasta fornlämningar och övriga kulturlämningar

Kolbäck 326:1

I FMIS bedömd som en fornlämningsliknande bildning, men i beskrivningen redovisad som en stensättning på åskammen. *Vår bedömning* är att det är frågan om en stensättningsliknande naturbildning.

Antikvarisk bedömning i FMIS: Övrig kulturhistorisk lämning.
Vår bedömning: Ej kulturhistorisk lämning.

Skötselstatus: Östra kanten skadad av äldre åsväg-/befintlig ridstig. Inga särskilda åtgärder krävs.

Tillgänglighet: Tillgänglig via åskammen och ridvägen, men ej nödvändigt.

Tydlighet: Inte särskilt framträdande för en lekman, vilket dock inte har någon betydelse i detta fall.

Kolbäck 325:1

I FMIS bedömd som en osäker stensättning på åskammen, eventuellt en naturbildning.

Vår bedömning: en naturlig moränsamling i vilken stenbrytning har ägt rum i relativt sen tid. Även söder om denna har stenbrytning förekommit.

Antikvarisk bedömning i FMIS: Bevakningsobjekt. *Vår bedömning*: Övrig kulturhistorisk lämning.

Skötselstatus: Inga särskilda åtgärder krävs.

Tillgänglighet: Tillgänglig via åskammen och ridvägen.
Tydlighet: Inte särskilt framträdande för en lekman. Inga särskilda åtgärder krävs emellertid.

Kolbäck 327:1

Uppgift om kolerabegravningsplats baserad på muntlig tradition. Platsen är endast ungefärligt angiven, exakt plats är inte känd. Den i FMIS angivna platsen har sannolikt varit odlad i historisk tid.

Antikvarisk bedömning i FMIS: Bevakningsobjekt.

Skötselstatus: Inga särskilda åtgärder krävs.

Tillgänglighet: Tillgänglig från landsvägen i öster och från ridhusområdet i norr.

Tydlighet: Att platsen utgjort en begravningsplats är inte säkerställt. Inga särskilda åtgärder krävs därmed.

Kolbäck 356:1

Gravsten omgärdad av enkelt trästaket (fig. 35a). I FMIS anförd som grav, men det är tveksamt om hela graven är hit-flyttad på 1940-talet, snarare endast själva gravstenen, som i så fall har en sekundär placering (fig. 35b). Platsen anges vara vårdad av anhöriga vid inventeringen 1988, men ger idag, 2009, inte intrycket av att längre vara vårdad.

Antikvarisk bedömning i FMIS: Övrig kulturhistorisk lämning.

Skötselstatus: Platsen borde få en regelbunden översyn i form av kontroll av gravsten och träräcke. Träräcket byts ut helt eller delvis vid behov. Tillse att gravstenen ej övertäcks permanent med nedfallna löv etc.

Tillgänglighet: Lätt tillgänglig via ridhusområdet.

Tydlighet: Gravplatsen framträder tydligt i dagläget. Viss risk finns för att själva gravstenen döljs av löv m.m. om inte regelbunden tillsyn sker.

Kolbäck 324:1.
Minnessten som främst framhäver arméns rid- och körskola 1868–1970 (fig. 36).

Antikvarisk bedömning i FMIS: Övrig kulturhistorisk lämning.

Skötselstatus: Minnesstenen som sådan bedöms som välhållen och även omgivande arrangemang är välskötta.

Fig. 35 a och b, Kolbäck 356:1. Överst (a) syns den enkelt inhägnade gravstenen och närheten till ridhuset. Nederst (b) den välbevarade gravstenen över bergsmannen Lars Larsson från Söderbärke i södra Dalarna.

Fig. 36. Minnesstenen, Kolbäck 324:1, framför ridhusets sydöstra långsida strax ovanför det nuvarande caféet.

Tillgänglighet: Platsen är synnerligen tillgänglig eftersom den är placerad i anslutning till ridhusområdet och det intilliggande caféet ned mot landsvägen.

Tydlighet: Minnesstenen och platsen är mycket tydlig och välexponerad.

Kolbäck 405, nyregistrering för vårdplanen

Grunder efter tegellador m.m. påträffade vid kartstudier och uppföljt i fält. Tegelladorna har stått i nordligaste delen av delområdet, mellan landsvägen intill åsen och Ladugårdssjön. De två tegelladorna är utritade på en geometrisk avmätning år 1722 över Strömsholms kungsgård (T25-25:15), i kartbeskrivningen redovisade som *"2ne Tegel bodar"* (fig. 37). Besiktigade i fält 2009.

Antikvarisk bedömning: Fast fornlämning.

Skötselstatus: Belägna i ett helt öppet beteslandskap mellan landsvägen och sjön. Inga särskilda åtgärder krävs.

Fig. 37. Utsnitt ur en geometrisk avmätning år 1722 över Strömsholms kungsgård (T25-25:15). De två ”tegelbodarna” *syns i det gröna området i övre delen av kartan samt tegelugnen strax väster om vägen.*

Tillgänglighet: Åtkomst finns från den närbelägna landsvägen. Vissa svårigheter kan finnas p.g.a. att området är stängslat för betesdrift. Detta kan lösas med stätta om lämningarna är tillräckligt sevärda.

Tydlighet: Det välbetade området talar i sig för tydlighet. Det är dock oklart hur tydliga grunderna faktiskt är innan en besiktning har gjorts på plats.

Kolbäck 404, nyregistrering för vårdplanen

Äldre färdväg, påträffad vid besiktning för vårdprogrammet (fig. 38). Detta är förmodligen den äldsta vägen i riktning norr–söder, löpande på kammen av åsen. Vägen har ställvis karaktären av vägbank och är ställvis eller mestadels något försänkt i förhållande till omgivande markyta, men kan inte sägas vara en regelrätt hålväg p.g.a. alltför plan och bredd bottenyta. Den ursprungliga karaktären är dock störd av att vägen numera används som ridstig (fig. 38).

Antikvarisk bedömning: En bedömning som fast fornlämning föreslås även om den används som ridstig idag. Den ursprungliga funktionen som färdväg i egenskap av s.k. fjärrväg mellan Mälaren i söder och bygderna längre norrut är helt borta.

Skötselstatus: Vägen används som sagt som ridstig, vilket innebär att den hålls öppen.

Fig. 38. Den gamla färdvägen (Kolbäck 404) löper på kammen av åsen och används numera som ridstig.

Tillgänglighet: Åsvägen nås från söder via vägen mot Strömsvik, där den utgår från landsvägen öster om åsen. Norrifrån kan man bekvämt nå vägen från ridhusområdet.

Tydlighet: Vägen är mycket tydlig i terrängen p.g.a. funktionen som ridväg.

Äldre landsvägsavsnitt, oregistrerat, uppmärksammat vid besiktningen för vårdprogrammet

Ett mindre kvarliggande parti av den äldre landsvägen, som löper i en mjuk sväng mellan den nuvarande landsvägen i väster och den öppna betesmarken mot Ladugårdssjön i väster (fig. 39a och b). Partiet ligger mellan avfarten mot Strömsholm i söder och Sofielund i norr. Vägbanan är inte asfalterad.

Antikvarisk bedömning: Övrig kulturhistorisk lämning.

Skötselstatus: Slyuppslag intill, och även på vägbanan, kunde iakttas. Borde bortröjas. I den södra delen ligger ett antal cementrör avstjälpta i den östra dikesrenen ned mot betesmarken (fig. 39b). Dessa borde bortforslas. De är även synliga från den befintliga landsvägen.

Fig 39 a och b. Överst (a) syns det kvarvarande landsvägspartiet mellan den nuvarande landsvägen och Ladugårdssjön. Lägg märke till begynnande slyuppslag. Nederst (b) syns avstjälpta cementrör i vägslänten. Dessa borde avlägsnas.

Tillgänglighet: Vägen är fortfarande farbar och kan nås såväl med som utan bil. Både den norra och den södra änden anknyter till den nuvarande landsvägen.

Tydlighet: P.g.a. närheten till befintlig landsväg och det i övrigt öppna landskapet är vägen mycket tydlig.

Herrskogen

Området innefattar Herrskogen väster om åsen samt det däremellan liggande Södra Herrgärdet (fig. 40). Tre större åkerholmar i södra delen av delområdet utgör naturreservat. Det parti som ligger mellan järnvägen och åsen ingår i riksintresseområde för kulturmiljövården. I detta ingår FMIS-objektet Kolbäck 369.

Historiska kartor

Torpen i östra och norra delarna av Herrskogen finns med på såväl 1722 års avmätningskarta som karta över fördelning av arrendelotter år 1800.

Det rör sig om ca ett dussin torp eller husplatser för stalldrängar och hantverkare och liknande, såsom skomakare, mjölnare m.fl.

Dagens åkermark är i stort sett intakt vid en jämförelse med Södra Herrgärdet från äldre tid, såväl vid en jämförelse med situationen omkr. 1900 (häradsekonomiska kartan), ca 1800 (karta över arrendelotter år 1800) som 1722 års geometriska karta. Den största skillnaden består i att de södra delarna av dagens åkermark tidigare huvudsakligen låg som ängsmark, som har uppodlats under 1900-talet.

Fig. 40. Delområdet Herrskogen med beteckningar för objekt registrerade i det digitala fornminnesregistret (FMIS) inkl. nypåträffade, tidigare oregistrerade lämningar. Utsnitt ur den digitala fastighetskartan.

Fasta fornlämningar och övriga kulturhistoriska lämningar

Kolbäck 282:1

I FMIS redovisad som en (grav)hög, dock med tvekan (fig. 42). En reservation har gjorts för att det kan vara en naturbildning.

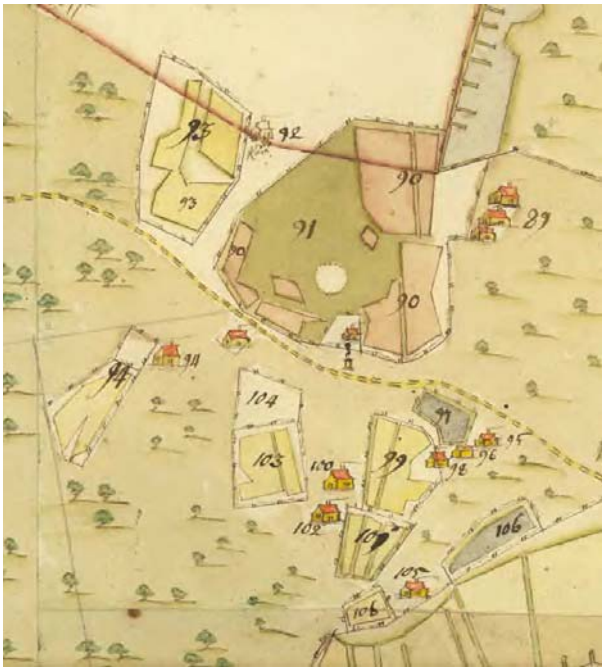

Fig. 41. En samling torp 1722, tillhörande Kungsladugården, upptagna inom den östra delen av Herrskogen. Dessa är dels borta, dels integrerade i dagens villabebyggelse i området. Lantmäteriet T25-25:2.

Vår bedömning: Tveksam som hög, troligen en högliknande naturbildning. Terrängläget och ett icke centralt beläget jordfast block i objektet talar mot bedömningen som hög.

Antikvarisk bedömning i FMIS: Fast fornlämning (med tvekan)

Skötselstatus: Belägen i gallrad skog med kvarstående lövbestånd. Inga ytterligare åtgärder krävs.

Tillgänglighet: Inte helt lättillgänglig, men kan enklast nås österifrån via stig som utgår från villaområdet längst i söder. Stigen går något indragen från åkern söder om skogsområdet. Den sista biten är stiglös i obanad terräng.

Fig. 42, Kolbäck 282:1, redovisad som en osäker gravhög i FMIS. Troligen utgörs den av en högliknande naturbildning.

Tydlighet: Relativt tydlig i sig, men lär uppfattas av flertalet besökare som en naturlig förhöjning, vilket det även kan vara (se ovan).

Kolbäck 369:1

I FMIS redovisat som ett röjningsröseområde.
Vår bedömning: Röjningsstenen ger intryck av att vara tämligen recent och har karaktären av utkörd och avtippad röjningssten (fig. 43). Intressantare, i FMIS ej registrerade, lämningar finns intill och söder resp. sydväst om 369:1 (se nedan).

Antikvarisk bedömning i FMIS: Övrig kulturhistorisk lämning.

Fig. 43. Kolbäck 369:1, redovisad som ett röjningsröseområde i FMIS. Området utgörs av uttippad röjningssten från tämligen sen tid. Sprängd sten ingår, vilket framgår av bilden.

Skötselstatus: Röjningsstenen belägen i mestadels snårig, oröjd lövskog, förutom ett öppnare, inhägnat parti nordväst om centrala delen (vilket har samband med en fägata, se nedan). Kan röjas, men är ej prioriterat.

Tillgänglighet: Området kan lätt nås från den mindre vägen, som löper i riktning NV–SÖ intill och nordöst härom. Området i sig är mestadels svårgånget på grund av igenväxningen.

Tydlighet: Röjningsstenen i sig är visuellt tydlig, men har inget större upplevelsevärde.

Kolbäck 413, påträffad vid besiktningen av Kolbäck 369.
Nyregistrering. Hålvägsartad, äldre tillfartsväg till bebyggelse i sydväst med intilliggande stenmur. Den senare har karaktären av upplagd röjningssten, ej i kallmurad form, och sträcker sig ned mot bebyggelsen i sydväst (fig. 44). Lämningen ger ett äldre intryck jämfört med röjningsstenen inom Kolbäck 369.

Antikvarisk bedömning: Övrig kulturhistorisk lämning.

Skötselstatus: Ganska kraftigt ”överlövad”. Kräver inga omedelbara skötselåtgärder.

Fig. 44. Stenmur bestående av röjningssten belägen intill och söder om Kolbäck 369:1.

Tillgänglighet: Se under Kolbäck 369:1.

Tydlighet: Vägen och stenmuren kan vara svåra att urskilja av en lekman i den naturligt, relativt blockiga terrängen.

Kolbäck 411 och 412 påträffade vid besiktningen av Kolbäck 369.
Fägata bestående av två parallella stenmurar med en röjd yta emellan (fig. 45), som i sluttande terräng sträcker sig ned mot sydväst i från Kolbäck 369. Denna anläggning har i ett avseende en fortsättning i nordöst, inom Kolbäck 369, i form av en där bredare röjd yta. Hela det nämnda området är inhägnat.

Antikvarisk bedömning: Bevakningsobjekt. Fägatan är troligen av relativt sent datum. Den finns t.ex. inte redovisad på avmätningskarta från år 1800 över Strömsholms kungsgårds ägor. Den har ändock ett klart bevarandevärde.

Fig. 45. Kolbäck 411 och 412, fägata, belägen intill och sydväst om Kolbäck 369:1.

Skötselstatus: Är tämligen välbevarad. En viss översyn kan eventuellt behöva göras av de två stenmurarna.

Tillgänglighet: Är tillgänglig såväl från norr (se under Kolbäck 369), som från den parallellt med järnvägen löpande vägen i sydväst.

Norra åspartiet

Denna zon innefattar dels själva åsen norr om Sofielund, dels Tättingbacken och Norra Herrgärdet väster om åsen samt dessutom Kvarnhagen och Stora Tegelvreten mellan åsen och Ladugårdssjön öster om åsen.

Åsen, samt Kvarnhagen och Stora Tegelvreten, ingår i Strömsholms naturreservat och Natura 2000-området. Samma område utgör riksintresseområde för kulturmiljövården. I det senare ingår följande objekt i FMIS: Kolbäck 224–226, 228, 235, 238, 274, 323, 377, och 382–384.

Historiska kartor

På 1722 års geometriska avmätning utgörs merparten av området väster om åsen av Norra Herrgärdet, som således är uppodlat. Öster om åsen vidtar Kvarnhagen, vars norra delar senare till stor del blir ängsmark under det att de södra partierna odlas upp. Söder därom vidtar Stora Tegelvreten, som således är uppodlad, vilket bl.a. framgår av efterleden i namnet.

Det norra åspartiet utgör ”redan” under 1700-talet en utpräglad miljö av utanvidsbebyggelse, präglad av torp och andra lägenheter. (se fig. 47 och 48).

Fig. 46. Delområdet Norra åspartiet med beteckningar för objekt registrerade i det digitala fornminnesregistret (FMIS) inkl. nypåträffade, tidigare oregistrerade lämningar.

Fig. 47. Utsnitt ur geometrisk avmätning 1722. Torpmiljö utmed det norra åspartiet. Från söder mot norr: Hellbergs Torp, stalldrängen Tranbergs torp (litt. 86), Jan [...] torp (litt. 82) och Tättingens torp.

Fig. 48. Utsnitt över miljö år 1800 på norra åspartiet bestående av torp och andra lägenheter. "Hellbergs torp" på kartan från 1722 är borta år 1800 (litt. 91), men strax sydväst härom finns "stalldrängens Bobergs husplats" (litt. 92) och söder om denna "stalldrängen Sevellins änkas hus" (litt. 91). Littera 86 resp. 82 på 1722 års karta motsvarar år 1800 "stalldrängen Östbergs husplats" (litt. 91) resp. "torpare Ihgrens hustomt" (litt. 114). "Tättingens Torp", längst i norr på 1722 års karta, motsvarar i stort litt. 110 på kartan år 1800, dvs. "torpare Bloomes husplats".

Fasta fornlämningar och övriga kulturhistoriska lämningar

Förhistoriska gravar och förmodade sådana.

Tättingbacken väster om åsen*: Kolbäck 193:1*.
En rund stensättning med synlig stenfyllning på krönparti (fig. 49). *Kolbäck 367*, i FMIS bedömd som en rund stensättning med stenfyllning (jfr Kolbäck 193:1). *Vår bedömning* är att det snarare är frågan om en naturlig moränsamling (fig. 50). *Kolbäck 273:1*, i FMIS angivet som område med röjningsrösen. *Vår bedömning* är att det rör sig om ett gravfält med minst 6 runda övertorvade stensättningar och någon rektangulär övertorvad stensättning med kantkedja (fig. 51).

Antikvarisk bedömning enligt FMIS: Kolbäck 193:1 och 194:1 utgör fast fornlämning enligt FMIS och Kolbäck 273 består av en övrig kulturhistorisk lämning.

Vår bedömning är att Kolbäck 193:1 och 273:1 utgör fast fornlämning. Kolbäck 194:1 utgör inte någon kulturhistorisk lämning (kommer att införas i FMIS).

Skötselstatus: Kolbäck 193:1 och 194:1 kräver inga särskilda åtgärder. Gravfältet Kolbäck 273:1 är ganska kraftigt igenslyat och med rikligt med hallonsnår. Här kan en slyröjning övervägas, vilken dock i så fall måste efterhållas.

Fig. 49. Kolbäck 193:1, en rund stensättning med synlig stenfyllning belägen på bergkrön, Tättingbacken.

Fig. 50. Kolbäck 194:1 i FMIS bedömd som en rund stensättning med synlig stenfyllning. Sannolikt utgör objektet snarare en i viss mån stensättningsliknande naturbildning, dvs. en naturlig moränsamling.

Tillgänglighet: Kolbäck 273:1 ligger lättillgängligt till i direkt anslutning till markväg, som nås från landsvägen Strömsholm–Kolbäck. Stensättningen 193:1 ligger på krönpartiet resp. på avsats i norra slänten av moränförhöjning nordväst om 273:1.

Tydlighet: Stensättningen Kolbäck 193:1 är tydlig i sig, men ligger i anslutning till naturliga moränsamlingar, vilket gör att den lätt smälter in i den allmänt blockrika närmiljön. Kolbäck 194:1 utgör ej stensättning utan snarare en del av en naturlig moränsamling, vilket inte kan sägas göra att den är tydlig. Gravfältet (eller röjningsröseområdet enligt FMIS) är inte tydligt, p.g.a. sly och högt gräs samt i sig inte särskilt tydliga anläggningar.

Fig. 51. Kolbäck 273:1 i FMIS redovisat som ett område med röjningssten. Lämningarna bildar troligtvis ett mindre gravfält bestående av runda, övertorvade stensättningar och ett par rektangulära stensättningar med kantkedja.

Kolbäck 197:1

Väster om åsen. Gravfält på liten åkerholme med ca 10 runda, övertorvade stensättningar, troligen huvudsakligen yngre järnålder (fig. 52 och 53).

Antikvarisk bedömning i FMIS: Fast fornlämning.

Fig. 52, Kolbäck 197:1. Gravfältet är beläget på åkerholmen.

Skötselstatus: Fordrar inga större åtgärder. En viss rensning från skräp – plastkassar, stoppningar till bilsäten etc. – kan genomföras.

Tillgänglighet: Är tämligen lättillgängligt från den nordligaste bebyggelsen väster om åsen. Utgör dock åkerholme, vilket kan försvåra tillträdet när åkergröda växer.

Fig. 53. På gravfältet Kolbäck 197:1 finns en del skräp, som borde tas bort Här ses stoppningen till en bilstol utspridd mellan gravarna.

Tydlighet: Gravarna är så tydliga man kan begära under rådande omständigheter. I norra kanten ligger en del odlingssten, som delvis täcker någon enstaka grav.

Kolbäck 224:1 och 225:1

På kammen av åsen öster om landsvägen. 224:1 utgörs av ett gravfält med runda stensättningar, flertalet övertorvade, men några med synlig stenfyllning (fig. 54 och 55). 225:1, längre söderut på åsen, utgörs av en rund övertorvad stensättning.

Antikvarisk bedömning i FMIS: Fast fornlämning.

Fig. 54. Gravfältet Kolbäck 224:1. I bildens front samt i bakgrunden syns gravfältets två största och tydligaste stensättningar med kraftig stenfyllning. Det liggande slyet var nyligen avröjt vid besiktningen våren 2009.

Skötselstatus: Vid besiktningen, i mitten på april 2009, var gravfältet och ett parti söderut nyligen slyröjt med då kvarliggande sly. Denna förmodas, eller förutsätts, nu vara borttagen.

Tillgänglighet: Såväl Kolbäck 224:1 som 225:1 är lätt tillgängliga från åsen. Detta gäller i synnerhet 225:1, som ligger nära och i nivå med landsvägen.

Fig. 55, gravfältet Kolbäck 224:1. En hel del sly hade röjts av vid besiktningen våren 2009, då ännu kvarliggande.

Tydlighet: Stensättningen 225:1 kan vara svår att urskilja för en lekman. De större stenfyllda stensättningarna på gravfältet 224:1 är de tydligaste gravarna.

Kolbäck 226:1–3 och 228:1

På kammen av åsen väster om landsvägen. 226:1–3 består av 3 runda, övertorvade stensättningar (fig. 63) och 228:1 av ett gravfält med stensättningar av samma typ som ovanstående (fig. 56).

Antikvarisk bedömning i FMIS: Fast fornlämning.

Skötselstatus: Båda lokalerna ligger i en numera övervägande öppen och betad hagmark. Åspartiet ger ett mycket vackert intryck. För ca 20 år sedan (1988) utgjordes detta åsparti av ett f.d. kalhygge beväxt med lövsnår och hallonris.

Tillgänglighet: Lätt tillgängligt från landsvägen och från bebyggelsen på åsen söderut. Stätta finns över stängslet.

Tydlighet: Gravarna i sig är måttligt tydliga, men den välbetade marken underlättar uppfattningen av gravarna.

Fig. 56. En rund, övertorvad stensättning i förgrunden på gravfältet Kolbäck 228:1.

Kolbäck 274:1

Gravplats och gravsten för hunden Cato, belägen strax norr om gravfältet Kolbäck 228:1 (fig. 57).

Antikvarisk bedömning i FMIS: Övrig kulturhistorisk lämning.

Fig. 57. Kolbäck 274:1, hunden Catos gravplats och gravsten. Den senare syns lutat mot annan, jordfast sten i bildens mitt.

Skötselstatus: Platsen är belägen i samma beteshage som Kolbäck 226:1 och 228:1, se ovan. Gravstenen är omflyttad sedan fornminnesinventeringen 1988. Stenen är nu vänd mot väster mot tidigare riktningen söder och står tämligen löst lutad mot annan, jordfast sten. Gravstenen borde sättas fastare i marken. Den inhuggna texten kan med fördel uppmålas.

Tillgänglighet: Se under Kolbäck 228:1.

Tydlighet: Ligger fritt och öppet i mindre stensamling, men stenens funktion som gravsten kan knappast uppfattas eftersom texten inte är imålad.

Kolbäck 238:1

Fyndplats för skelettdelar, troligen vikingatid. Påträffade vid ledningsgrävning 1971. Föranleder nu inga ytterligare åtgärder.

Kolbäck 382, 383: och 384

Lokalerna är belägna på en liten åker holme strax öster om landsvägen Borgåsund–Kolbäck, där nyligen en fågelskådarramp har uppförts. Kolbäck 382 och 384 är i FMIS bedömda som två stensättningar. Kolbäck 383 anges utgöra ett stridsvärn.

Vår bedömning: Kolbäck 382 och 384 utgör sannolikt delar av en högliknande naturbildning, även om funktionen som grav/gravar inte helt kan uteslutas. Kolbäck 383 utgörs av ett långsträckt röjningsröse, ej stridsvärn (fig. 58).

Fig. 58. Kolbäck 383, i FMIS redovisat som ett stridsvärn. Lämningen utgörs dock av ett långsträckt röjningsröse, delvis med karaktären av stentipp.

Antikvarisk bedömning i FMIS: Fast fornlämning (Kolbäck 382 och 384) resp. övrig kulturhistorisk lämning (Kolbäck 383).

Vår bedömning: Bevakningsobjekt (Kolbäck 382 och 384), övrig kulturhistorisk lämning (Kolbäck 383, med ny bedömning av lämningstypen).

Skötselstatus: Åkerholmen är överlag kraftigt igenväxt med sly och buskage. Med tanke på lämningarnas karaktär krävs dock inga särskilda åtgärder.

Tillgänglighet: Lättilgänglig via den nygjorda gångrampen till fågelskådarplatsen och iordningställd parkeringsplats, men åkerholmen i övrigt är tämligen otillgänglig p.g.a. den ymniga växtligheten.

Tydlighet: De stensättningsliknande lämningarna är närmast omöjliga att upptäcka för en lekman. Det långsträckta röjningsröset, som tidigare har uppfattats som ett stridsvärn, är mycket tydligt, men har inget större upplevelsevärde.

Bebyggelselämningar

Kolbäck 377

Vid angiven plats, vid foten av åsens östsluttning, undersöktes och borttogs två härdar år 2004. Datering bronsålder–äldre järnålder.

Skötselstatus: Försiktighet bör iakttas vid eventuella schaktningar i närområdet.

Kolbäck 395 och 403

Vid antikvarisk kontroll i samband med schaktningsarbeten 2008 påträffades boplatslämningar, troligen från historisk tid. Dessa kan ha ett samband med vid besiktningen påträffade torplämningar på åsen mellan den aktuella platsen och landsvägen (Kolbäck 403).

Antikvarisk bedömning: Nr 395, Övrig kulturhistorisk lämning. Nr 403, fast fornlämning.

Skötselstatus: Lämningarna ligger inom redan vårdat område.

Kolbäck 198:1

I FMIS bedömd som en osäker, övertorvad stensättning, dock troligen ej en grav. *Vår bedömning* är att denna utgör en del av en husgrund efter ett torp, som har legat på platsen.

Antikvarisk bedömning i FMIS: Övrig kulturhistorisk lämning.

Skötselstatus: Ligger i norra kanten av bebyggt område, där arkeologiska undersökningar har företagits mellan den aktuella platsen och åsen i samband med bebyggelseexploateringar. Det nu aktuella området är tämligen skräpigt och beväxt med högt fjolårsgräs.

Kommentar: Det råder en viss oklarhet i huruvida platsen ingår i området för vårdprogrammet, då gränsen för denna löper i stort sett utmed den aktuella platsen. Intrycket är att platsen ingår i det nämnda exploateringsområdet, men ändock ingår i området för vårdprogrammet.

Kolbäck 367:1

Belägen på åkerholme mellan landsvägen och Tättingbacken. I FMIS redovisat som husgrunder, dock utan beskrivning.
Vår bedömning är att platsen utgörs av ett övergivet torpställe med en synlig husgrund efter bostadshuset, stensyll och spismursröse (fig. 59).

Fig. 59. Kolbäck 367, grund efter torpstuga. Av bilden framgår att unga lövträd har rotat sig i grunden. Dessa borde tas bort.

Tidigare antikvarisk bedömning i FMIS: Övrig kulturhistorisk lämning.
Ny bedömning: Bevakningsobjekt.

Skötselstatus: Åkerholmen är relativt igenväxt med slybuskage och lövträd. Träd och buskar på husgrunden kan vara lämpliga att ta bort för att undvika att rötter bryter sönder konstruktionen och för att undvika att vindfällen river upp anläggningen. *En beskrivning borde upprättas i FMIS, eftersom sådan saknas där*.

Tillgänglighet: Platsen är relativt lättillgänglig från den intilliggande landsvägen och över åkern (när inte gröda

växer) från den lilla infartsvägen mot Tättingbacken söder om 367:1.

Tydlighet: Husgrunden är relativt lätt att upptäcka p.g.a. den tydliga stensyllen i grunden.

Kolbäck 401, nyregistrering för vårdprogrammet

Övergivet torpställe, Åstorpet, påträffat vid besiktningen för vårdprogrammet. Torpet har legat strax öster om landsvägen mot Kolbäck. Lämningarna utgörs av en husgrund efter bostadshuset, en uthusgrund med kvarstående plintstenar samt en väl synlig, närmast intakt jordkällare (fig. 60). Torpet finns upptaget på den häradsekonomiska kartan från 1905–1911 med namnet *"Norra åsen"* (fig. 61). På den ekonomiska kartan från 1962, bladet 11G0f Strömsholm, är torpet fortfarande bebott, då med namnet Åstorpet. Övergivet därefter. Dessutom har i området tillförts bebyggelselämningar efter övergiven lägenhetsbebyggelse strax norr om ovanstående.

Fig. 60. Den välbevarade jordkällaren till det övergivna Åstorpet.

Antikvarisk bedömning: Fast fornlämning.

Skötselstatus: Torpstället ligger fortfarande tämligen öppet, men en viss slyröjning skulle kunna utföras. En informationsskylt skulle kunna uppsättas på platsen, som berättar om torpets historia och eventuellt andra närliggande torp och lägenheter, t.ex. Kvarnhagstorp.

Tillgänglighet: Torpet är lätt tillgängligt från den nuvarande landsvägen väster härom, men även från en äldre, befintlig (lands)väg öster om torpstället.

Tydlighet: Platsen för torpstället är, genom den välbevarade jordkällaren, fortfarande lätt att uppfatta. Grunden efter boningshuset samt uthusgrunden är betydligt svårare att upptäcka för en lekman. Angående eventuell skyltning, se under Skötselstatus ovan.

Kolbäck 323:1

Källa, den s.k. Linnékällan, belägen under Ladugårdssjöns normala vattenstånd.

Fig. 61. Utsnitt av den häradsekonomiska kartan 1905–1911 utvisande det nu övergivna Åstorpet (Norra Åsen) och den numera till större delen borttagna sträckningen av den dåvarande landsvägen, som då löpte intill och öster om torpet. Nu går landsvägen väster om torpstället.

Skötselstatus: Är normalt ej synlig (se dock nedan under Tydlighet). Ligger inom ett fridlyst område.

Tillgänglighet: Är ej tillgänglig förutom med båt.

Tydlighet: Kan enligt uppgift ibland uppfattas på så sätt att källans kraft sätter det omgivande vattnet i viss rörelse.

Kolbäck 397 och 402, nyregistrering för vårdprogrammet

Gammal färdväg, uppmärksammad vid besiktningen Färdvägen löper utmed kammen av det norra åspartiet såväl väster (fig. 63 och 64) som öster (fig. 62) om landsvägen mot Kolbäck i anslutning till gravfältet 228:1, stensättningarna 226:1–3, stensättningen 225:1 och gravfältet 224:1. Vägen utgör sannolikt den äldsta färdvägen i riktning norr–söder och kan i sin äldsta fas gå tillbaka till förhistorisk tid (jfr motsvarande åsväg redovisad under delområdet Södra åspartiet). Långa sträckor nyttjas som strövstig idag. Enstaka smärre

partier av den äldsta sträckningen är övergivna, dels i anslutning till gravfältet 228:1, där den har hålvägskaraktär, dels vid gravfältet 224:1 i höjd med torpet på västsidan av åsen.

Antikvarisk bedömning: Den ursprungliga funktionen som fjärrväg är borta sedan länge, varför en bedömning som fast fornlämning föreslås. De övergivna partierna är definitivt fast fornlämning.

Fig. 62. Åsvägen Kolbäck 397 öster om landsvägen med stensättningen Kolbäck 225:1 i bakgrunden till höger om vägen/stigen.

Skötselstatus: Vägen är mycket tydlig och ”farbar” utmed i stort sett hela sin sträckning. Den södra delen, väster om landsvägen, ligger i betad hagmark. Den norra delen, öster om landsvägen, ligger inom vårdat område. *En informativ skyltning som berättar om alla vägmonumenten som finns i detta område skulle kunna göras i anslutning till milstolpen Kolbäck 235:1* (se vidare där).

Tillgänglighet: Är lätt tillgänglig utmed hela sin sträckning, se vidare under Kolbäck 226 och 228 samt under Kolbäck 224 och 225.

Tydlighet: Vägen kan följas tämligen lätt utmed sin sträckning.

Kolbäck 396, 398–400, nyregistrering för vårdprogrammet

Två övergivna landsvägspartier (397 och 402) inkl. två väghållningsstenar (398 och 400). Platsen är belägen intill och öster om den nuvarande landsvägen mot Kolbäck, mellan denna och annan, äldre befintlig (lands)väg, som löper öster om, men i stort parallellt med den västra grenen i riktning norrut (fig. 65). De två gamla vägarna har mötts strax söder om den aktuella platsen. Norrut är vägen borttagen över åkermark, som sträcker sig upp till det övergivna Åstorpet. Vägen kan skönjas även öster om och norrut från Åstorpet en bit.

Fig. 63. Åsvägen Kolbäck 402 väster om landsvägen med de tre stensättningarna Kolbäck 226 till höger om vägen.

De två *väghållningsstenarna* (Kolbäck 398 och 400) står intill varandra på vägens östra sida (fig. 66). En av dessa bär årtalet 1814.

Antikvarisk bedömning: Fast fornlämning (väghållningsstenarna och den f.d. landsvägen).

Skötselstatus: Den f.d. *landsvägen* Kolbäck 402 utgörs nu av en gräsbeväxt vägbank, som sträcker sig några tiotal meter i riktning norr–söder i stort sett. Vid besiktningen våren 2009 var vägen beväxt med täta slybestånd, vilka dock var borttagna vid senare besiktning i maj samma år. Slyuppslag bör även fortsättningsvis efterhållas.

Fig. 64. Ett övergivet, hålvägsartat parti av åsvägen Kolbäck 402 väster om landsvägen intill och norr om gravfältet Kolbäck 228.

Fig. 65. Det södra partiet av den övergivna landsvägen (Kolbäck 402) löper som en gräsbeväxt vägbank. Slyuppslagen är borttagna efter det att bilden togs våren 2009.

Väghållningsstenarna är välhållna och båda har den inristade texten uppmålad på ett tydligt sätt.

Tillgänglighet: Såväl landsvägen som väghållningsstenarna är lättillgängliga från de närbelägna vägarna i övrigt.

Fig. 66. De två väghållningsstenarna har en tydlig uppmålning. Den högra är daterad med årtalet 1814.

Tydlighet: Den f.d. landsvägen kan vara svår att urskilja för en lekman p.g.a. den gräsbeväxta vägbanan. Väghållningsstenarna är desto lättare att uppleva efter slyröjning. En informativ skyltning som berättar om alla vägmonumenten som finns i detta område skulle kunna göras i anslutning till milstolpen Kolbäck 235:1 (se vidare där).

Kolbäck 235:1.

Milstolpe i kallmurat stenfundament. Utvisar en helmil och är daterad 1831. Den står vid vägmöte i anslutning till bl.a. den nuvarande landsvägen vid östra kanten av åsen och väster om nämnda landsväg (fig. 67).

Antikvarisk bedömning: Fast fornlämning.

Skötselstatus: Såväl milstolpen som fundamentet är välhållna. Milstolpen text och emblem är ifyllda med ”guldfärg”. Inga särskilda åtgärder krävs för närvarande vad gäller själva monumentet (se dock under Tydlighet nedan angående behovet av skyltning).

Tydlighet: Milstolpen är i sig mycket tydlig och står fullt synlig intill och väster om den nuvarande landsvägen mot Kolbäck. *I anslutning till milstolpen föreslås att en informationsskylt sätts upp, som påvisar den intressanta väghistorien i närområdet med den äldsta åsvägen, flera*

generationer landsvägar i övrigt och tillhörande kring-anläggningar såsom stendrabanterna, väghållnings-stenarna och milstolpen. Denna kommunikationshistorik kan byggas på med Strömsholms kanal, åsen som sådan etc.

Fig. 67. Milstolpen, Kolbäck 235:1, intill den nuvarande landsvägen och avsnittet med stendrabanterna på andra sidan vägen där annan, äldre väg utgår mot norr.

Fig. 68. Stenstolpar för vägräcke, s.k. drabanter, där den äldre, östra (lands)vägen utgår från den nuvarande landsvägen mot Kolbäck, mittemot milstolpen Kolbäck 235:1. Stolparna lutar och vägräcket är murket och saknas utmed den större delen av sträckan. En upprustning av drabanter och räcke kan här övervägas.

Djurgården–Säby–Hultet

Denna del består av skogspartierna nordöst om slottet, Djurgården, åkermarkerna mellan nämnda parti och Ladugårdssjön (det gamla Säby) samt bebyggelsen Hultet och åkergärdena norr därom, Rigärdet (de senare det avhysta Åbys åkergärden), se fig. 69. Åby låg på impedimentet närmast Kolbäcksån i nordligaste delen av området (fig. 71–73). I områdets södra parti ligger torpen Möllerstorp och Ryttartorp som tillkommit under 1700-talets senare del. Ett viktigt inslag i landskapet är allén, som kantar delar av vägen mellan Hultet och Strömsholms slott.

Området ingår i sin helhet i naturreservatet Strömsholm och Natura 2000-området Strömsholm. De öppna markerna utmed stråket Åby–Hultet–Säby ingår i riksintresseområde för kulturmiljövården, dock inte det mera skogbundna Djurgården i de östra och sydöstra partierna av delområdet.

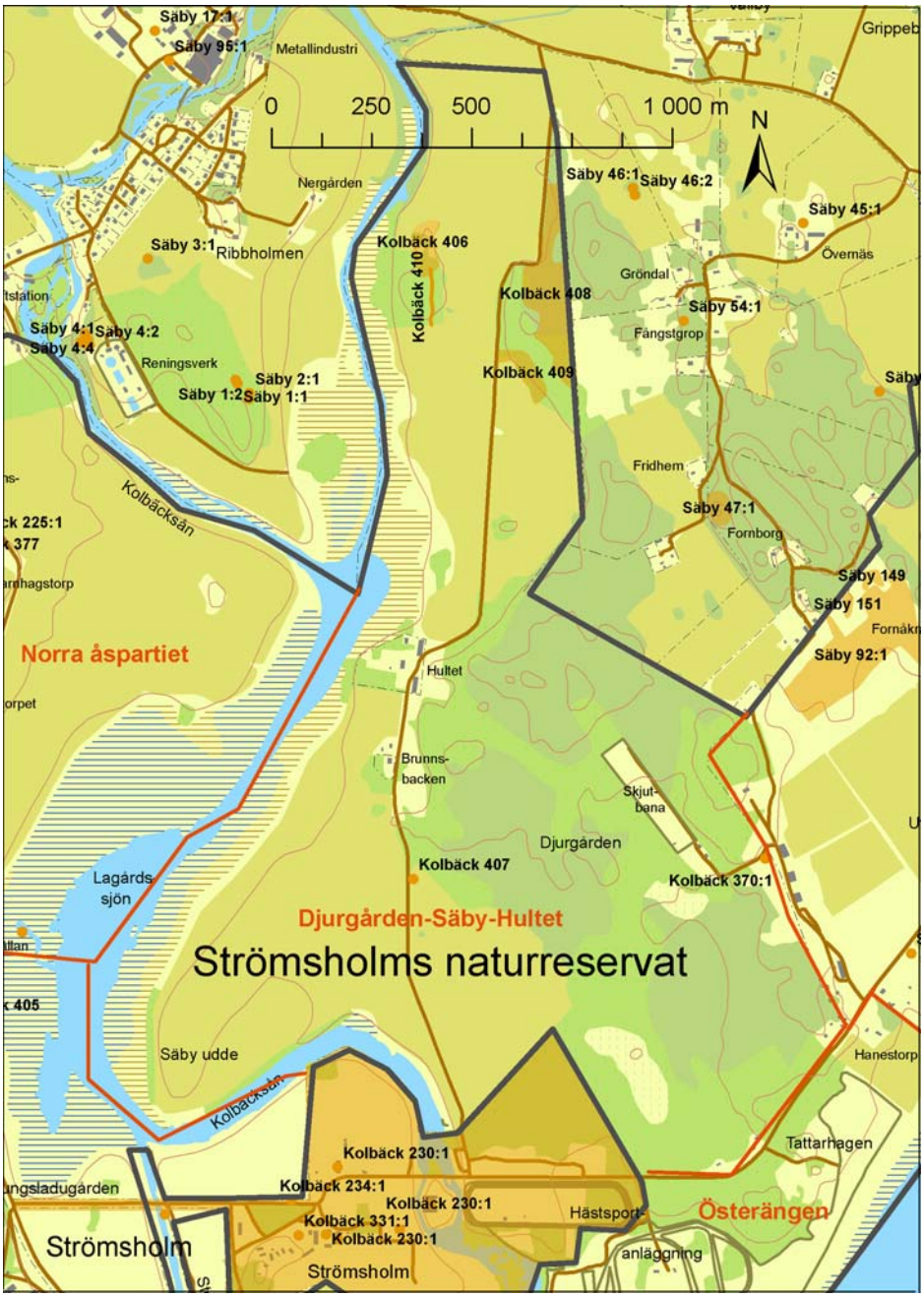

Fig. 69. Delområdet Djurgården–Säby–Hultet inkl. nypåträffade fornlämningar införda i det digitala fornminnesregistret (FMIS). Utsnitt ur den digitala fastighetskartan.

Historiska kartor

På en geografisk avritning 1722 (T25-25:1) betecknas den norra smala delen öster om Kolbäcksån med en sammanfattande term för *"Rigiärde Hagarne"*. På den geometriska avmätningen samma år (T25-25:2) är hagarna specificerade som *"Öfra Rigierde Hagen"*, *"Millan Rigierde Hagen"* och, längst i söder, *"Lilla Rigierde Hagen"* (fig. 70). De två förstnämnda består av öppen mark och utgör det avhysta Åbys tidigare åkergården. Det södra (lilla) Rigärdet är skogbeväxt och ligger i anslutning till den skogbeväxta Djurgården.

På kartan från år 1800 har det övre Rigärdet kvar sin beteckning, under det att det mellersta Rigärdet nu kallas för *"Nedra Rigärdet"*. Det södra, eller Lilla, Rigärdet anges nu som *"beteshagen Hultet"*. I detta skede, där Åbys forna åkergården ligger som betesmark, är säkerligen den gamla odlingsstrukturen med ryggade åkrar (se nedan) kvar intakt över större delen av området.

Ca 100 år senare är dessa hagmarker åter uppodlade, vilket framgår av den häradsekonomiska kartan. Nu påbörjas även det successiva utplånandet av de ålderdomliga åkerstrukturerna från 1600-talet, innan Åby avhystes. Denna avhysning föranleddes sannolikt av behovet av ytterligare fodermarker, vilket innebar att Åbys åkergården lades som betesmark.

Området där arrendegården Hultet ligger är på 1780-talets kartor markerat som hagmark och ingen bebyggelse finns i området. På kartan från år 1800 är området benämnt Hultet, men fortfarande finns ingen bebyggelse på platsen. På generalstabskartan från år 1868, bladet Västerås, finns för första gången bebyggelse markerad på platsen.

På 1892 års karta finns ytterligare två olika bebyggelseenheter vid lägenheten Hultet. Strax söder om gården finns en smedjeplats och norr om gården en laduplats. Hagmarken och ängsmarken hade vid denna tid odlats upp i stor skala och dikats ut i vissa partier.

Utifrån 1722 års kartor och framåt i tiden kan man även följa området söder om Hultet, som utgörs av den redan på 1500-talet avhysta byn Säbys marker. Den tidigare inägomarken består här dels av Säby udde närmast Ladugårdssjön, dels av Säby äng mellan det förra området och den skogbevuxna Djurgården i öster. Säby udde verkar mestadels ha nyttjats som ängsmark, under det att Säby äng även har använts som hagmark. Under loppet av 1800-talet läggs även dessa ytor under plogen och odlas upp. Troligen har den avhysta byn Säby varit belägen i de något högre liggande, norra delarna av Säby äng, sannolikt i anslutning till den nordsydliga vägen.

Fig. 70. Rigärdeshagarna i norra delen av delområdet. Den avhysta byn Åby har legat i norra delen av det grönmarkerade impedimentet intill Kolbäcksån, mittemot gårdarna i Ribbholmen. Utsnitt ur 1722 års geometriska avmätning (T25-25:2). På det större, långsträckta impedimentet österut finns fortfarande partier kvar av ryggade åkrar, de sista kvarvarande resterna av den gamla åkerstrukturen från Åbys dagar.

Skogsområdet Djurgården har, som framgår av namnet, nyttjats som jaktmark på det "ädla viltbeståndet". Men det har även använts som skogsbunden betesmark. Så är fallet omkring år 1800, då Djurgården anges bestå av hagar.

Fasta fornlämningar och övriga kulturhistoriska lämningar

Inga registerposter i FMIS fanns tidigare inom detta delområde. Däremot har synnerligen viktiga och intressanta fornlämningar påträffats i fält utifrån gjorda kart- och litteraturstudier i kombination med fältbesiktning (fig. 71–76).

Kolbäck 406, nyregistrering för vårdprogrammet

Övergiven bytomt, Åby. Byn avhystes under 1600-talet, förmodligen för att Strömsholm behövde öka ut sina fodermarker. Man lade då Åbys åkergärden, Rigärdet (fig. 70 och 76), som betes- och ängsmark. På bytomten finns bl.a. två husgrunder med spisröse efter de två gårdarna, en jordkällargrund m.m. (fig. 73).

Antikvarisk bedömning: Fast fornlämning.

Skötselstatus: Den norra halvan av bytomten är relativt öppen med dungar av lövträd och buskage med mellanliggande öppna ytor. Den södra halvan är kraftigt igenväxt och husgrunderna är helt resp. delvis onåbara. *Området ingår dock i naturreservat som även utgör Natura 2000-området Strömsholm SE0250005*. Se vidare kap. 5, s. 22.

Fig. 71. Översikt över den övergivna bytomten Åby, Kolbäck 406.

Fig. 72. Det norra, fortfarande rätt öppna partiet av bytomten vid Åby, Kolbäck 406. I fonden syns den närbelägna Kolbäcksån, som varit namngivare åt byn.

Fig. 73. En jordkällare på Åbys bytomt, Kolbäck 406.

Tillgänglighet: Området är tillgängligt över åkern från markvägen öster om Åby när gröda ej växer. Bytomten skulle, med vissa åtgärder, kunna vara tillgänglig från Kolbäcksån i samband med kanotpaddling.

Tydlighet: Lämningarna på bytomten är inte särskilt tydlig, dels på grund av igenväxningen, dels p.g.a. av deras karaktär.

Kolbäck 410, nyregistrering för vårdprogrammet

Hålväg, som löper i riktning norr–söder på samma impediment som Åby bytomt ligger. Den utgår/mynnar i södra kanten av bytomten och löper söderut över impedimentet till dess åkern börjar i söder. Hålvägen bör utgöra den tidigare tillfartsvägen till Åby, som även denna övergavs när gårdarna i Åby avhystes.

Antikvarisk bedömning: Fast fornlämning.

Skötselstatus: Hålvägen löper genom delvis ogenomtränglig terräng bestående av lövskog, lövbuskage och ett flertal lågor, som ligger över hålvägen. *Området ingår i naturreservat som även utgör Natura 2000-området Strömsholm SE0250005*. Se vidare kap. 5, s. 22.

Tillgänglighet: Området är tillgängligt över åkern från markvägen öster om Åby när gröda ej växer. P.g.a. den starka igenväxningen och ett flertal lågor är hålvägen svår att följa utmed sin sträckning.

Tydlighet: Hålvägen är inte särskilt tydlig för en lekman. Dels är den inte så kraftigt utbildad i sig, förutom i nordligaste delen mot Åby, där den är som djupast, dels är den beväxt med lövbuskage och täckt av flera lågor.

Kolbäck 408 och 409, nyregistrering för vårdprogrammet

Fossila åkrar, belägna i två–tre grupper öster om Åby, på det stora impedimentet mellan den i riktning norr–söder löpande markvägen och gränsen mot Övernäs. Åkrarna utgörs närmast av s.k. ryggade åkrar, som i stråk ligger som ”limpor” parallellt med varandra i ett parcellartat system (fig. 74–76). I det centrala området är de sannolikt bevarade i hela sin längd, under det att mindre bitar eller ändpartier återstår i de norra resp. södra delarna. Hela Rigärdet, de tidigare huvudåkrarna till Åby, har med stor sannolikhet utgjorts av sådana (fig. 76), jfr Säby 92:1 på Utnäs löt.

Fig. 74. Ryggade åkrar i granplantering öster om det övergivna Åby, ej registrerade i FMIS.

Fig. 75. Ändpartier av ryggade åkrar öster om Åby, ej registrerade i FMIS.

Antikvarisk bedömning: Fast fornlämning.

Skötselstatus: Det centrala området med fossila åkrar utgör ett bestånd med planterad gran med litet risig karaktär och, under sommarhalvåret, med ställvis hög undervegetation. Norrut forsätter åkrarna inom ett successivt avsmalnande impediment mellan den tidigare omnämnda markvägen och gränsen mot Övernäs. Denna del är igenväxt och innehåller såväl gran som lövträdsbestånd samt en ganska ymnig buskvegetation. De södra delarna ligger i nyligen kompletteringsröjd, stängslad hagmark, där sly borttagits samt enskilda större träd avverkats, främst ekar.

Granbeståndet i centrala delen bör avverkas inom den närmaste framtiden och marken bör åter införlivas med den öppnare hagmarken intill och väster–sydväst–söder härom. I denna hagmark börjar åter sly slå upp, där nyligen avverkning skett. Här föreslås att framför allt ekbeståndet glesas ut ytterligare, så att kvarstående ekar kan utveckla en yvigare krona. Detta kopplas idealt sett till fårbete, som efter ett tag kan bytas eller varvas med andra betesdjur. Se vidare kapitel 5.

Tillgänglighet: Området nås enkelt från den nämnda markvägen. I sydvästra delen av impedimentet, intill vägen, finns en stätta, där man kan komma över stängslet och in i hagmarken. Invid stättan står även en informationsskylt om naturreservatet. Åkrarna i granbeståndet nås enklast norrifrån med utgångspunkt i den skarpa vägkurvan därstädes.

Tydlighet: Åkrarna kan vara svåra att uppfatta för en lekman, även i den betydligt öppnare hagmarken. En komplettering av informationsskylten vid stättan skulle betydligt underlätta förståelsen och uppfattningen av åkrarna. Här skulle även information om den övergivna byn Åby kunna finnas, för att på så sätt ge en samlad bild av den kulturhistoriska utvecklingen och de kulturhistoriska sambanden i närområdet.

Fig. 76. Utsnitt ur den ekonomiska kartan, bladet 11G0f Strömsholm, edition 1962. Den norra delen av impedimentet intill Kolbäcksån utgörs av Åbys gamla tomt. I det ljusa partiet inom det östra impedimentet framträder en "randig" struktur, som utvisar ryggade åkrar (se fig. 74, nu uppvuxen granplantering). Även i norra delen av den år 1962 brukade åkern framträder detta mönster, som indikerar ryggade åkrar vilka årligen plöjs över. Detta parti motsvarar den norra halvan av Övre Rigärdet. Idag kan inte strukturerna ses längre i den brukade åkern, allt är utjämnat.

Österängen

Området utgörs av Österängen mellan slottet och mälarviken Freden sydöst om slottet samt den s.k. Tartarhagen mellan Österängen och Utnäs löt. Området karakteriseras av lövskog med en relativt öppen hagmarkskaraktär samt de torp, som ligger utmed vägen mellan Strömsholm och Utnäs. Här finns även en tränings- och tävlingsanläggning för hästhoppning galopp m.m. med hinderbanor etc. Området karakteriseras av öppna ängsartade ytor med inslag av större impediment med dominerande äldre grovstammiga ekar.

Delområdet ingår i sin helhet i Strömsholms naturreservat och Natura 2000-området Strömsholm. Det sydvästra partiet av delområdet ingår även i riksintresseområde för kulturmiljövården innefattande FMIS-objektet Kolbäck 237:1.

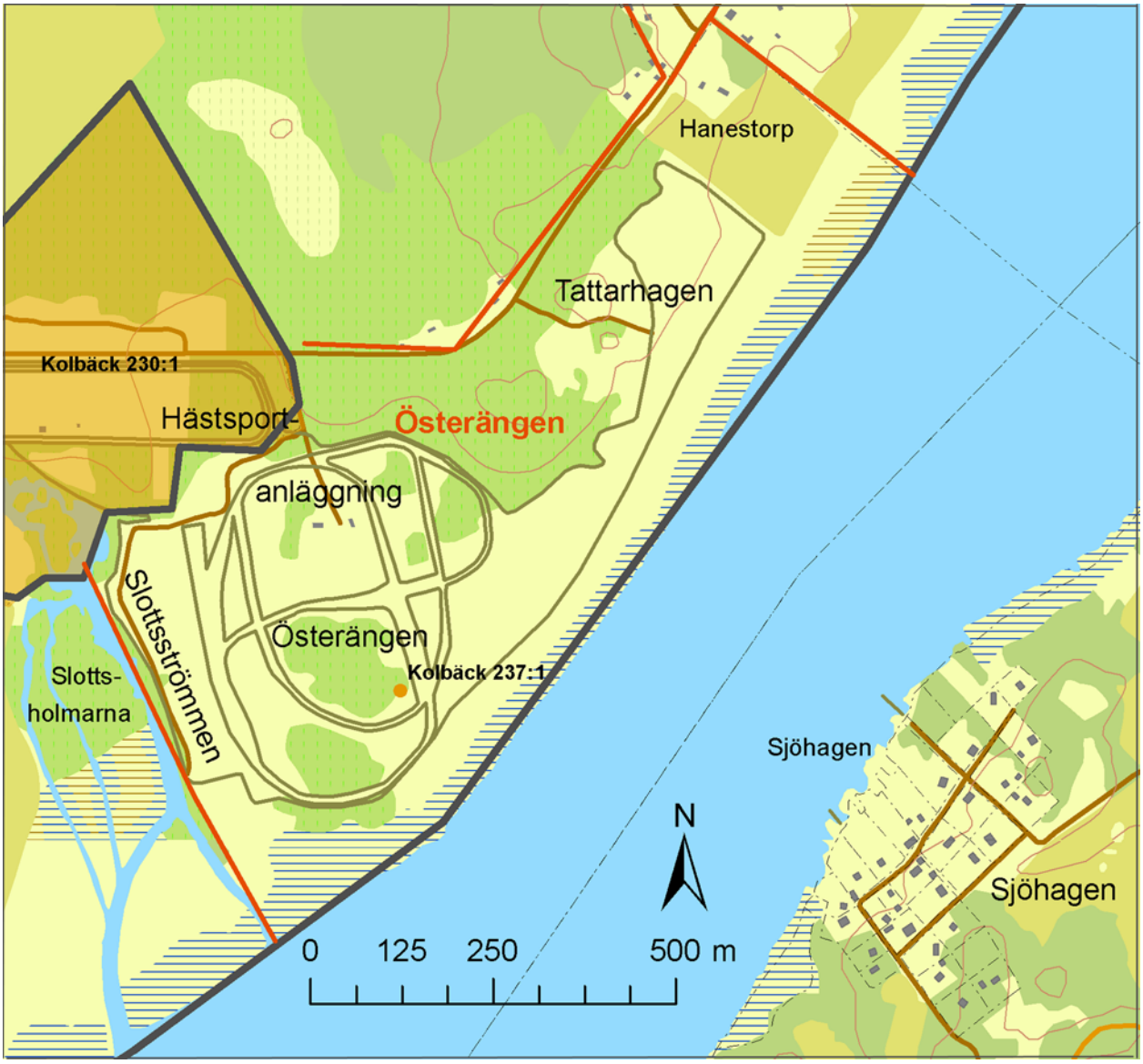

Fig. 77. Delområdet Österängen med i FMIS registrerad lämning, Kolbäck 237:1. Utsnitt ur den digitala fastighetskartan.

Historiska kartor

Österängen med Tartarhagen finns redovisade på båda kartorna från 1722, just som ängsmark resp. hagmark (fig78). Så är redovisningen även senare, dock med den skillnaden att även delar av Tartarhagen övergår till ängsmark. På en avmätningskarta från 1786 är även viss bebyggelse redovisad inom Tartarhagen (fig. 79). Avmätningen innebar att den nordöstra halvan av Tartarhagen lades till den intilliggande Utnäs löt, som Kungl. Livregementet nyttjade som övningsfält.

Fig. 78. Utsnitt över Österängen och Tartarhagen år 1722 (T25-25:2). Österängen har karaktären av ängsmark med insprängda ekbeklädda moränbackar. Närheten till slottet framgår.

På den häradsekonomiska kartan från 1905–1911 framgår att Österängen, inkl de nedre, mot Mälaren, belägna delarna av Tartarhagen utgjorde ängsmark. Dessutom fanns en kapplöpningsbana anlagd inom Österängen.

Fasta fornlämningar och övriga kulturhistoriska lämningar:

Kolbäck 237:1

Begravningsplats för hästar, som deltagit i olympiska spelen. Inom ett ovalt område finns 13 gravstenar med namn på, och ibland annan information om, hästarna (fig. 81 och 82). En relativt ny informationsskylt är uppförd intill med specificerad information om hästarna och en kort historik (fig. 83). Gravplatsen renoverades 1998 på initiativ av Gustaf de Geer under medverkan av Hallstahammars kommun och PEAB.

Antikvarisk bedömning: Övrig kulturhistorisk lämning.

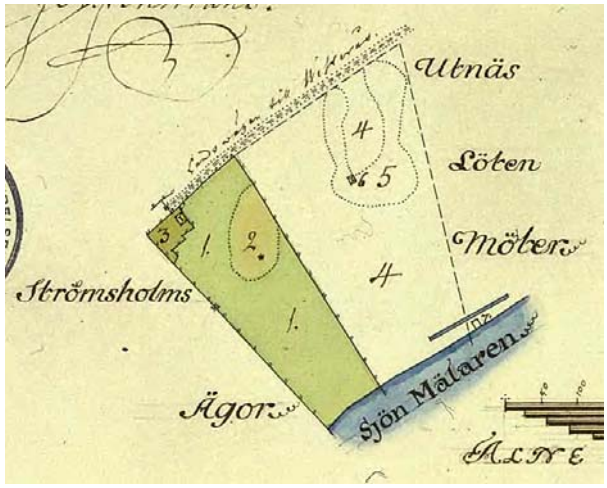

Fig. 79. Tartarhagen 1786. Den ljust markerade delen (litt. 4) tillföll övningsfältet Utnäs löt. Litt. 6 markerar en mindre byggnad inom hagen. Ungefär på denna plats finns idag en kort stenmur (se fig. 80).

Skötselstatus: Viss slyröjning bör utföras (fig. 81 och 82). Några stenar lutar och behöver rätas upp, några borde få ny bemålning av den inhuggna texten.

Tillgänglighet: Platsen kan enkelt nås från infarten norr-ifrån utmed landsvägen öster om slottet. Med en lätt promenad från parkeringen nås platsen.

Tydlighet: Platsen är mycket tydlig, men en del av inristningarna på stenarna behöver uppmålas.

Fig. 80. Stenmur i Tartarhagen ungefär på platsen för en mindre byggnad enligt karta från 1786 (se fig. 79). Grunden kan sekundärt vara omlagd till stenmur med funktionen av hästhoppningshinder.

Fig. 81. Kolbäck 237:1, begravningsplats för hästar, som deltagit i de olympiska spelen.

Fig. 82. Kolbäck 237:1, en av gravstenarna. I bakgrunden syns begynnande slyuppslag.

Fig. 83. Kolbäck 237:1, informationsskylt vid begravningsplatsen med viss historik och uppgifter om de begravda hästarna.

Utnäs

Innefattar byn Utnäs inägomark inklusive den omfattande Utnäs löt sydväst om Utnäs (fig. 84). Området karakteriseras av ett öppet odlingslandskap med åker och öppna betesmarker. De ursprungliga åkerområdena och gårdstunet för den gamla byn ligger i höjdläge.

Ett stort impediment, som fortfarande fungerar som betesmark, delar av den ursprungliga åkermarken.

Under 1800-talet har även mer låglänta ängsmarker odlats upp och efter det att den militära funktionen upphört vid Utnäs löt har delar av den gamla excercisplatsen åter förvandlats till åker.

Delområdet ingår i sin helhet i Strömsholms naturreservat och Natura 2000-området Strömsholm. Det berörs dock ej av riksintresseområde för kulturmiljövården.

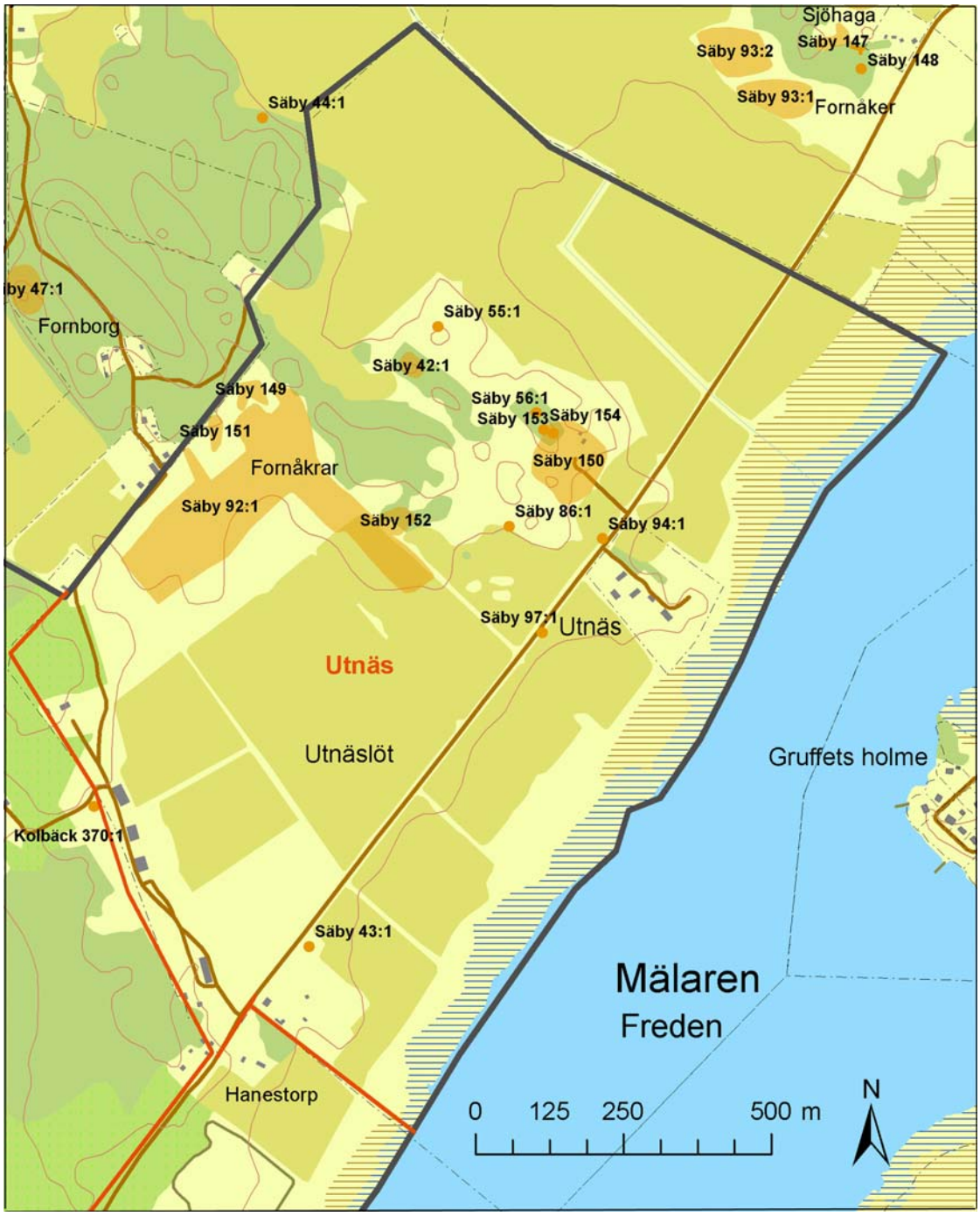

Fig. 84. Delområdet Utnäs med beteckningar för de objekt som ingår i FMIS inkl. andra fasta fornlämningar och övriga kulturlämningar, som är påträffade vid besiktningen för vårdplanen. Utsnitt ur den digitala fastighetskartan.

Historiska kartor

Den äldsta kartan över Utnäs är *en odaterad 1600-talskarta* (T58-15:1), som är äldre än nästa *karta, från 1688* (T58-15:2, se fig. 85). På båda kartorna, geometriska avmätningar, framgår att två av de tre gårdarna, Väster- och Östergården, ligger uppe i backen, nordväst om landsvägen, sannolikt på platsen för den äldsta bytomten (fig. 86). Den tredje, Nedergården, är belägen på ett impediment mellan vägen och viken Freden, på samma plats som den nuvarande Utnäs gård. På platsen för det senare Karltorpet ligger redan då ett torp med namnet *"Per Ers Torp"*. Det norra gärdet är åkrarna i det småkuperade området norr och nordväst om bytomten. Det idag uppodlade partiet nordöst om gårdarna, i anslutning till gränsen mot byn Säby samt området längst i norr, utgjordes då av hårdvallsäng. Utnäs löt, som då utgjorde den sydvästra hälften av Utnäs inägomark, var till större delen uppodlad och bildade helt enkelt det södra gärdet. Jorden klassificeras som dels *"hafver jordh"*, dels *"leer jordh"*. På den äldsta kartan redovisas det sydvästligaste åkerpartiet som *"Ny bruthen Hafwer Jord"*. Området som gränsar mot kronans Djurgården betecknas som beteslöt på båda kartorna.

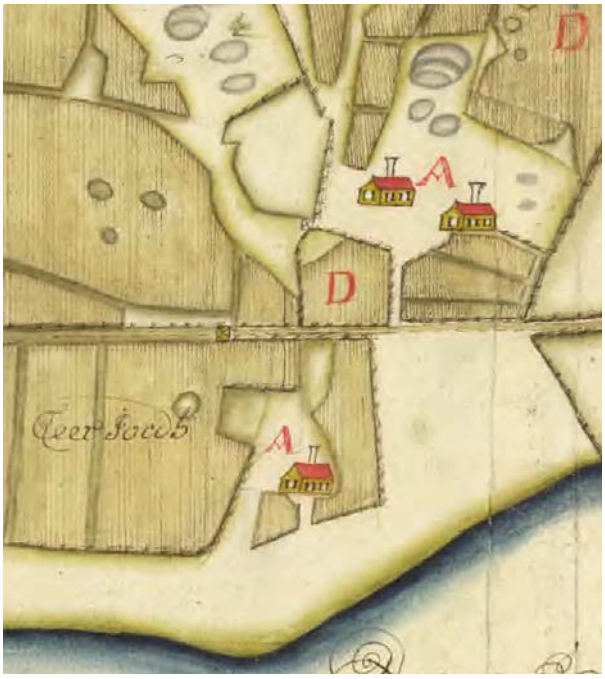

Fig. 85. Utsnitt ur geometrisk avmätning över Utnäs 1688 (T58-15:2). Där de tre hemmanen i byn kan ses: Väster- och Östergården i övre delen av kartan och Nedergården i söder mot Mälaren.

Utifrån *1729 års kartor* (T58-15:3 resp. 19-SÄB-24), geometriska avmätningar, varav den senare utgörs av en konceptkarta, kan utläsas att de tre gårdarna ännu kvarligger i sina tidigare lägen, *"Per Ers Torp"* har bytt namn till *"Karl Tårpet"* och ett soldattorp har tillkommit öster om det föregående. De två huvudgärdena ligger kvar, Norrgärdet och Storgärdet (tidigare Södra gärdet). Åkrarna är oftast blockkformiga, men partier med tegindelning, parceller, finns på flera håll. Åkrarna sydöst om Storgärdet, mellan landsvägen och Mälaren, kallas för *"Wreten"*. Dessa var uppodlade redan under 1600-talet. Beteslöten mot Djurgården kallas för Storlöten och motsvarande betesmark ned mot Mälaren betecknas som Sjöhagarna. Ängsmarken i norr och nordöst kvarligger, Norrängen och Nyängen.

På *1873 års karta* (19-SÄB-73) framgår de stora förändringar som Utnäs genomgick med början under andra hälften av 1700-talet, då Utnäs löt lades som excersisplats för Livregementet till häst. Nedergården utsågs till regementskommisarieboställe. På 1873 års karta kvarligger byggnader vid Väster- och Östergården, men verkar inte ha kvar någon primärt agrar funktion. Nedergården betecknas som f.d. regementskommisarieboställe och har bebyggelsen uppdelad i en man(gårds)tomt och en ladugårdstomt närmare vattnet. Längst upp mot gränsen till Övernäs har ett soldattorp tillkommit, förmodligen flyttat från den äldre platsen längre västerut, förmodligen i samband med att Utnäs löt fick en ny funktion. Eftersom Storgärdet i Utnäs löt har lagts som excersisplats har Norr- och Nyängen uppodlats kompensatoriskt.

Fig. 86. Höjdpartiet där Utnäs by tidigare låg och med den nuvarande bebyggelsen Utnäs torp till höger. Foto mot norr, Helén Sjökvist.

Fasta fornlämningar och övriga kulturhistoriska lämningar:

Förhistoriska gravar, Säby 42:1, 55:1 och 56:1

Typ av lämningar: Säby 42:1 består av ett gravfält med ett 20-tal runda stensättningar, flertalet övertorvade med måttligt till talrikt med stenar i ytan (fig. 88). Några, i synnerhet de två största, har en mer öppen stenfyllning. Säby 55:1 och 56:2 är i FMIS redovisade som ensamliggande runda stensättningar av samma typ som på gravfältet (fig. 89 och 90). *Vid besiktningen inom ramen för vårdplanen påträffades ytterligare tre stensättningar på lokalen 56:1*, som är belägen strax nordväst om Utnäs torp och den östra, övergivna gårdsplatsen i Utnäs. Gravarna är sannolikt i huvudsak från den yngre järnåldern, även om äldre inslag inte kan uteslutas och de kan sannolikt kopplas till den förhistoriska bebyggelsen vid (Ut)näs.

Fig. 87. Den nuvarande Utnäs gård (D1 m.fl.) söder om landsvägen. Foto mot söder, Helén Sjökvist.

Fig. 88. En av de största stensättningarna på gravfältet Säby 42:1. Foto mot sydöst.

Fig. 89. Förhöjningen i bildens mitt är stensättningen Säby 55:1. Foto mot öster.

Antikvarisk bedömning i FMIS: Fast fornlämning.

Skötselstatus: Gravarna är belägna i den kuperade och av igenlagda åkrar genomkorsade hagmarken omedelbart nordväst om Utnäs bytomt. Den omfattande hagmarken, ställvis med berg i dagen, är välbetad och röjd med fri sikt mot odlingslandskapet i nordöst respektive sydväst (Utnäslöt) samt mot mälarviken Freden i sydöst.

Tydlighet: P.g.a. det välbetade hagmarkslandskapet är gravarna tydliga relativt sett. Vissa av de mindre gravarna kan dock vara svåra att uppfatta som enskilda anläggningar av en lekman. En informationsskylt om byn Utnäs och de till denna bebyggelse kopplade gravarna skulle kunna utgöra ett komplement för förståelsen och uppfattningen av detta landskapsavsnitt. Informationen skulle kunna finnas tillgänglig vid uppfartsvägen till den välbetade backen.

Tillgänglighet: Hagmarken är naturligtvis stängslad, men en bra markväg finns till det närbelägna området från den nedanför liggande landsvägen i höjd med Utnäs.

Fig. 90. Den stenbundna anläggningen utgörs av stensättningen Säby 56:1. I fonden skymtar mälarviken Freden. Foto mot sydöst.

Fig. 91. Spisröse i grunden till mangårdsbyggnaden på Västergården i Utnäs. Säby 150, nypåträffad lämning. Foto mot sydväst.

Säby 150, nyregistrering för vårdprogrammet

Bebyggelselämningar, Utnäs gamla tomt, påträffade i samband med besiktning för vårdprogrammet. Det lilla torpet norr om Utnäs gård och nordväst om landsvägen är beläget på platsen för två av de tre tidigare gårdarna i Utnäs. Där torpet nu står låg tidigare Östergården och sydväst om denna låg förr Västergården. Nordväst om det nuvarande torpet finns en husgrund i anslutning till gravarna inom Säby 56:1, som sannolikt tillhört en av byggnaderna på Östergården. På backen sydväst om torpet är grunderna efter Västergården (fig. 91 och 92). De tre gårdarna i Utnäs finns med på den äldsta daterade kartan från 1688 samt på en odaterad 1600-talskarta. På en karta från 1873 är endast den södra gården, Nedergården, brukad och nyttjad som militärt boställe. Väster- och Östergården har fortfarande byggnader på sina gårdstomter, men är nedlagda som jordbruksfastigheter. På den häradsekonomiska kartan från 1905–1911 är Väster- och Östergården borta, men på platsen för Östergården ligger det torp, som fortfarande står på plats och brukas som fritidshus.

Vår antikvariska bedömning: Fast fornlämning.

Säby 86:1

Denna är i FMIS bedömd som osäker fångstgrop. *Vår bedömning* är att lämningen utgörs av en i kallmur uppförd (is)källare. Strax sydöst därom är ytterligare en byggnad av källartyp stadd i snabbt förfall (fig. 94, motsvarar byggnaden D7 nedan, jfr fig. 190). De båda lämningarna får sättas i samband med den tidigare bebyggelsen vid Utnäs bytomt.

Fig. 92. Grunden efter mangårdsbyggnaden på Västergården i Utnäs. Mälarviken Freden skymtar i fonden. Säby 150, nypåträffad lämning. Foto mot sydöst.

Antikvarisk bedömning i FMIS: Övrig kulturhistorisk lämning

Skötselstatus: För lämningarna efter Väster- och Östergården gäller i princip samma förutsättningar som för de förhistoriska gravarna, som är anförda ovan. Beträffande ruinen efter iskällaren, Säby 86:1,har denna nedgrävda och i kallmur uppförda anläggning delvis raserade väggpartier. Risk för ytterligare ras föreligger. Lämningen är dock stängslad. Beträffande den andra källarlämningen så skulle denna behöva stängslas av, eftersom taket håller på att falla in.

Fig. 93. Säby 86:1, ruin efter iskällare vid Utnäs. I FMIS bedömd som osäker fångstgrop. I bakgrunden syns ett parti av den idag delvis uppodlade Utnäs löt. Foto mot söder.

Tillgänglighet: De anförda lämningarna har i princip samma tillgänglighet som de ovan behandlade förhistoriska gravarna.

Tydlighet: Husgrunderna efter Västergården är mycket tydliga och kräver inga vidare åtgärder förutom information i form av skyltning såsom är anfört under gravarna ovan. Källarlämningarna sydväst härom (bl.a. Säby 86:1) är till stora delar kringbeväxta med hagtornssnår, vilket samtidigt förhindrar närmare tillträde till de med rasrisk behäftade källarlämningarna.

Fig. 94. En källarbyggnad nära Säby 86:1. Denna byggnad är utsatt som intakt på den ekonomiska kartan 1960. Foto mot nordväst (Jfr objekt D7 nedan under Byggnader.)

Säby, 151, nyregistrering för vårdplanen

Lämningar efter soldattorp påträffade i samband med besiktning för vårdplanen. Lämningarna består av rest efter jordkällare, i form av en nedgrävning, 7,5x5 meter (NV–SÖ). Vall runt om. Strax norr därom är en stensatt kant intill gränsen mot Övernäs. På en geometrisk avmätning över Utnäs från 1729 är en hussymbol på platsen samt texten *"Soldat Tårp"*. På motsvarande konceptkarta från samma år står *"Uthnääs Solldat Tårp"*.

Vår antikvariska bedömning: Fast fornlämning.

Fig. 95. Säby 151, gammal jordkällare, nypåträffad, vid platsen för soldattorp. I bakgrunden syns de ryggade åkrarna Säby 92:1.

Fig. 96. Till höger på kartutsnittet syns det äldre läget för Utnäs soldattorp, Säby 151 (se fig. 95). Väster därom är "Karl Tårpet" *(litt. 23). Utsnitt ur konceptkartan över Utnäs 1729 (19-SÄB-24).*

Säby, 149, nyregistrering för vårdplanen

Lämningar efter soldattorp påträffade i samband med besiktning för vårdplanen. Dessa ligger intill och norr om RAÄ 92:1, strax sydöst om gränsen mot Övernäs och nordöst om föregående bebyggelselämningar. Lämningarna utgörs av en vacker, välbevarad tomt med en tydlig grund efter bostadshuset och en uthusgrund med

inbyggd jordkällare i ena änden. Troligen är det frågan om soldattorpet, som är beskrivet ovan, som har flyttats till denna nya plats i samband med att militären tar över Utnäs löt. Torpet finns med på en karta från 1873 över Utnäs ägor och på häradsekonomiska kartan från 1905–1911. Övergivet därefter.

Vår antikvariska bedömning: Fast fornlämning

Fig. 97. Säby 149, husgrund med spismursröse vid soldattorp. Nypåträffat.

Säby 152, nyregistrering för vårdprogrammet

Bebyggelselämningar, påträffade i samband med besiktning för vårdprogrammet. Husgrunder väster om 86:1: En husgrund, 25x9 meter (NV–SÖ) med tydliga syllstenar runt om (fig. 98). Ca 25 meter NÖ därom är ytterligare en husgrund, dock betydligt mindre, 5,5x3 meter (NV–SÖ) med tydliga syllstenar. Dessa finns med som befintliga byggnader på en karta från 1873 över ägorna till Utnäs. Det större huset bär texten *"Sjukhus"* och ligger precis i gränsen mellan Utnäs inägomark och *"Excersisplatsen Utnäs Löt"* (fig. 100).

Agrara lämningar, Säby 92:1

Område med fossil åkermark bestående av ett 20-tal ryggade åkrar, 25–350 meter långa (fig. 99). I sydöstra delen är dessa överodlade av dagens brukade åkermark, men kan dock fortfarande ses som välvningar i den brukade åkern. De aktuella åkrarna är redovisade som odlade på följande digitalt tillgängliga kartor: geometrisk avmätning, odaterad (1668?), geometrisk avmätning 1688, och geometrisk avmätning 1729. De nordöstligaste åkrarna, som ligger utanför Utnäs löt på byn Utnäs inägomark, var odlade ännu på karta från 1873. På häradsekonomiska kartan från 1905–1911 är även dessa nedlagda då.

Fig. 98. Husgrund efter "sjukhus", som sannolikt har varit kopplad till den militära verksamheten vid Utnäs löt. Nypåträffad.

Antikvarisk bedömning i FMIS: Fast fornlämning.

Skötselstatus: Ovanstående bebyggelselämningar samt den fossila åkermarken behöver inte bli föremål för särskilda åtgärder för närvarande eftersom de är belägna i ett välbetat hagmarkslandskap.

Tillgänglighet: Omnämda bebyggelselämningar och den fossila åkermarken är tämligen tillgängliga via promenad genom den öppna välbetade hagmarken med utgångspunkt från Utnäs gård i sydöst.

Tydlighet: Samtliga lämningar ligger i det öppna beteslandskapet och är mycket tydliga. Inga särskilda åtgärder krävs för närvarande.

Fig. 99. Säby 92:1, ryggade åkrar.

*Fig. 100. Utsnitt ur 1873 års karta över Utnäs (19-SÄB-73). I övre delen syns soldattorpet, Säby 149 (fig. 97), flyttat från sitt äldre läge (Säby 151), som låg längre västerut. I södra delen står beteckningen "*Sjukhus*" i anslutning till en byggnad (Säby 152), som ligger på gränsen mellan Utnäs inägomark och Utnäs löt.*

Minnesstenar och vägmärken, Kolbäck 370:1, Säby 43:1, 94:1 och 97:1

Kolbäck 370:1

Ligger intill Utnäslöt, i direkt anslutning till delområdet Utnäs, och redovisas därför tillsammans med övriga rubricerade stenar här. Den består av en minnesinskrift i fast block (fig. 101a och b).

Antikvarisk bedömning i FMIS: Övrig kulturhistorisk lämning.

Skötselstatus: Minnesinskriften har tidigare varit uppmålad, men färgen är närmast helt utplånad idag. Den inhuggna texten borde uppmålas ånyo.

Tillgänglighet: Behändigt belägen i öppen hagmark (f.d. åker) intill mindre körväg och nära befintlig bebyggelse.

Tydlighet: Den inhuggna texten på det jordfasta blocket skulle kunna ses med relativ lätthet från vägen om den vore uppmålad.

Fig. 101 a och b. Kolbäck 370:1, minnesinskrift i jordfast block. Överst (a) syns den avfasade ytan för inskriften. Behovet av uppmålning av texten framgår. Nederst (b) visas närheten till ridhus m.m. vid Utnäslöt.

Säby 43:1

Minnessten i röd granit omgärdad av två avgränsningar av kätting, en inre och en yttre. Till minnet av livregementets grenadjärer (fig. 102).

Antikvarisk bedömning i FMIS: Övrig kulturhistorisk lämning.

Skötselstatus: Texten börjar bli otydlig p.g.a. flagnande färg. Behöver ses över. Begynnande sly och nyponsnår bör avlägsnas.

Tillgänglighet: Mycket tillgänglig i direkt anslutning till landsvägen och i ett öppet landskap.

Fig. 102. Säby 43:1, en ståtlig minnessten intill landsvägen Strömsholm–Säby kyrka. Nyponsnår och sly är i behov av bortröjning.

Tydlighet: Stenen som monument är fullt tydlig. Om texten ses över blir även den lättare att uppfatta.

Säby 97:1

Väghållningssten belägen intill landsvägen sydväst om Utnäs gård (fig. 103).

Antikvarisk bedömning i FMIS: Fast fornlämning.

Skötselstatus: Stenen är relativt välhållen. Den svarta, imålade färgen har dock börjat flagna något, så att ifärgningen nu uppfattas som ojämn. Kan behöva en översyn.

Tillgänglighet: Maximalt tillgänglig intill landsvägen. Vissa risker dock med att bilister kan stanna eller parkera spontant intill vägkanten för att närmare betrakta stenen.

Tydlighet: Stenen som sådan är mycket tydlig invid åkerkanten intill vägen. Även texten är relativt tydlig även om viss flagning av den svarta färgen i inhuggningen har begynt.

Fig. 103. Säby 97:1, väghållningssten utmed landsvägen Strömsholm–Säby kyrka. I bakgrunden skymtar byggnader vid Utnäs gård.

Säby 94:1

Milstolpe av gjutjärn utvisande en kvarts mil. Står i ett av ohuggen sten kallmurat fundament (fig. 104).

Skötselstatus: Såväl milstolpe som fundament befinner sig i ett relativt gott skick. Guldfärgen på ”texten” har bleknat och delvis släppt något. Borde påmålas på nytt.

Tillgänglighet: Maximalt tillgänglig intill landsvägen. Vissa risker dock med att bilister kan stanna eller parkera spontant intill vägkanten för att närmare betrakta milstolpen.

Tydlighet: Mycket tydligt framträdande intill landsvägen. Inga särskilda åtgärder krävs därvidlag.

Fig. 104. Säby 94:1, milstolpe i kallmurat fundament vid landsvägen Strömsholm–Säby kyrka. Den står i höjd med Utnäs gård.

Bebyggelse inom delområdet Storängen

Strömsvik

Strömsvik ligger på ett impediment på den sedan 1800-talet uppodlade Storängen. Mangårdsbyggnaden har en mycket representativ karaktär med två flygelbyggnader. Framför entrén har trädgården en klassisk utformning med en lite droppformad rundel och grusad uppfartsväg. I trädgården finns äldre fruktträd men även flera ekar. Runt om gårdsanläggningen löper en granhäck.

V1 Strömsvik, mangårdsbyggnad

Nuvarande funktion: Bostadshus.

Ursprunglig funktion: Bostadshus.

Grund: Murad och putsad.

Stomme: Tegel.

Tak: Byggnaden har ett valmat mansardtak täckt med tvåkupigt tegel. Mellan det övre och nedre takfallet finns en profilerad plåtavtäckning. Delvis finns en äldre takavvattning med skarpa vinklar och trattar bevarad.

Fasad: Slätputsad och avfärgad i vitt. Hörnkedjorna är rusticerade, taklisten är kraftigt profilerad. Mittpartiet är mycket markerat i synnerhet på baksidan med en veranda vars övre del bärs upp av kraftiga pelare.

Fig. 106. Strömsvik, mangårdsbyggnad.

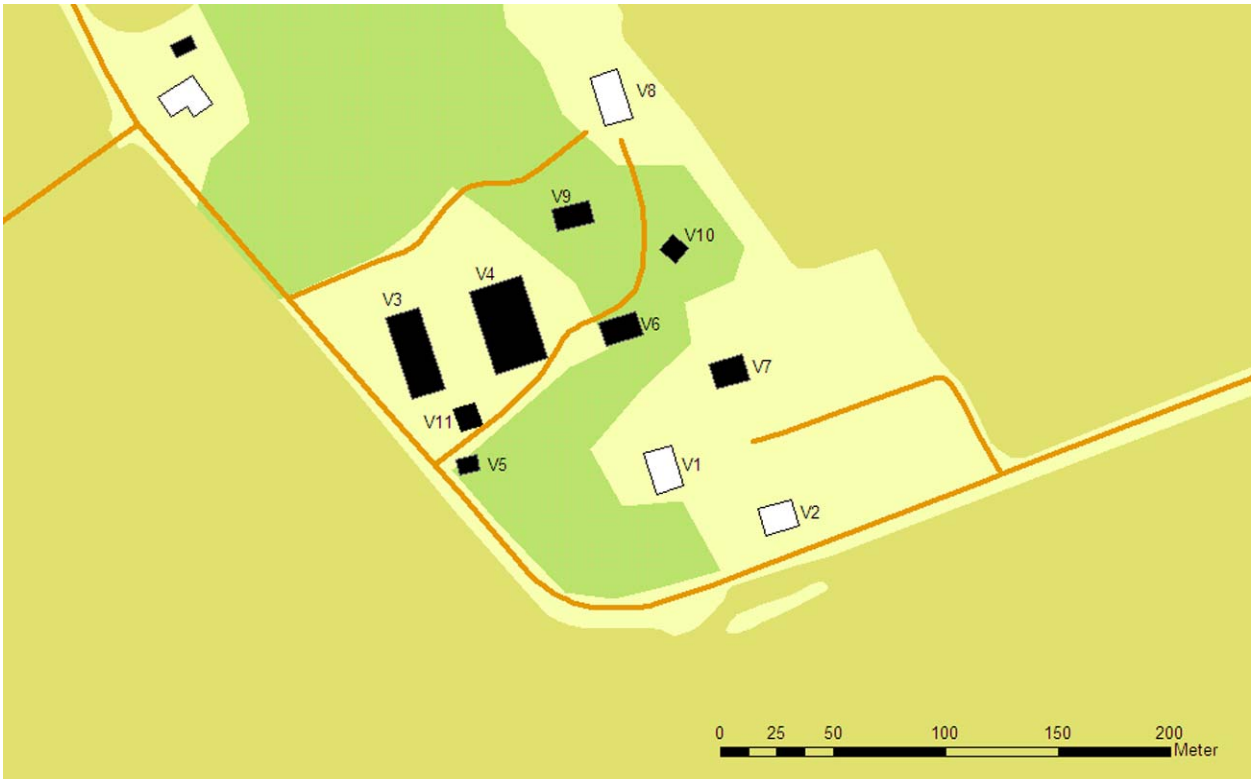

Fig. 105. Byggnadsbeståndet vid Strömsvik.

Dörrar: Dörrbladen har en dekorativ utformning med fasettformad panel. Dörren är även försedd med överljusfönster.

Fönster: Nedre våningen är försedd med korspostfönster medan övre våningen har småspröjsade fönsterlufter. I takkuporna har fönstren ett rundat överstycke. Även det fönster som markerar mittenpartiet har ett rundat överstycke. Fönsterbågar och omfattningar är troligen original.

Övrigt: Upp till ingången leder en stentrappa med smidda räcken.

Status: Byggnaden är i gott skick. Enstaka stuprör behöver kompletteras för att leda bort vattnet från fasad och grund. Det finns även små putssläpp på skorstenen samt små färgsläpp på fasad och fönster.

Kortsiktigt åtgärdsbehov: Komplettera trasigt stuprör i nordvästra hörnet. På längre sikt kan en ommålning av fönster vara aktuell. Alla exteriöra åtgärder bör genomföras med antikvariska metoder.

Historik: Bebyggelse finns markerad på platsen från 1874 års karta. Platsen heter då fortfarande Nyängsbacken vilken till större delen består av skogsbeklädd betesmark. En mindre del omnämns dock som husplats och fyra byggnader finns markerade i en spridd gårdsbildning. På häradsekonomiska kartan från 1905–1911 har gården vuxit till att vara den representativa, nästan herrgårdslika anläggning som det är idag. Mangårdsbyggnaden är uppförd omkring 1909–1912 efter ritningar av Erik Josephson (anställd hos Fortifikationsverket 1890–1929) och skulle fungera som bostad för chefen för den remontdepå som 1885–1927 var förlagd till Strömsholm. Byggnaden ersatte en nedbrunnen mangårdsbyggnad. I samband med att en ny arrendator tillträdde 1955 genomgick byggnaden en omfattande interiör renovering och bl.a. installerades centralvärme i byggnaden.

Kulturhistorisk värdering: Byggnaden är exteriört mycket välbevarad och har med sina väl avvägda proportioner och upphöjda läge ett starkt miljöskapande och estetiskt värde. Det arkitekturhistoriska värdet är mycket högt och arkitekten Erik Josephsons typiska eklekticistiska stil är här tydlig. Josephson ritade bland annat även Saltsjöbadens hotell år 1893, Skandinaviska Kredit AB vid Gustav Adolfs torg år 1916 samt byggnadsminnet Artillerikasernen i Östersund år 1895. Strömsholm har sedan stormaktstiden haft stor betydelse för den svenska hästaveln. Strömviks mangårdsbyggnad representerar en del i denna historia och utveckling då remontdepån försåg armén med inridna och inkörda hästar fram till år 1956.

Målsättning: Fortsatt bevarande med traditionella material och metoder. Fönster och fönsterbågar bör visas särskilt stor hänsyn liksom tegeltaket och detaljer plåtutförande.

<u>V2 Strömsvik, inspektorsbostad</u>

Nuvarande funktion: Bostad.

Ursprunglig funktion: Bostad.

Grund: Kilad natursten.

Stomme: Liggande timmer.

Fasad: Stående locklistpanel.

Fig. 107. Strömsvik, inspektorsbostaden.

Tak: Sadeltak som täcks med tvåkupigt tegel. Takfotstassarna är profilerade. Takavvattning med skarpa vinklar.

Dörrar: Dörrarna har troligen bytts ut under 1950- eller 1960-talet.

Fönster: Mestadels tvåluftsfönster med tre rutor i varje luft. Fönsterbleck i plåt.

Övrigt: I grunden sitter gjutjärnsgaller för kattgluggarna.

Status: Byggnaden är i ett relativt gott skick men rostgenomslag finns i hängrännorna vilket gör att det kan finnas läckage. Färgsläpp på fönster.

Kortsiktigt åtgärdsbehov: Översyn av takavvattning. Vid ev. byte skall detta göras till lika befintliga hängrännor och stuprör. Fönstren kommer att behöva målas om, men detta är inte akut.

Historik: Uppförd under 1890-talet som bostad för gårdens inspektor. Byggnaden genomgick en omfattande renovering omkring 1950-talets mitt, då en ny arrendator tillträdde.

Kulturhistorisk värdering: Byggnaden är viktig för förståelsen av Strömsvik som fristående brukningsenhet under Strömsholm. Olika typer av arbetarbostäder krävdes för de större gårdarna och inspektorsbostaden ger uttryck för den sociala skiktningen på denna typ av gård. Ombyggnaden på 1960-talet ger en bild av gårdens utveckling under denna tid och därför är det av värde att även denna tidsepok beaktas.

Målsättning: Byggnaden har starkt präglats av ombyggnaden på 1950- och 1960 talet, vilket bör beaktas vid kommande renoveringar.

V3 Strömsvik, torkbyggnad

Nuvarande funktion: Stall och magasin.

Ursprunglig funktion: Stall.

Grund: Sten.

Stomme: Stolpverk.

Fasad: Liggande förvandringspanel.

Tak: Sadeltak täckt med sinuskorrugerad plåt.

Dörrar: Dels skjutdörrar i plåt, men även äldre bräddörrar samt panelklädda dörrar av olika ålder.

Fönster: Äldre fönsterbågar med spröjs och med ett trekantigt överstycke. Utmed långsidorna finns även flera luckor till övervåningen som bör ha fungerat som magasin eller för höförvaring.

Övrigt: En överbyggnad för torkanläggningen finns över en del av byggnaden.

Status: skador finns i stolpverksstommen och vissa av dessa tycks vara under reparation. Ena gaveln har rötskador i nederkant av panelen och tidigare ditsatta offerbrädor antyder att problemet förekommit tidigare. Fönstren är i behov av renovering.

Fig. 108. Strömsvik, torkbyggnad.

Kortsiktigt åtgärdsbehov: En översyn av syllarna och anslutande stolpverk kan vara aktuell. Fönstren behöver renoveras med antikvariska metoder.

Historik: Byggnaden uppfördes som stall på 1890-talet. Byggnaden har byggts om och till i flera olika etapper utifrån förändrad verksamhet och teknologi.

Kulturhistorisk värdering: Byggnaden uppfördes i samband med att Strömsvik etablerades som en egen brukningsenhet inom Strömsholm. Byggnaden har spår av många tiders brukande och av teknikförändringarna i jordbruket. De stora skjutdörrarna har tillkommit för att allt större maskiner skall kunna köras in i byggnaden. Äldre tiders magasinsluckor finns samtidigt bevarade.

Målsättning: Byggnaden har präglats av olika tiders brukande. Byggnadens originalfönster är viktiga att bevara liksom äldre dörrar och luckor samt representativa modernare skjutdörrar.

V4 Strömsvik, maskinhall/verkstad

Nuvarande funktion: Magasin, loge verkstad.

Ursprunglig funktion: Magasin.

Grund: Natursten.

Stomme: Troligen stolpverk.

Fasad: Liggande förvandringspanel.

Tak: Sadeltak täckt med trapetskorrugerad plåt.

Fig. x109. Strömsvik, maskinhall/verkstad.

Dörrar: Byggnaden har flera olika dörrtyper beroende av olika tiders användning av byggnaden. Dels finns modernare dörrar av trapetskorrugerad plåt och dels sådana som klätts med plåt. Det finns även äldre bräddörrar och paneldörrar.

Fönster: Äldre fönsterbågar med trekantigt överstycke.

Övrigt: -

Status: Marknivån ligger mycket högt mot byggnaden, vilket kan ha lett till skador i syllen och anslutande stolpverk.

Kortsiktigt åtgärdsbehov: Översyn av syllen för att konstatera om skador finns.

Historik: Byggnaden är uppförd som magasin omkring 1890.

Kulturhistorisk värdering: Byggnaden uppfördes i samband med att Strömsvik etablerades som en brukningsenhet inom Strömsholm. Genom sin storlek visar den på det stora behovet av magasinsbyggnader i området som uppstod vid denna tid då den gamla ängsmarken övergått till att brukas som åkermark.

Dörrtyperna visar på hur användningen skiftat under 1900-talet, vilket i sig är intressant. De stora byggnaderna som finns inom Strömsvik har givit utrymme för nya användningsområden för de äldre byggnaderna, vilket har gjort att dessa bevarats.

Målsättning: Byggnaden har präglats av olika tiders brukande. Byggnadens originalfönster är viktiga att bevara liksom äldre dörrar och luckor samt representativa modernare skjutdörrar.

V5 Strömsvik, gamla smedjan

Nuvarande funktion: Förvaring.

Ursprunglig funktion: Smedja.

Grund: Gjuten betong.

Stomme: Ena byggnadsdelen är uppförd i stolpverk medan smedjan är uppförd i betongsten med en yt-struktur.

Fasad: Slammad betongsten samt liggande förvandringspanel.

Fig. 110. Strömsvik, gamla smedjan. med diesel förråd

Tak: Sadeltak som täcks med tvåkupigt tegel. Vindskivor i trä medan överliggarna är i plåt.

Dörrar: Panelklädda.

Fönster: Fönstren är småspröjsade och har i första hand endast en luft med nio rutor i varje båge. På framsidan finns emellertid ett fönster med tre lufter med sex rutor i varje båge.

Övrigt: -

Status: Fönstren är i behov av renovering. Dörrarna ligger för nära marknivån, vilket kan ge rötskador i nederkant.

Kortsiktigt åtgärdsbehov: Fönsterrenovering samt sänkning av marknivå vid dörr.

Historik: Uppförd vid mitten av 1900-talet, möjligen som traktorgarage.

Kulturhistorisk värdering: Byggnaden representerar mekaniseringen av jordbruket vid 1900-talets mitt.

Målsättning: Bevarande av betongstenens ytstruktur samt av fönster.

V6 Strömsvik, vedbod/dass

Nuvarande funktion: Förvaring.

Ursprunglig funktion: Vedbod och dass. Det finns två dass, ett för de anställda med tre hål och omålade väggar samt ett finare för arrendatorsfamiljen med bara ett hål och målade väggar.

Fig. 111. Strömsvik, vedbod/dass.

Grund: Stengrund till den äldre delen av byggnaden medan den något senare tillbyggnaden har betonggrund.

Stomme: Troligen stolpverkskonstruktion.
Fasad: Den äldre delen av byggnaden har en liggande förvandringspanel, ev. original. Tillbyggnaden har en stående locklistpanel.

Tak: Sadeltak samt pulpettak täckt med trapetskorrugerad plåt. Takfotstassarna är profilerade.

Dörrar: Bräddörrar med bandgångjärn.

Fönster: Fönsterbågarna är småspröjsade. Något enstaka fönster är igensatt. I gavelröstet sitter ett dekorativt rombformat fönster med kryssprojs.

Övrigt: -

Status: Panel och vattbrädor är skadade på enstaka ställen. På tillbyggnaden sitter en plåt framför den nedre delen av panelen, vilket möjligen antyder äldre skador. Gaveldörren har mindre skador. Fönstren är i behov av renovering. Vindskivorna är skadade.

Kortsiktigt åtgärdsbehov: Fönsterrenovering. Eventuellt byte av vindskivor.

Historik: Byggnaden är ursprungligen uppförd på 1890-talet, men har byggts till med en luta på ena långsidan, eventuellt vid 1900-talets mitt.

Kulturhistorisk värdering: Byggnaden har tillkommit under 1890-talet, då Strömsvik på allvar etablerar sig som en brukningsenhet. Den eventuellt ursprungliga förvandringspanelen är viktig del av byggnadens karaktär och även intressant för Strömsvik som bebyggelseenhet, då den förekommer på flera byggnader.

Målsättning: Den äldre panelen är viktig för byggnadens autenticitet liksom fönsterbågarna.

V7 Strömsvik, norra flygeln

Nuvarande funktion: Stall.

Ursprunglig funktion: Magasin.

Grund: Kilad sten.

Stomme: Timmer.

Fasad: Timmer som avfärgats med falurödfärg.

Tak: Sadeltak som täcks med tvåkupigt taktegel. Vindskivor är utförda i trä men med överliggare samt eventuellt nock i plåt.

Dörrar: Pardörr med liggande spontad panel samt ytterligare en pardörr med en enkel spegelindelning.

Fönster: Byggnaden har stora fönster med två lufter med tre rutor i varje luft. Delvis rör det sig om blindfönster med svartmålat timmer innanför rutorna.

Övrigt: -

Status: Vissa tegelpannor saknas på taket. Högst troligt finns skador i takfot och i undertak. En takfotsbräda har lossnat. Pannorna ligger ojämnt vilket tyder på skadad läkt. Troligen finns rötskador i syllen. Falsningen är

skadad på åtminstone ett stuprör och rostgenomslag finns i hängrännor.

Kortsiktigt åtgärdsbehov: Akuta åtgärder på tak samt takavvattning.

Historik: Byggnaden är uppförd omkring 1890.

Fig. 112. Strömsvik, norra flygeln.

Kulturhistorisk värdering: Byggnaden har dels ett miljöskapande värde då den tillsammans med inspektorsbostaden bildar ett flygelpar till huvudbyggnaden. Den ger på så sätt en bild av hur man önskade uppföra en representativ gårdsanläggning vid Strömsvik.

Målsättning: Bevarande av byggnaden genom takåtgärder. I första hand omläggning med befintligt tegel, åtminstone på takfallet som vetter in mot gårdsplanen.

V8 Strömsvik, Melanderska huset, arbetarbostad

Nuvarande funktion: Bostad.

Ursprunglig funktion: Arbetarbostad.

Grund: Kilad stengrund som målats svart. Vissa partier av grunden är klädd med eternit. Kattgluggarna är försedda med gjutjärnsgaller.

Stomme: Troligen timmer.

Fasad: Stående locklistpanel avfärgad med falurödfärg.

Tak: Sadeltak täckt med tvåkupigt tegel samt förstukvistar täckta med papptak.

Fig. 113. Strömsvik, Melanderska huset, arbetarbostad.

Dörrar: Panelklädda, troligen tillkomna på 1960-talet med pressat glas i fönster.

Fönster: Två- och treluftsfönster utan spröjsindelning.

Övrigt: Runt om byggnaden har man grusat, troligen för att förbättra dräneringen. I trädgården finn flera äldre fruktträd.

Status: Taktäckningen över förstukvistarna är dålig. En förstukvist är riven och rötskador tycks finnas bakom. Marknivån ligger högt och kattgluggarna ligger delvis under marknivån. Någon mindre panelskada finns vid en vattenkran samt på enstaka andra ställen. Eterniten som täcker grunden är skadad på flera ställen. Skorstensteglet har tendenser till frostsprängning i teglet.

Kortsiktigt åtgärdsbehov: Eterniten bör avlägsnas från grunden. Marknivån bör ses över. Byggnaden bör även målas.

Historik: Byggnaden är uppförd som arbetarbostad på 1890-talet, då gården etableras som en egen bruknings-enhet. Den har emellertid genomgått flera omfattande renoveringar. Byggnaden inrymde ursprungligen cirka sex lägenheter för lantarbetare och kom att fungera som arbetarbostad fram till 1960-talets mitt, då mjölkproduktionen lades ned vid Strömsvik. I samband med att man helt övergick till spannmålsproduktion minskade behovet av arbetskraft och Melanderska huset stod tomt under omkring tio år. Därefter fanns rivningsplaner, men istället kom arrendatorn att renovera byggnaden omkring 1976–1977. Möjligen kan fönster och dörrar ha bytts ut i samband med denna renovering. Ytterligare renoveringar har genomförts senare och idag inrymmer byggnaden fyra lägenheter.

Kulturhistorisk värdering: Byggnaden kan granskas i ett socialhistoriskt perspektiv tillsammans med huvudbyggnaden och inspektorsbostaden. Även om ombyggnader har skett ger det en bild av de sociala skiktningarna samt av arbetskraftsbehovet på de större gårdarna under tidigt 1900-tal innan motoriseringen av lantbruket. Byggnadens ombyggnad på 1970-talet är en del i processen, där allt färre lantbruksarbetare behövdes på de stora gårdarna, dels genom omställningen till spannmålsproduktion, dels genom motoriseringen och effektiviseringen. Vid 1960-talets början lades även mjölkproduktionen ned vid ett stort antal gårdar, varför byggnaden kan ses som en symbol för denna epok.

Målsättning: Byggnadens nuvarande prägel av 1970-talets renovering skall beaktas vid kommande renoveringar.

V9 Strömsvik, Kruthuset, f.d. svinhus

Nuvarande funktion: Förvaring.

Ursprunglig funktion: Kruthus, svinhus.

Grund: Sten fogad med KC-bruk, något utskjutande från övrig fasad.

Fig. 114. Strömsvik, Kruthuset, f.d. svinhus.

Stomme: Sten som fogats med KC-bruk.

Fasad: Sten som fogats med KC-bruk. Gavelröste med liggande förvandringspanel.

Tak: Sadeltak täckt med tvåkupigt tegel. Vindskivor i trä medan överliggarna är utförda i plåt. Profilerade takfotstassar.

Dörrar: Bräddörrar med bandgångjärn. Ventilationsöppningar i dörrarna.

Fönster: Småspröjsade. Troligen har fönstren bytts ut på norra sidan då justeringar har gjorts av fönsteröppningarnas storlek. På byggnadens södra sida har fönstren en luft med 15 rutor i bågen medan norra sidan har mindre fönster med en luft med nio rutor i varje båge. På södra sidan har en glasruta i varje båge dessutom bytts mot en trälucka.

Övrigt: -

Status: Generellt sett är byggnaden i gott skick med fönstren är uttorkade och färgen släpper.

Kortsiktigt åtgärdsbehov: Fönstren är i behov av renovering. Trätrappa i dåligt skick.

Historik: Kan möjligen ursprungligen ha utgjort ett kruthus. Innan den nuvarande funktionen som källare/förrådshus nyttjades byggnaden som svinhus.

Kulturhistorisk värdering: Byggnaden skiljer sig från övriga byggnader på Strömsvik genom att vara uppförd helt i sten.

Målsättning: Byggnadens stenfasad är viktig att bevara liksom äldre dörrar och fönster. Fönster bör åtgärdas med antikvariska metoder.

V10 Strömsvik, jordkällare/källarbod

Nuvarande funktion: Jordkällare

Ursprunglig funktion: Jordkällare.

Grund: Kilad sten som fogats med kalkbruk eller möjligen KC-bruk.

Stomme: Stolpverkskonstruktion över murat stenparti.

Fasad: Liggande fasspontpanel avfärgad med falurödfärg. Till bevarade äldre vita partier har hyvlat virke använts, medan senare utbytta delar har ersatts med ohyvlat virke.

Tak: Sadeltak täckt med tvåkupigt tegel. Vindskivor i trä medan överliggare är i plåt. Taket är relativt nyligen omlagt.

Dörrar: Bräddörr.

Fönster: Tvåluftsfönster utan spröjs.
Övrigt: -

Status: Panel och knutbrädor saknas i två hörn, troligen p.g.a. pågående reparation. Äldre skador i syllen har åtgärdats och man har delvis bytt virket.

Kortsiktigt åtgärdsbehov: Reparationsarbete tycks pågå och bör slutföras.

Fig. 115. Strömsvik, jordkällare/källarbod.

Historik: Byggnaden är troligen uppförd under 1890-talet. Byggnaden uppfördes av kronan för förvaring av krut. Efter att Strömsvik etablerats som egen bruknings-enhet kom byggnaden så småningom att byggas om till svinhus för arbetarnas egna grisar och eventuellt även höns.

Kulturhistorisk värdering: Jordkällaren fyllde en viktig funktion för mathanteringen och har därmed ett värde ur socialhistorisk synvinkel. Den historiska funktionen som kruthus är intressant, då den tycks fylla en funktion i Strömsholms militära historia. Ombyggnaden till svin-hus är även den mycket viktig, då denna speglar arbetarnas villkor på gården och speglar de sociala för-hållandena.

Målsättning: Bevarande av byggnaden i befintligt skick.

V11 Strömsvik, dieselförvaring

Nuvarande funktion: Dieselförvaring.

Ursprunglig funktion: Dieselförvaring.

Grund: Gjuten betongplatta.

Stomme: Regelverk.

Fasad: Liggande förvandringspanel.

Tak: Sadeltak som täcks med enkupigt tegel.

Dörrar: Modern dörr med frästa spår.

Fönster: Enluftsfönster utan spröjs.

Övrigt: -

Fig. 116. Strömsvik, våg med byggnad.

Status: Byggnaden tycks vara relativt nyuppförd och i gott skick.

Kortsiktigt åtgärdsbehov: Inga åtgärder är nödvändiga för närvarande.

Historik: Uppförd omkring 2002.

Kulturhistorisk värdering: En del av Strömsvik som mod-ern jordbruksfastighet.

Målsättning: Fortsatt underhåll.

Bebyggelse inom delområdet Södra åspartiet

Kungsgården

Bebyggelsen på Kungsgården har vuxit fram under en lång tidsperiod. Placeringen på åsen etablerades redan under 1600-talet och bebyggelsen har därefter expanderat under årens lopp. Flera av byggnaderna har en relativt ålderdomlig prägel även om nya byggnader och ombyggnader hela tiden har gjort att området har kunnat utvecklas efter den tidens behov. Området genomkorsas av en stor mängd vägar som i vissa fall har lång kontinuitet. Sedan några år tillbaka brukas Kungsgården tillsammans med Strömsvik av en arrendator, vilket har gjort att ett flertal ekonomibyggnader saknar agrar koppling i användandet. Flera byggnader står även outnyttjade.

Fig. 117. Utsnitt ur geometrisk karta 1722 (T25-25:2) över Strömsholms kungsladugård. Längst i norr syns själva Ladugården (nr 44). Nederst, något till höger i bilden, syns stallgården med stallar och rasthagar. I övrigt syns bostäder för ladugårdsfogden, stallmästaren m.fl.

A1 Kungsgården, arrendatorsbostad.

Nuvarande funktion: Bostad

Ursprunglig funktion: Bostad

Grund: Stengrund som putsats.

Stomme: Liggande timmer.

Fasad: Reveterad med spritputs med släta omfattningar vid fönster, dörrar och knutar. Frontespis klädd med stående locklistpanel.

Tak: Sadeltak täckt med enkupigt tegel. Anslutningen mellan tak och frontespis är plåtskodd. Vindskivor och överliggare av trä. Takavvattningen har rundade hörn och bör inte vara alltför gammal.

Dörrar: Verandadörrarna mot väster är utförda i empirestil.

Fönster: Tvåluftsfönster med tre rutor i varje luft.

Övrigt: Byggnaden omges av en omfattande trädgård samt terrassmurar. Mycket av trädgården är utfyllt med jordmassor får att jämna ut åsen.

Fig. 118. Kungsgården, arrendatorsbostad.

Status: Byggnaden är generellt sett i gott skick.

Kortsiktigt åtgärdsbehov: Slätputsade partier har vissa färgsläpp som kan åtgärdas.

Historik: Byggnaden finns med på 1811 års karta, där den uppges vara ladugårdsfogdens byggning, samt på brandförsäkringskartan från år 1849. Under befintlig revetering är timret enligt muntlig uppgift rödfärgat. Verandan har tillkommit före 1905 men efter att byggnaden reveterades då spår av en äldre puts kan anas i utrymmet under verandan. Frontespiserna tillkom 1938–1939, då vinden inreddes för bostadsändamål.

Kulturhistorisk värdering: Byggnaden har ett mycket högt kulturhistoriskt värde. Den tillhör de äldsta byggnaderna på Kungsgården och har flera bevarade detaljer. Placeringen högt upp på åsen förstärker prägeln av högstatusbyggnad i jämförelse med lägre belägna ekonomibyggnader och arbetarbostäder.

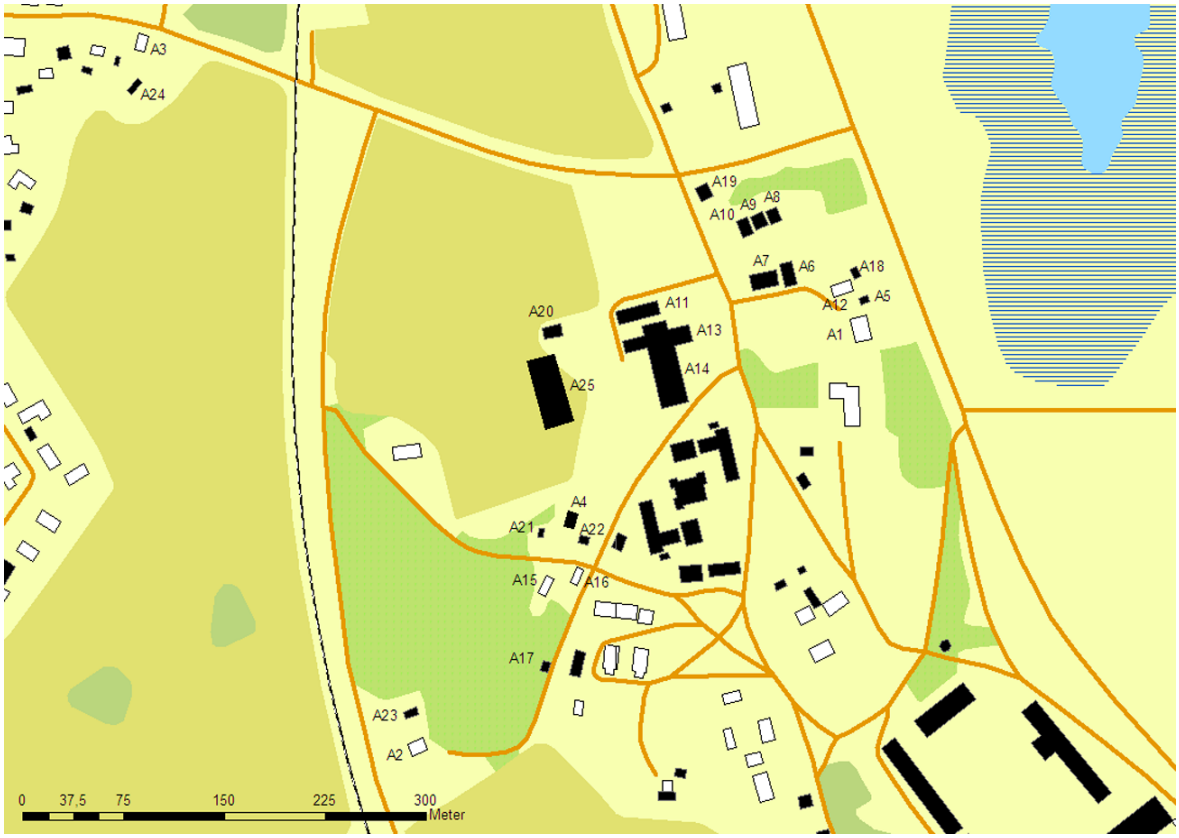

Fig. 119. Bebyggelsen vid Kungsgården.

Målsättning: Byggnadens olika tidsskeden skall beaktas vid restaureringar och en hög antikvarisk ambitionsnivå bör hållas. Traditionella material och metoder bör vara vägledande.

A2 Kungsgården, f.d. inspektorsbostad

Nuvarande funktion: Bostad.

Ursprunglig funktion: Bostad.

Grund: Betong.

Stomme: Regelverk.

Fasad: Stående locklistpanel, avfärgad med falurödfärg.

Tak: Sadeltak, täckt med tvåkupigt tegel. Överliggare av plåt i korta längder. Vindskivor i trä. Takavvattning med skarpa vinklar. Byggnaden har även ett takfönster.

Dörrar: Listprydda dörrar från 1965.

Fönster: Tvåluftsfönster med tre rutor i varje luft. Fönsterbleck i plåt.

Fig. 120. Kungsgården, f.d. inspektorsbostad.

Övrigt: Yttertrappan är belagd med skiffersten och försedd med ett smidesräcke som är samtida med dörren. Vidbyggd altan på motstående gavel.

Status: Byggnaden är i gott skick.

Kortsiktigt åtgärdsbehov: -

Historik: Byggnaden är uppförd som inspektorsbostad 1942 och ombyggd 1965.

Kulturhistorisk värdering: Byggnaden är intressant som en välbevarad exponent för de tjänstebostäder som uppfördes i området av Domänverket på 1940-talet.

Målsättning: Fortsatt underhåll och omsorg om detaljer såsom fönster, dörrar samt trappa och trappräcken. Överliggarna i plåt med korta längder tycks vanligt på Kungsgårdens byggnader vid uppförandetiden och bör behållas.

A3 Kungsgården, f.d. rättarbostad

Nuvarande funktion: Bostad.

Ursprunglig funktion: Bostad.

Grund: Betonggrund.

Stomme: Timmer eller plankstomme.

Fasad: Stående locklistpanel avfärgad med falurödfärg.

Tak: Sadeltak täckt med tvåkupigt tegel. Vindskivor i trä med överliggare i plåt i korta längder. Skorsten i tegel med plåtskoning. Takavvattning med runda böjar.

Fig. 121. Kungsgården, f.d. rättarbostad.

Dörrar: Dörr med ett fönsterparti med spröjs och sex rutor i övre delen.

Fönster: Tvåluftsfönster med tre rutor i varje luft.

Övrigt: Ventilationsluckor i grunden av gjutjärn.

Status: Byggnaden är i gott skick.

Kortsiktigt åtgärdsbehov: -
Historik: Byggnaden lär ha en äldre historia och tycks finnas med på häradsekonomiska kartan från 1905–1911. På 1940-talet byggdes den om kraftigt för att anpassas efter domänverkets övriga typritade tjänstebostäder och försågs i samband med detta även med källare.

Kulturhistorisk värdering: Byggnaden är intressant genom att den anpassats efter domänverkets typhus. Genom en modernisering kunde statusen höjas på byggnaden och den fick fortsätta fungera som tjänstebostad.

Målsättning: Bevarande av byggnadens karaktär som präglas av 1940-talets ombyggnad. Fönster och takmaterial samt entréparti är särskilt viktiga.

A4 Kungsgården, f.d. ladugårdsförmansbostad

Byggnaden brann ned natten mellan den 22 och 23 december 2002.

Fig. 122. Terrassering och trappa upp till trädgården till den numera nedbrunna ladugårdsförmansbostaden.

A5 Kungsgården, garage/panncentral

Nuvarande funktion: Garage, panncentral.

Ursprunglig funktion: Garage, panncentral.

Grund: Murad.

Stomme: Murad.

Fasad: Fasaden är putsad med ett mycket hårt putsbruk. Gavelröstet är klätt med stående slät panel.

Tak: Sadeltak täckt med tvåkupigt tegel. Taknock, vindskivor och överliggare i trä.

Dörrar: Dubbelport med stående panel med bandgångjärn.

Fönster: Tvåluftsfönster med sex små rutor i varje luft.

Övrigt: Skorsten.
Status: Någon sättningsspricka i muren samt skador i putsen.

Kortsiktigt åtgärdsbehov: Målning samt uppsikt över sättningssprickan.

Historik: Uppfört omkring 1936.

Kulturhistorisk värdering: Byggnaden är intressant genom att vara ett uttryck för den modernitet som bilens ankomst till gården på 1930-talet måste ha inneburit.

Fig. 123. Kungsgården, garage/panncentral.

Målsättning: Byggnadens putsstruktur är viktig att behålla, liksom den för kungsgården vanliga tränocken samt vindskivorna och överliggaren i trä.

A6 Kungsgården, gamla magasinet

Nuvarande funktion: Förvaring.

Ursprunglig funktion: Magasin.

Grund: Stenplintar.

Stomme: Liggande timmer med utknutar.

Fasad: Timmer avfärgat med falurödfärg samt två fasader klädda med stående locklist. Tjärade detaljer.

Tak: Falsat plåttak med plåtar i relativt stora storlekar.

Dörrar: En huvuddörr på östfasaden med profilerade, liggande panelbrädor, smidda bandgångjärn och rejält lås. I övrigt försedd med magasinsluckor, vilka på sydfasaden består av liggande profilerade panelbrädor medan övriga luckor består av släta, vertikalt ställda brädor.

Fönster: -

Övrigt: Stentrappa.

Status: Byggnaden är i ett gott skick med endast mindre åtgärdsbehov.

Kortsiktigt åtgärdsbehov: Omtjärning av bärande stolpar under byggnaden samt ommålning av tak. Enstaka vattbrädor över luckorna är dåliga. Det finns små algangrepp på fasaden och även mindre skador i panelen vilka dock inte är allvarliga.

Fig. 124. Kungsgården, gamla magasinet.

Historik: En byggnad som redovisas som spannmålsbod finns i samma läge på 1811 års karta. Byggnaden finns med på brandförsäkringskartan från år 1849. Taktäckningen av plåt tillkom 1938 och ersatte då det tidigare tjärade papptaket. Anledningen till bytet var att man installerade en tork i det intilliggande nya magasinet och försäkringsbolaget krävde då ett mindre eldfarligt takmaterial även på gamla magasinet. Elevator tillkom omkring 1937–1938, då man även övergick till skördetröskning på gården.

Kulturhistorisk värdering: Byggnadens välbevarade yttre, dess ålder och kontinuiteten i användningen är mycket intressant ur kulturhistorisk synvinkel. Magasinet intar en central plats i förståelsen för kungsgården som brukningsenhet. Byggnaden har påverkats av både traditionellt byggande och förändringar i jordbruket under främst 1900-talet, exempelvis genom sin koppling till det nya magasinet samt installationen av elevator då skördetröskningen slog igenom.

Målsättning: Man bör ha en hög antikvarisk ambitionsnivå vad gäller restaureringar och underhåll av magasinet. Äldre panel, luckor och dörr är mycket viktiga för byggnadens autenticitet. Även plåttaket är en viktig förmedlare av byggnadens historia.

A7 Kungsgården, nya magasinet, spannmålstork

Nuvarande funktion: Magasin.

Ursprunglig funktion: Magasin för spannmål samt en källarvåning för potatisförvaring.

Grund: Betong av äldre typ.

Stomme: Regelverk.

Fig. 125. Kungsgården, nya magasinet, spannmålstork.

Fasad: Stående locklist samt putsad källarvåning.

Tak: Mansardtak som täcks med tvåkupigt tegel samt en underliggande äldre papp.

Dörrar: äldre bräddörrar med bandgångjärn samt modernare dörrar i trapetskorrugerad plåt.

Fönster: Främst magasinsluckor till de övre våningarna samt enstaka fönster i källarvåningen samt på gavelrösten.

Övrigt: -

Status: Byggnaden är i gott skick.

Kortsiktigt åtgärdsbehov: -

Historik: Byggnaden är uppfört omkring 1920. Den försågs 1937–1938 med en för tiden modern, kokseldad torkanläggning. Tidigare fanns även magasinsluckor på norra väggen, men då hela denna vägg kollapsade tillsammans med ett bjälklag 1967 byggdes den åter upp utan luckorna. I samband med reparationerna 1967 tillkom även förbindelselänken med gamla magasinet.

Kulturhistorisk värdering: Byggnaden är mycket viktig för förståelsen för kungsgården som produktionsenhet. Tillsammans med gamla magasinet står den för en kontinuitet där spannmålsproduktionen på gården framträder på ett tydligt och pedagogiskt sätt. Liksom gamla magasinet har den även ett värde ur teknikhistorisk synpunkt genom att byggnaden förnyats på grund av tekniska landvinningar på det agrara området. Dörrarnas olika storlek vittnar om hur man, då byggnaden var nyuppförd, fortfarande bar upp spannmål till magasinet. De stora portarna tillkom i takt med att arbetet mekaniserades alltmer.

Målsättning: Takteglet är troligen i original och bör i största möjliga utsträckning bevaras vid eventuellt kommande omläggningar. Sammanbindningen med gamla magasinet är en viktig del i historien. Dörrar och portar från olika tider är av stort intresse att bevara.

A8 Kungsgården, verkstad

Nuvarande funktion: Verkstad.

Ursprunglig funktion: Stall.

Grund: Betong.

Stomme: Timmer med utknutar.

Fasad: Stående locklist på norra och västra fasaden samt gavelröste, i övrigt timmer. Lätt profilerade lister fästade med klippspik. Knutarna inklädda med knutbrädor. Avfärgad med falurödfärg.

Tak: Sadeltak täckt med enkupigt tegel. Vindskivor, överliggare och nock i trä. Underliggande spåntak.

Dörrar: Panelklädda portar med moderna bandgångjärn. En liten dörr inryms i det ena portbladet.

Fönster: Fönstren tycks ha blivit utbytta vid något tillfälle. Befintliga fönster har ett liggande format med gångjärn som delar av fönstret horisontellt på mitten. På västra fasaden luckor som kan antyda en tidigare bjälklagsnivå.

Fig. 126. Kungsgården, verkstad.

Övrigt: -

Status: Byggnaden tycks vara i ett relativt gott skick. Vindskivor och överliggare börjar dock bli dåliga.

Kortsiktigt åtgärdsbehov: Byte av vindskivor, överliggare och eventuellt även av brädnock.

Historik: En byggnad finns markerad i samma läge på brandförsäkringskartan från år 1849. Troligen kan det röra sig om samma byggnad. även på 1811 års karta finns en byggnad, vilken skall ha fungerat som vedlider i ungefär samma läge. Byggnaden blev ombyggd till verkstad omkring 1965, vilket även innebar att stora portar togs upp på södra fasaden.

Kulturhistorisk värdering: De tre tätt liggande bodarna har dels viktiga miljöskapande värden och ger med sin ålder även en intressant bebyggelsekontinuitet till kungsgården. Äldre fasadmaterial ger byggnaden autenticitet. De stora portarna som tillkom när det gamla stallet byggdes om till verkstad är en tydlig symbol för hur traktorn helt hade konkurrerat ut hästen i jordbruket vid denna tid.

Målsättning: Man bör ha en hög antikvarisk ambitionsnivå vad gäller restaureringar och underhåll av det gamla stallet. Äldre fasadmaterial är viktigt att behålla. Även portarna bör bevaras. Underliggande spåntak bör behållas vid omläggning av taket. tegel återanvänds och vindskivor, nock och överliggare bör utföras i trä i likhet med övriga byggnader på gården.

A9 Kungsgården, bod

Nuvarande funktion: Förvaringsbod.

Ursprunglig funktion: Finvagnsbod.

Grund: Betong.

Stomme: Timmer, endast utknutar mot söder. Möjligen kan byggnaden ha blivit tillbyggd mot norr.

Fasad: Stående lockpanel på norr, syd och östfasad. Västfasad med timmer som kan vara återanvänt från en äldre byggnad.

Tak: Sadeltak täckt med enkupigt tegel. Vindskivor, överliggare och nock i trä. Underliggande spåntak.

Dörrar: Stora träportar med bandgångjärn. På västra fasaden finns bevarade dörrar med smidda gångjärn. Dessa enkla bräddörrar är numrerade och utrymmena har fungerat som förvaring av verktyg för arbetarna på gården. Fler har funnits men dessa har avlägsnats vid en ombyggnad.

Fönster: -

Övrigt: -

Status: Byggnaden är i ett relativt gott skick, men överliggare och nock är dåliga.

Kortsiktigt åtgärdsbehov: Överliggare och nock är i behov av utbyte. Taket kan behöva ses över.

Historik: En byggnad finns markerad i samma läge på brandförsäkringskartan från år 1849. Troligen kan det röra sig om samma byggnad.'

Kulturhistorisk värdering: De tre tätt liggande bodarna har dels viktiga miljöskapande värden och ger med sin ålder även en intressant bebyggelsekontinuitet till kungsgården. Byggnaden har förändrats från att ha varit vagnbod till att bli verkstad vilket kommer till uttryck i de stora portarna som tagits upp allt eftersom

gårdens maskiner blivit större. Särskilt intressanta är de dörrar till redskapsutrymmen, som bevarats på byggnadens västra fasad.

Fig. 127 a och b. Kungsgården, bod. Överst de stora portarna med bandgångjärn. Nederst detalj av fasaden.

Målsättning: Man får ha en hög antikvarisk målsättning vid restaureringar och underhåll. Äldre fasadmaterial är viktigt att behålla. Dörrar och portar bevaras. Underliggande spåntak bör behållas vid omläggning av taket. Tegel återanvänds och vindskivor, nock och överliggare bör utföras i trä i likhet med övriga byggnader på gården.

A10 Kungsgården, maskinutrymme, f.d. vedbod

Nuvarande funktion: Vedbod, maskinutrymme.

Ursprunglig funktion: Vedbod.

Grund: Betong.

Stomme: Stolpverk.

Fasad: Stående lockpanel med breda bredder, fäst med klippspik och spår efter ramsågning.

Tak: Sadeltak täckt med enkupigt tegel. Vindskivor och överliggare i trä. Underliggande spåntak direkt på läkt.

Dörrar: Portens dörrblad saknas.

Fönster: -

Övrigt: -

Fig. 128. Kungsgården, maskinutrymme, f.d. vedbod.

Status: Enstaka panelbrädor är dåliga och vattbrädorna har enstaka algangrepp, vilket kan tyda på fukt. Norra fasaden buktar ut något. Taket saknar några pannor och nocken glipar, vilket kan leda till skador i konstruktionen på sikt.

Kortsiktigt åtgärdsbehov: Översyn av taket samt komplettering av tegel. Nocken bör bytas.

Historik: Uppfört omkring 1870 eller tidigare. Den södra väggen togs bort för att det skulle vara möjligt att kunna komma in med större maskiner, exempelvis skördetröskan.

Kulturhistorisk värdering: De tre tätt liggande bodarna har viktiga miljöskapande värden. Borttagning av portarna symboliserar den återanvändning av byggnaderna som ständigt varit aktuell på Kungsgården.

Målsättning: Man för ha en hög antikvarisk målsättning vid restaureringar och underhåll. Äldre fasadmaterial är viktigt att behålla. Underliggande spåntak bör behållas vid omläggning av taket. tegel återanvänds och vind-

skivor, nock och överliggare bör utföras i trä i likhet med övriga byggnader på gården.

A11 Kungsgården, vagnslider.

Nuvarande funktion: Byggnaden används av ridskolan Strömsholm för förvaring av diverse material.

Ursprunglig funktion: Vagnslider.

Grund: Plintar.

Stomme: Stolpverk.

Fig. 129. Kungsgården, vagnslider.

Fasad: Stående slät panel, avfärgad med falurödfärg.

Tak: Sadeltak täckt med tvåkupigt tegel. Vindskivor i trä. Tegelnock.

Dörrar: Dörrarna finns endast kvar på norrsidan. På södersidan har de blivit demonterade.

Fönster: -

Övrigt: -

Status: Vissa takpannor ligger snett på taket.

Kortsiktigt åtgärdsbehov: Takpannor måste justeras.

Historik: Uppfört under 1930-talet. Kortades av omkring 1938, då skullbron till ladugården tillkom. Under tidigt 1970-tal genomfördes en större ombyggnad där varannan bärande stolpe togs bort på sydsidan och dörrarna avlägsnades. Detta för att få in större maskiner mellan facken.

Kulturhistorisk värdering: Byggnaden har liksom flertalet av kungsgårdens ekonomibyggnader genomgått en förändring i funktion från ett jordbruk, där hästen varit dragdjur till det helt motoriserade jordbruket. De stora byggnadsvolymerna har gjort det möjligt att återanvända byggnaderna efter en viss anpassning. Detta har i sig stora kulturhistoriska värden.

Målsättning: Fortsatt underhåll.

A12 Kungsgården, flygelbyggnad

Nuvarande funktion: Bostad.

Ursprunglig funktion: Gårdsmejeri och ostkällare i byggnadens västra del. Ett mindre rum fanns även inrett för den kontrollassistent som skulle granska mejerihanteringen.

Grund: Sten som putsats.

Stomme: Liggande timmer med utknutar.

Fasad: Stående locklistpanel av varierande ålder.

Fig. 130. Kungsgården, flygelbyggnad.

Tak: Sadeltak med åsar täckt med enkupigt tegel. Undertak av locklagda brädor utan vattenspår. Vindskivor, överliggare och nock i trä. Takavvattning med skarpa vinklar.

Dörrar: Till förrådsutrymmet, i byggnadens östra del, leder en äldre panelklädd dörr. Till bostadsdelen leder en 1960-talsdörr.

Fönster: Fönstren är delvis utbytta i sen tid. De äldre är spröjsade med två eller tre rutor i varje båge. De

moderna fönstren har fönsterlufter där man endast har en platt utanpåliggande mittpost som skruvats fast för att dela av fönstret. Dessa fönsterlufter är även inåtgående, till skillnad från de äldre som är utåtgående.

Övrigt: -

Status: Den sydöstra knuten ligger lågt i förhållande till marknivån. Någon enstaka takpanna är frostsprängd.

Kortsiktigt åtgärdsbehov: Marknivån kan behöva sänkas vid den sydöstra knuten för att förhindra kommande rötskador.

Historik: Uppfört under 1800-talet och finns markerat på brandförsäkringskartan från år 1849. Inrymde gårdsmejeriet samt även en mindre bostad för kontrollassistenten fram till på 1960-talet, då det inreddes för bostadsändamål.

Kulturhistorisk värdering: Byggnaden är intressant genom att den speglar den verksamhet som bedrivits på gården där även en vidareförädling av gårdens råvaror var viktig i produktionen.

Målsättning: Byggnadens äldre fönster och dörrar är viktiga för karaktären. Vid en eventuell omläggning av taket bör teglet återanvändas och vindskivor, nock och överliggare bör utföras i trä.

A13 Kungsgården, svinhus, stall och loge

Nuvarande funktion: Mestadels tomt, endast viss förvaring.

Ursprunglig funktion: Loge samt ungdjursladugård, svinhus och stall.

Grund: Betong.

Stomme: Bottenvåningen är till stora delar gjuten med natursten och kalkbruk. Övre delen av byggnaden har regelverk.

Fasad: Stående locklistpanel samt puts.

Tak: Trapetskorrugerad plåt.

Dörrar: Klädda med liggande spontad panel.
Fönster: Flera olika fönstertyper med småspröjsade fönsterbågar.

Övrigt: -

Fig. 131, A 13 Kungsgården, svinhus, stall och loge. Byggnadens västra del.

Fig 132, A 13 Kungsgården, svinhus, stall och loge. Byggnadens östra del.

Status: De putsade fasadytorna är i dåligt skick.

Kortsiktigt åtgärdsbehov: Byggnaden är i behov av omputsning. Material och metoder bör vara desamma som befintliga med tanke på de teknikhistoriska värdena i utförandet.

Historik: Ladugård, stall, loge, uppförd i flera etapper 1915, 1920, 1937. Logen ersatte, då den tillkom, en tidigare loge, vilken varit belägen vid Sofielund. Skullbron tillkom omkring 1938.

Kulturhistorisk värdering: Mjölkproduktionen intog en central roll på Kungsgården fram till 1982. Byggnaden är genom byggnadsteknik med en gjuten sten- och kalkbruksstomme också intressant ur ett teknikhistoriskt perspektiv.

Målsättning: Underhåll av fasaden med traditionella material och metoder. Bevarande av fönster och dörrar. För ett långsiktigt bevarande kan det vara viktigt att finna ett mer aktivt användningsområde för byggnaden. Detta bör dock anpassas efter byggnadens kulturhistoriska värden.

A14 Kungsgården, ladugård, maskinhall

Nuvarande funktion: Mestadels tomt, viss förvaring.

Ursprunglig funktion: Ladugård och loge. På övre våningen även höskulle.

Grund: Gjuten av sten och kalkbruk.

Stomme: Bottenvåningens väggar gjutna med sten och kalkbruk. Övre våningen är uppförd med stolpverk.

Fasad: Putsad bottenvåning och stående slät panel i undervåning.

Tak: Trapetskorrugerad plåt.

Dörrar: Stora portar in till logen samt mindre panelklädda dörrar av äldre typ.

Fönster: Korspostfönster med fyra rutor i de övre bågarna och åtta rutor i de nedre bågarna.

Fig. 133. Kungsgården, ladugård, maskinhall.

Övrigt: Stensatt gödselstack på baksidan av ladugården samt en skullbro i byggnadens norra ände. Hissanordning på byggnadens båda gavlar.

Status: Byggnaden är i behov av omputsning.

Kortsiktigt åtgärdsbehov: Omputsning med kalkbruk samt fönsterrenovering.

Historik: Byggnaden är uppförd omkring 1915. Ladugården var, fram till 1980-talets mitt, inrett för fyra mot varandra stående rader med bås för korna och foderbord däremellan. Utgödslingen var hela tiden manuell. I ladugårdens sydöstra hörn låg mjölkrummet. Vid mitten av 1980-talet revs ladugårdsinredningen ut för att ge plats till förvaring av jordbruksmaskiner, konstgödning, spannmål m.m.

Kulturhistorisk värdering: Mjölkproduktionen var en av gårdens grundpelare fram till 1982. Behovet av ladugård och foderförvaring för korna har varit viktigt och produktionsinriktningen satte spår i såväl bebyggelse som omgivande landskap. Byggnaden är genom byggnadsteknik med en gjuten sten- och kalkbruksstomme också intressant ur ett teknikhistoriskt perspektiv.

Målsättning: Bevarande av fasaden med traditionella material och metoder. Bevarande av fönster och dörrar. Bevarande av skullbron, det stensatta området bakom byggnaden samt av hissanordningar på gavlarna. För ett långsiktigt bevarande kan det vara viktigt att finna ett mer aktivt användningsområde för byggnaden. Detta bör dock anpassas efter byggnadens kulturhistoriska värden.

A15 Kungsgården, Fåfängsbacken väster

Nuvarande funktion: Fritidshus.

Ursprunglig funktion: Bostadshus.

Grund: sten.

Stomme: Liggande timmer med släta knutar.

Fasad: Stående locklistpanel, kilsågad med varierande bredder, avfärgad med falurödfärg.

Tak: Sadeltak med åsar, täckt med enkupigt tegel. Vindskivor, överliggare och nock i trä. Nocken tycks dock även ha täckts med tegel över brädnocken. Underliggande brädtak med breda bredder.

Dörrar: En mycket enkel, relativt modern ramdörr med glasat övre parti.

Fönster: Tvåluftsfönster med tre rutor i varje båge. Hörnbeslag av 1800-talstyp.

Övrigt: -

Status: Vid besiktningstillfället pågick arbeten med tak och skorsten. Skorstenen var delvis nedplockad liksom takteglet runt denna. Taket är mycket mossbevuxet på bakre takfallet. Vattbrädor i nedre kanten av panelen är dåliga.

Fig. 134. Kungsgården, Fåfängsbacken väster.

Kortsiktigt åtgärdsbehov: Rengöring av tak från mossa för att minska risken för frostsprängning av tegel. Byte av vattbräda samt återläggning av tak samt eventuellt byte av vissa takpannor.

Historik: Byggnaden finns med på häradsekonomiska kartan från år 1905–1911, men bör med tanke på utförandet med släta knutar vara uppfört under 1800-talets senare del.

Kulturhistorisk värdering: Byggnaden är viktig ur socialhistorisk synvinkel som exponent för arbetarbebyggelsen på Kungsgården.

Målsättning: Bevarande av äldre fasadmaterial och fönster. Vid ev. omläggning av tak bör tegel återanvändas och nock, vindskivor och överliggare utföras i trä.

A16 Kungsgården, Fåfängsbacken öster

Nuvarande funktion: Fritidshus.

Ursprunglig funktion: Bostad.

Grund: Sten.

Stomme: Liggande timmer med utknutar.

Fig. 135. Kungsgården, Fåfängsbacken öster.

Fasad: Stående locklistpanel med varierande bredder, avfärgad med falurödfärg.

Tak: Sadeltak med åsar, täckt med enkupigt tegel. Skorsten med utkragande krön. Vindskivor, överliggare och nock i trä.

Dörrar: Dubbla dörrblad med enkla plankor och bandgångjärn.

Fönster: Tvåluftsfönster med tre rutor i varje båge samt hörnjärn av 1800-tals typ. Vattbräda helt i trä och utan fönsterbleck.
Övrigt: Trätrappa.

Status: Antydan till frostsprängning av tegel samt små skador i underkant panel.

Kortsiktigt åtgärdsbehov: Översyn av tak samt överliggare och nock.

Historik: Byggnaden finns med på häradsekonomiska kartan från år 1905–1911, men bör med tanke på utförandet med utknutar vara uppfört vid 1800-talets mitt, eller har möjligen blivit flyttat till platsen.

Kulturhistorisk värdering: Byggnaden är viktig ur socialhistorisk synvinkel som exponent för arbetarbebyggelsen på Kungsgården.

Målsättning: Bevarande av äldre fasadmaterial och fönster samt undvikande av fönsterbleck. Vid omläggning av tak bör tegel återanvändas och nock, vindskivor och överliggare utföras i trä. Skorstenens utkragning viktig för byggnadens karaktär.

A17 Kungsgården, uthus till fritidshus

Nuvarande funktion: Uthus.

Ursprunglig funktion: Uthus och dass.

Grund: Gjutna plintar.

Stomme: Stolpverk.

Fasad: Stående lockpanel, avfärgad med falurödfärg.

Tak: Sadeltak, täckt med tvåkupigt tegel. Överliggare och vindskivor i trä. Tegelnock. Ventilationshuv i trä på taket.

Fig. 136. Kungsgården, uthus till fritidshus.

Dörrar: Bräddörrar med bandgångjärn.

Fönster: Enluftsfönster med fyra rutor.

Övrigt: -

Status: Baksidans takfall är kraftigt mossbevuxet. Överliggare är dåliga.

Kortsiktigt åtgärdsbehov: Rengöring av taktegel för att minska risken för frostsprängning. Man bör även hålla efter vegetationen omkring byggnaden för att minska risken för röta i panel och konstruktion.

Historik: En byggnad ligger placerad i samma läge på häradsekonomiska kartan från år 1905–1911. Med stor sannolikhet överensstämmer den med befintlig byggnad, som kan vara uppförd under tidigt 1900-tal.

Kulturhistorisk värdering: Byggnaden är viktig för förståelsen av den gamla arbetarbostadsbebyggelsen där även ekonomibyggnader ingick som en viktig del. den välbevarade exteriören gör att värdet ökar.

Målsättning: Fortsatt underhåll. Panelen, dassdörrarna och fönstren bör behållas liksom ventilationshuven.

A18 Kungsgården ,uthus till flygelbyggnad

Nuvarande funktion: Uthus.

Ursprunglig funktion: Hönshus, dass.

Grund: Sten.

Stomme: Timmer och stolpverk.

Fasad: Stående locklistpanel, avfärgad med falurödfärg.

Tak: Sadeltak med åsar, täckt med enkupigt tegel. Vindskivor, överliggare och nock av trä. Undertak med locklagda bräder utan synliga vattenspår. Ventilationshuv för dasset.

Dörrar: Enkla bräddörrar med stående slät panel och bandgångjärn.

Fig. 137. Kungsgården, uthus till flygelbyggnad.

Fönster: Enluftsfönster och treluftsfönster med sex rutor i varje luft.

Övrigt: -

Status: Byggnaden är i gott skick.

Kortsiktigt åtgärdsbehov: -

Historik: En byggnad finns markerad i samma läge på häradsekonomiska kartan från år 1905–1911. Troligen kan den vara uppförd i slutet av 1800-talet eller omkring sekelskiftet.

Kulturhistorisk värdering: Byggnaden är välbevarad och ger en bra bild av de mindre ekonomibyggnader som omgivit kungsgården. Det större fönstret är ett vanligt förekommande drag hos hönshusen i området.

Målsättning: Man bör ha en hög antikvarisk målsättning med bevarandet. Panel, fönster och dörrar skall behållas och vindskivor, överliggare och nock skall utföras i trä. Vid omläggning av tegel återanvänds detta i största möjliga utsträckning. Ventilationshuven på taket skall bevaras.

A19 Kungsgården, lider

Nuvarande funktion: Bod.

Ursprunglig funktion: Parkering av två skördetröskor.

Grund: Hörnstenar.

Stomme: Stolpverk.

Fig. 138. Kungsgården, lider.

Fasad: Stående locklistpanel, avfärgad med falurödfärg.

Tak: Sadeltak täckt med enkupigt tegel. Vindskivor och överliggare i trä. Tegelnock.

Dörrar: Stora portar på långsidorna för att möjliggöra att köra genom byggnaden med skördetröskorna. Portarna är försedda med långa, kraftiga bandgångjärn.

Fönster: -

Övrigt: -

Status: Byggnaden är i ett relativt gott skick bortsett från några takpannor som ligger fel.

Kortsiktigt åtgärdsbehov: Rätta till takpannor på takfall och nock. Även överliggarna kan behöva bytas. Målning med falurödfärg.

Historik: Uppfört för skördetröskor omkring 1945.

Kulturhistorisk värdering: Byggnaden berättar om motoriseringen av jordbruket från 1940-talet och framåt.

Målsättning: Fortsatt underhåll samt bevarande av portar.

A20 Kungsgården, Gamla smedjan

Nuvarande funktion: Bostad.

Ursprunglig funktion: Smedja (tidigare befintlig byggnad).

Fig. 139. Kungsgården, gamla smedjan.

Grund: Betong.

Stomme: Regelverk.

Fasad: Stående locklistpanel, avfärgad med falurödfärg.

Tak: Sadeltak, täckt med enkupigt tegel. Vindskivor i trä och överliggare i plåt. Skorsten försedd med plåthuv.

Vinkelrännor i rödlackerad plåt. Takavvattning med skarpa vinklar.

Dörrar: Moderna spegelindelade dörrblad.

Fönster: Tvåluftsfönster med spröjs.
Övrigt: -

Status: Byggnaden är relativt nyuppförd.

Kortsiktigt åtgärdsbehov: -

Historik: Den nuvarande byggnaden ersatte i början av 2000-talet den gamla smedjan som tidigare stod på platsen. Den gamla smedjan var troligen uppförd omkring år 1900. Formspråket togs delvis upp i den nya byggnaden.

Kulturhistorisk värdering: Byggnaden är uppförd efter det att den gamla smedjan rivits och det kulturhistoriska värdet begränsar sig till dels ett minne av en äldre byggnad och dels som en symbol för behovet av fler bostäder omkring ett expanderande hästsportcentrum under tidigt 2000-tal.

Målsättning: Fortsatt underhåll.

A21 Kungsgården, uthus vid f.d. ladugårdsförmansbostaden

Nuvarande funktion: Uthus.

Ursprunglig funktion: Hönshus och dass.

Grund: Gjuten.

Stomme: Stolpverk.

Fasad: Stående lockpanel, avfärgad med falurödfärg.

Tak: Sadeltak täckt med tvåkupigt tegel. Vindskivor, överliggare och nock i trä.

Dörrar: Bräddörrar med bandgångjärn.

Fönster: Enluftsfönster med fyra rutor samt trelufts-fönster med sex rutor i varje båge.

Övrigt: Lucka för hönsen.

Status: Vindskivor och nog är dåliga. Flera fönsterrutor är krossade och fönstren är i allmänt behov av reno-vering.

Fig. 140. Kungsgården, uthus vid f.d. ladugårds-förmansbostaden.

Kortsiktigt åtgärdsbehov: Rengöring av tegelpannor från mossa och lavar, byte av överliggare, vindskivor och nock. Fönsterrenovering. Målning. Röjning av vegetation omkring byggnaden.

Historik: Uppfört 1941.

Kulturhistorisk värdering: Byggnaden är en kvarstående rest av det nedbrunna ladugårdsförmansbostället, som annars mest gör sig påmind genom den kvarvarande trädgården med terrassmur och diverse trädgårdsväxter. Den utgör ett viktigt inslag i den arbetarbostads-bebyggelse som ligger omkring kungsgården. Till dessa arbetarbostäder hör även denna typ av enklare eko-nomibyggnader. Byggnaden är välbevarad och det större fönstret är ett vanligt förekommande drag hos hönshusen i området.

Målsättning: Underhåll med traditionella material och metoder. I synnerhet det stora fönstret till hönshuset är viktigt att bevara i original, liksom luckan för hönsen i fasaden. Även dassdörren och ventilationshuven för dasset skall bevaras.

A22 Kungsgården, källare vid f.d. ladugårdsförmansbostaden

Nuvarande funktion: Troligen ej använd.

Ursprunglig funktion: Källare.

Grund: Sten.

Stomme: Sten.

Fasad: Sten samt gavel med stående slät panel.

Tak: Sadeltak med enkupigt tegel. Vindskivor, nock och överliggare i trä.

Dörrar: Bräddörr med bandgångjärn.

Fönster: -

Övrigt: -

Status: Taknocken svankar betänkligt. Överliggarna är dåliga. Takteglet är delvis trasigt. Växtligheten runt omkring döljer stora delar av byggnaden.

Kortsiktigt åtgärdsbehov: Översyn av tak, där tegel som glidit ned läggs på plats och skadat tegel byts. Röjning av växtlighet.

Fig. 141. Kungsgården, källare vid f.d. ladugårds-förmansbostaden.

Historik: Troligen uppförd under 1800-talet.

Kulturhistorisk värdering: Byggnaden är en kvarstående rest av den nedbrunna ladugårdsförmansbostället. Jordkällaren var en viktig del i landsbygdens hushållning och mathantering och har därmed ett högt socialhistoriskt värde.

Målsättning: Fortsatt underhåll med traditionella material och metoder. För ett långsiktigt bevarande kan det vara viktigt att finna ett användningsområde för byggnaden.

A23 Kungsgården, uthus vid f.d. inspektorsbostaden

Nuvarande funktion: Uthus.

Ursprunglig funktion: Uthus, dass.

Grund: Betong.

Stomme: Stolpverk eller regelverk.

Fasad: Stående slät panel, avfärgad med falurödfärg.

Tak: Sadeltak, täckt med tvåkupigt tegel. Vindskivor i trä. Överliggare i plåt med korta längder.

Dörrar: Liggande fasspontpanel.

Fönster: Enluftsfönster med fyra rutor. Ej öppningsbara.

Övrigt: -

Status: Byggnaden är i relativt gott skick.

Fig. 142. Kungsgården, uthus vid f.d. inspektorsbostaden.

Kortsiktigt åtgärdsbehov: Borttagning av mossa från bakre takfall för att minska risken för frostsprängning av tegel.

Historik: Byggnaden har troligen tillkommit i samband med uppförandet av bostadshuset 1942.

Kulturhistorisk värdering: Byggnaden har ett kulturhistoriskt värde genom att det förstärker inspektorbostadens tydlighet som tjänstebostad.

Målsättning: Fortsatt underhåll. Vid en eventuell omläggning av taket bör det tvåkupiga teglet bevaras i så stor utsträckning som möjligt och utförandet med överliggare med plåtar i korta längder behållas.

A24 Kungsgården, uthus vid f.d. rättarbostaden

Nuvarande funktion: Förvaring, vedbod.

Ursprunglig funktion: Hönshus och dass samt senare garage och verkstad.

Grund: Delvis gjuten grund och delvis plintar.

Stomme: Stolpverk.

Fig. 143. Kungsgården, uthus vid f.d. rättarbostaden.

Fasad: Stående locklistpanel avfärgad med falurödfärg.

Tak: Sadeltak täckt med enkupigt tegel. Vindskivor, överliggare och nock i trä. Hängränna av aluminium.

Dörrar: Stående bräddörrar med bandgångjärn. Ventilationsöppning i dassdörren. Garageporten är klädd med stående locklist.

Fönster: Lucka upp till vinden med samma typ av gångjärn som återfinns på andra håll på kungsgården.

Övrigt: -

Status: Nock och överliggare i dåligt skick.

Kortsiktigt åtgärdsbehov: Nock och överliggare byts.

Historik: En byggnad finns markerad i samma läge på häradsekonomiska kartan från år 1905–1911. Troligen kan den vara uppförd omkring sekelskiftet eller strax före.

Kulturhistorisk värdering: Byggnaden är välbevarad och har ett kulturhistoriskt värde genom att det förstärker rättarbostadens tydlighet som tjänstebostad. Åldern på uthuset ger även förståelse för byggnadens kontinuitet bakåt i tiden.

Målsättning: Vid omläggning av taket bör teglet behållas i så stor utsträckning som möjligt. Vindskivor, nock och överliggare skall utföras i trä lika befintligt, då detta tycks vara genomgående för Kungsgårdens byggnader. Panelen bör bevaras liksom dörrar och fönster.

A25 Kungsgården, lektionsridhus

Nuvarande funktion: Ridhus.

Ursprunglig funktion: Ridhus.

Grund: Betong.

Stomme: Limträbalkar.

Fasad: Stående locklist.

Tak: Sadeltak täckt med sinuskorrugerad plåt. Vindskivor i trä, överliggare i plåt. Takavvattning med skarpa vinklar. Öppningsbar taklanternin.

Dörrar: Stora vikdörrar på ena gaveln samt mindre panelklädda dörrar.

Fig. 144. Kungsgården, lektionsridhus.

Fönster: På gavelröstena sitter dekorativa fönster med spröjsindelning och trekantigt överstycke. I övrigt har fönstren liggande format med en luft och tre rutor i varje båge med utanpåliggande spröjs.

Övrigt: -

Status: Byggnaden är i gott skick.

Kortsiktigt åtgärdsbehov: -

Historik: Byggnaden är nyuppförd.

Kulturhistorisk värdering: Byggnaden symboliserar hästsportcentrets expansion under tidigt 2000-tal.

Målsättning: Fortsatt underhåll.

Slusstugan

Bebyggelsemiljön vid Slusstugan ligger väl inbäddad i grönska. Vid vägen finns en grind med en enkel portik, vilken täcks med enkupigt tegel. Byggnaden har i tidigare sammanhang även kallats Grindstugan.

X1 Slusstugan, torp

Nuvarande funktion: Fritidshus.

Ursprunglig funktion: Bostad.

Grund: Sten som putsats.

Stomme: Liggande timmer med utknutar.

Fasad: Stående lockpanel, delvis ålderdomlig och kilsågad samt fäst med smidd spik.

Tak: Sadeltak med åsar, täckt med enkupigt tegel på läkt. Vindskivor i trä med plåtskodda överliggare. Nymurad skorsten.

Dörrar: Dubbeldörr av enkelt utförande i plywoodmaterial.

Fig. 146. Slussstugan, torp.

Fig. 145. Bebyggelsen vid Slusstugan.

Fönster: Tvåluftsfönster med tre rutor i varje båge. Hörnbeslag av 1800-talstyp. Ett fönster i modernare tappning med tre lufter och tre rutor i varje båge.

Övrigt: En senare tillbyggd förstukvist. På gaveln finns en lucka upp till vinden.

Status: Rötskador i syllen i anslutning till förstukvisten. Fönster i behov av renovering. Enstaka panelbrädor är skadade.

Kortsiktigt åtgärdsbehov: Syllen bör åtgärdas. Vid en reparation bör största hänsyn tas till den gamla panelen och ett minimum bör bytas. Renovering av fönster med traditionella material och metoder.

Historik: En byggnad finns markerad i samma läge på kartor från år 1800 respektive 1811 och platsen uppges då vara stalldrängen Forsmarks husplats. Med tanke på byggnadstekniken, med utknutar och åstak, är det möjligt att byggnaden är uppförd redan under sent 1700-tal, men den kan också vara uppförd under 1800-talet.

Kulturhistorisk värdering: Byggnaden är generellt sett välbevarad och i synnerhet den gamla panelen ger autenticitet åt exteriören. Byggnadens ålder och byggnadsteknik gör att värdet ökar. Hela torpmiljön är ett tydligt exempel på hur arbetskraften vid Strömsholms kungsgård under sent 1700-tal och tidigt 1800-tal försågs med egna torp med något fähus och en bit odlingsbar mark. Det socialhistoriska värdet är högt genom denna tydlighet.

Målsättning: Stor antikvarisk hänsyn bör tas vid restaureringar. Byggnadens panel och fönster är viktiga för autenticiteten.

<u>X2 Slusstugan, bod</u>

Nuvarande funktion: Förråd.

Ursprunglig funktion: Ekonomibyggnad.

Grund: Sten.

Stomme: Troligen stolpverk.

Fasad: Stående lockpanel med delvis ålderdomligt virke med breda bredder.

Fig. 147. Läget för Slusstugan år 1800 (karta T25-25:15), se den inlagda röda pilen. Närheten till landsvägen och den strax öster härom löpande kanalen framgår tydligt. I nordöstra delen syns slottet med trädgården.

Tak: Sadeltak täckt med enkupigt tegel. Överliggare, vindskivor och nock i trä. Undertak av locklagda brädor.

Dörrar: Bräddörr med bandgångjärn.

Fönster: Enluftsfönster med två rutor, liggande.

Övrigt: Äldre trappstenar under nuvarande gjutning.

Status: Vindskivor, överliggare och nock sitter löst. Lockpanelen släpper från underlaget. Takpannor saknas. Det kan finnas rötskador i syllen på byggnadens baksida. Baksidans panel är algangripen vilket tyder på fukt i fasaden.

Fig. 148. Slusstugan, bod.

Fig. 149. Slusstugan, bod och dass.

Kortsiktigt åtgärdsbehov: Byte av nock, vindskivor och överliggare samt översyn av taket. Närmare besiktning bör göras av om fukten på byggnadens baksida har skadat konstruktionen.

Historik: Byggnaden bör vara uppförd under 1800-talet, möjligen i mitten eller andra hälften av detta sekel.

Kulturhistorisk värdering: Byggnaden är välbevarad och i synnerhet panelen ger autenticitet. Tillsammans med bostadshuset ger den torpplatsen en tydlig historisk förankring.

Målsättning: Stor antikvarisk hänsyn bör tas vid restaureringar. Byggnadens panel och fönster är viktiga för autenticiteten. Vid omläggning av tak skall enkupigt tegel återanvändas och överliggare, vindskivor och nock utföras i trä. Undertak av locklagda brädor skall bevaras.

X3 Slusstugan, bod och dass

Nuvarande funktion: Förråd och dass.

Ursprunglig funktion: Förråd och dass.

Grund: Sten.

Stomme: Troligen stolpverk och liggande timmer.

Fasad: Stående locklist som avfärgats med falurödfärg.

Tak: Sadeltak täckt med enkupigt tegel med underliggande locklagda bräder. Vindskivor av trä, men överliggare och nock i plåt.

Dörrar: Klädda med stående pärlspont med bandgångjärn.

Fönster: Kryssprojsade fönster sitter som överljusfönster över dörrarna.

Övrigt: -

Status: Flera fönsterrutor är trasiga. En takfotsbräda har lossnat och hänger ned. Baksidans fasad är mycket algangripen vilket tyder på fukt i virket. Detta kan ha föranlett röta eller på sikt komma att göra det. Taket svankar på något ställe vilket kan tyda på skador i konstruktionen eller möjligen i underliggande läkt.

Kortsiktigt åtgärdsbehov: Röjning av växtlighet för att ge baksidans fasad bättre möjligheter att torka ut. Översyn av tak och renovering av fönster.

Historik: En byggnad finns markerad i samma läge på häradsekonomiska kartan från år 1905–1911. Troligen kan den aktuella byggnaden vara uppförd omkring sekelskiftet.

Kulturhistorisk värdering: Byggnaden är, bortsett från visst eftersatt underhåll, välbevarad. Den förstärker de miljöskapande värdena kring hela torpmiljön. Gestaltningen av fönster m.m. är typisk för tiden kring sekelskiftet.

Målsättning: Vid omläggning av tak skall enkupigt tegel återanvändas och underliggande tak behållas i den utsträckning som är möjlig. Fönstren bör renoveras med traditionella material och metoder. Även dörrarna är viktiga att bevara.

X4 Slusstugan, hönshus

Nuvarande funktion: Ingen funktion.

Ursprunglig funktion: Hönshus.

Grund: Hörnstenar.

Stomme: Stolpverk.

Fasad: Stående lockpanel vilken är mycket tät med virke i smala bredder.

Tak: Pulpettak täckt med asfaltpapp.

Dörrar: Bräddörr med spontat virke.

Fig. 150. Slusstugan, hönshus.

Fönster: -

Övrigt: -

Status: Taket är mycket mossbevuxet. Området inpå byggnaden är igenvuxet med sly.

Kortsiktigt åtgärdsbehov: Byte av tak till nytt papptak samt röjning omkring byggnaden.

Historik: Byggnaden är uppförd som hönshus under 1970-talet.

Kulturhistorisk värdering: Byggnaden ger torpet en viss historisk kontinuitet fram till sent 1900-tal.

Målsättning: Fortsatt underhåll.

X5 Slusstugan, jordkällare

Nuvarande funktion: Jordkällare.

Ursprunglig funktion: Jordkällare.

Grund; Sten.

Stomme: Sten.

Fasad: Sten.

Tak: Torv.

Dörrar: Modern trädörr.

Fönster: -

Fig. 151. Slusstugan, jordkällare.

Övrigt: -

Status: Byggnaden tycks vara i ett relativt gott skick.

Kortsiktigt åtgärdsbehov: Röjning av sly och växtlighet för att rötterna på sikt inte skall skada konstruktionen.

Historik: Troligen uppförd under 1800-talet.

Kulturhistorisk värdering: Jordkällaren var en viktig del i landsbygdens hushållning och mathantering och har därmed ett högt socialhistoriskt värde. Byggnaden är även en representant för ett traditionellt byggande Genom att byggnaden har ett relativt autentiskt utseende förstärks dessa värden.

Målsättning: Bevarande av källaren genom kontinuerligt underhåll med traditionella material och metoder samt uppmuntran till att byggnaden används.

Borgåsunds fiskebod

Fiskeboden ligger i Borgåsunds östra del, mellan vägen och Mälaren. Direkt utanför fiskeboden finns en grusad parkering för kunderna samt en brygga ut i vattnet.

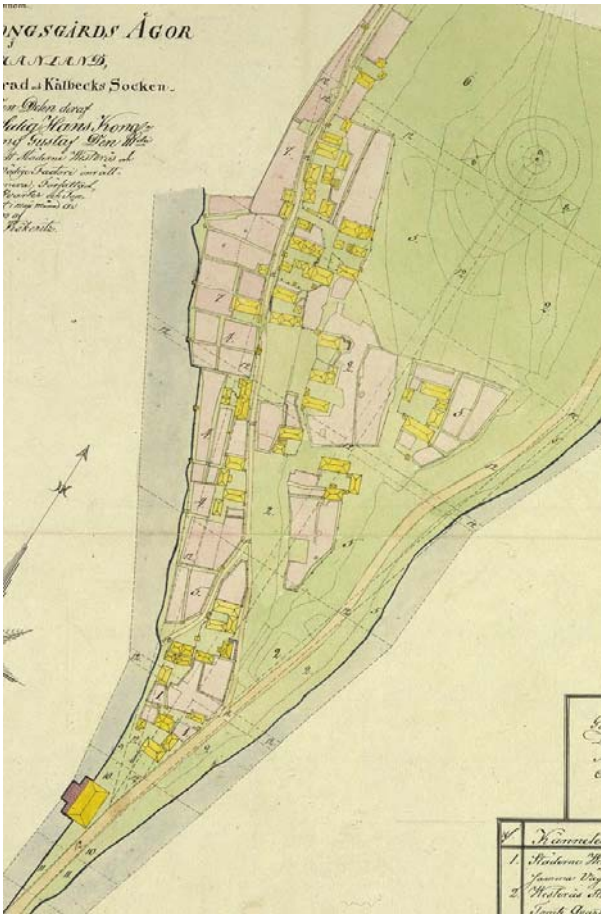

Fig. 152. Borgåsund, Strömsholm. År 1793 befintlig bebyggelse samt utlagda tomter för borgare i städerna Västerås och Köping. Lantmäteriet T25-25:13.

U1 Fiskeboden

Nuvarande funktion: Förädling och försäljning av fisk.

Ursprunglig funktion: Förädling och försäljning av fisk.

Grund: Betong.

Stomme: Regelverk.

Fasad: Stående locklist, avfärgad med falurödfärg. Gavelröstet bryts av från övriga gaveln med ett smalt plåtbleck. Svarta knutbrädor.

Tak: Sadeltak täckt med trapetskorrugerad plåt. Tillbyggnaden på baksidan har ett pulpettak täckt med samma takmaterial.

Dörrar: En dörr till förrådsutrymmet är klädd med stående locklistpanel och smälter därmed in i fasaden. Tillbyggnaden har försetts med en återanvänd äldre spegelindelad dörr. Till butik och övriga utrymmen leder moderna spårfrästa dörrar.

Fönster: Tvåluftsfönster med två rutor i varje luft.

Övrigt: -

Status: Byggnaden är i gott skick.

Kortsiktigt åtgärdsbehov: -

Historik: Byggnaden är uppförd omkring 1980. Under vintern 2007–2008 genomfördes en större ombyggnad interiört samt uppfördes en tillbyggnad på baksidan.

Kulturhistorisk värdering: Byggnaden symboliserar områdets tradition vad gäller fiske och annan sjönära verksamhet. Den visar även på hur området har blivit allt mer besökt av turister.

Målsättning: Fortsatt underhåll.

Fig. 153. Borgåsunds fiskebod (U1) med kringliggande bebyggelse.

Bebyggelse inom delområdet Norra åspartiet

Blomtorp

Bebyggelsemiljön vid Blomtorp ligger på åsens sluttning och omges helt av lövskog. Bostadshuset tycks ha hört samman med ekonomibyggnader väster om vägen. På kartan från år 1811 finns bebyggelse på platsen som då uppges vara torpare Blommes husplats.

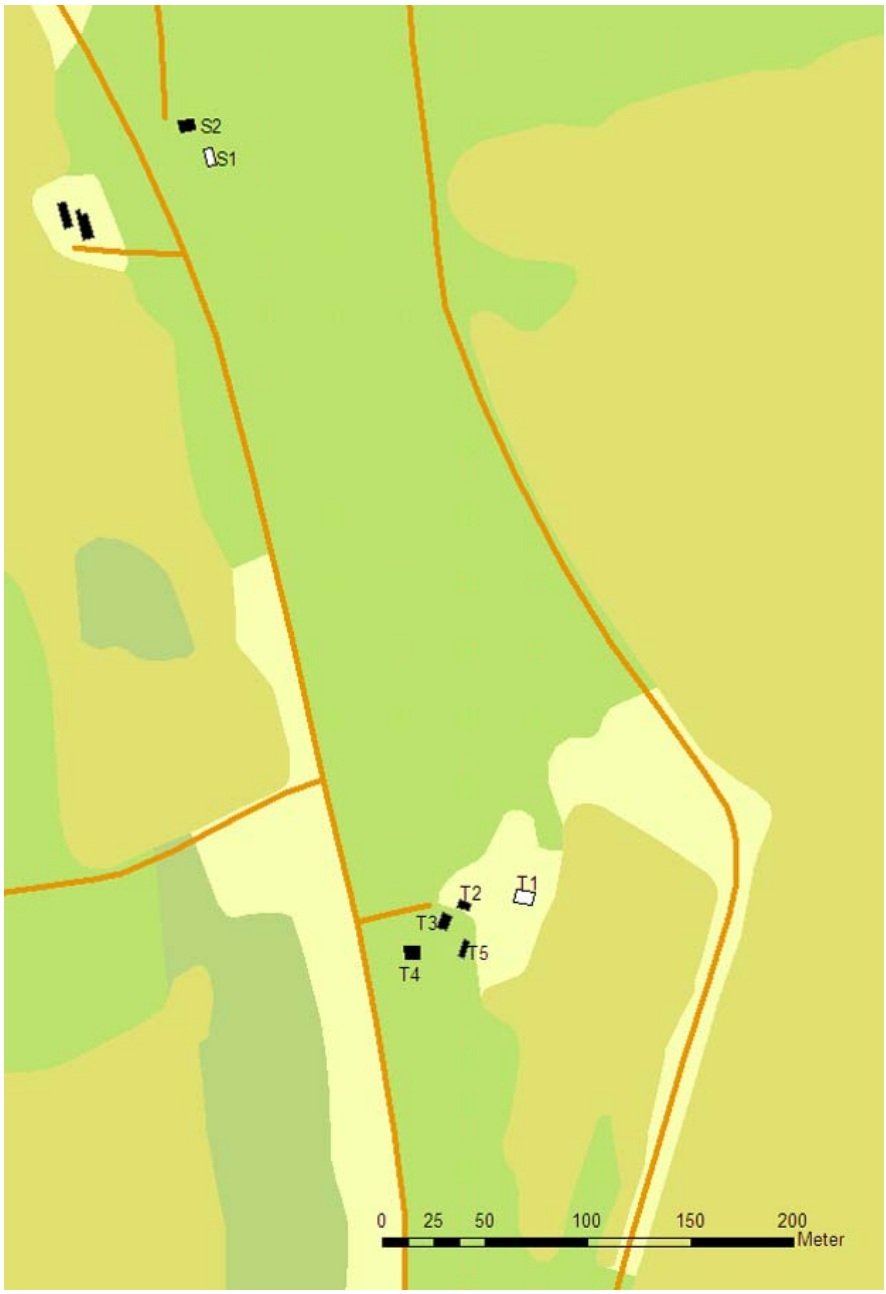

Fig. 154. Blomstorp (S-markeringar, överst) och Kvarnhagstorp (T-markeringar, nederst).

S1 Blomtorp, bostad

Nuvarande funktion: Fritidshus.

Ursprunglig funktion: Bostadshus.

Grund: Natursten fogad med kalkbruk.

Stomme: Timmer med utknutar.

Fasad: Stående lockpanel med delvis okantat virke samt klippspik eller smidd spik.

Tak: Mansardtak med åsar. Undertak av locklagda bräder med vattenspår i kanterna. Vindskivor och överliggare i trä. Avsaknad av plåtskoning i anslutningen mellan takfallen.

Dörrar: Pardörr med smala brädor och smidda gångjärn.

Fönster: Fönsterbågarna har troligen bytts under 1900-talet men har fast spröjs och är traditionellt utförda. Fönsteromfattningarna är troligen äldre med hyvlat virke och droppnäsa och vattbrädor av trä. Munblåst eller draget fönsterglas.

Fig. 155. Blomstorp, bostad.

Övrigt: På husets baksida syns i fasaden ett murat och putsat parti som avslöjar vad som bör vara husets bakugn.

Status: Taket har delvis frostsprängt tegel och vissa pannor har glidit ned vilket gör att taket möjligen inte är helt tätt. Kalkputsen på bakugnens baksida har fallit bort i stora stycken. Vattbrädorna i nedre kanten av panelen är i dåligt skick.

Kortsiktigt åtgärdsbehov: Taket måste ses över, men man bör i första hand sträva efter att kunna behålla äldre takpannor. Även undertaket bör bibehållas.

Historik: En byggnad finns redovisad på kartan från år 1811. Byggnadens konstruktion med utknutar och synlig bakugnsbaksida gör att det är möjligt att byggnaden är uppförd under sent 1700-tal eller tidigt 1800-tal.

Kulturhistorisk värdering: Byggnaden är mycket välbevarad och har ett högt kulturhistoriskt värde. Takets utformning anknyter formmässigt till övriga torp under Strömsholm med mansardtak, men kan möjligen vara mer välbevarat än flera andra av dessa. Även den gamla panelen ger byggnaden autenticitet. Bakugnskonstruktionen med ett murat parti i ytterväggen brukar kunna återfinnas på vissa äldre torp i denna del av Västmanland, vilket gör byggnaden intressant i ett lokalt perspektiv. Hela torpmiljön är ett tydligt exempel på hur arbetskraften vid Strömsholms kungsgård under sent 1700-tal och tidigt 1800-tal försågs med egna torp med något fähus och en bit odlingsbar mark. Det socialhistoriska värdet är högt genom denna tydlighet.

Målsättning: En hög antikvarisk målsättning bör finnas vid restaurering. Vid en eventuell omläggning av taket skall tegel återanvändas och det locklagda undertaket med vattenspår skall bevaras i största möjliga utsträckning. Utförandet utan plåttäckning mellan takfallen bör behållas. Vindskivor och överliggare bör även fortsättningsvis vara tillverkade i trä. Stor hänsyn skall även tas till panelen samt till att bakugnen skall vara synlig i fasaden. Även fönsteromfattningarna skall bevaras.

S2 Blomtorp, källarbod

Nuvarande funktion: Bod.

Ursprunglig funktion: Källare samt förvaringsutrymme och dass.

Grund: Betong.

Stomme: Stolp-/regelverk

Fasad: Stående slät panel som avfärgats med falu rödfärg.

Tak: Enkupigt tegel. Vindskivor och överliggare av trä samt plåtnock.

Dörrar: Dörr till källare med liggande panel och bandgångjärn. Till boden en enkel dörr med samma stående

släta panel som övriga fasaden. Dassets dörr har stående slät panel med ljusinsläpp/ventilation i form av snedställda ribbor i dörrens övre del.

Fönster: -

Övrigt: -

Status: Byggnaden är i relativt gott skick.

Kortsiktigt åtgärdsbehov: Någon enstaka takpanna är sprucken och behöver bytas för att inte takfoten skall skadas.

Historik: Byggnaden kan vara uppförd omkring sekelskiftet med vissa senare förändringar.

Fig. 156. Blomstorp, källarbod.

Kulturhistorisk värdering: Byggnaden förstärker hela torpmiljöns miljöskapande värden.

Målsättning: Fortsatt underhåll.

Kvarnhagstorp

Bebyggelsen vid Kvarnhagstorp ligger på åsens östra sida med lövskog mot väster och öppen åkermark mot öster. Bostadshuset omges av en trädgård med trädgårdsväxter och små terrasseringar för rabatter. På häradsekonomiska kartan från år 1905–1911 kallas torpet Skattorp.

T1 Kvarnhagstorp, bostad

Nuvarande funktion: Fritidsbostad

Ursprunglig funktion: Bostadshus.

Grund: Stengrund med pågjuten betong.

Stomme: Liggande timmer med släta knutar.

Fasad: Stående locklist avfärgad med falurödfärg.

Tak: Mansardtak med åsar, täckt med enkupigt, äldre tegel. Putsad skorsten med en övre plåtavtäckning som fästs med järntråd. Vindskivor i trä med överliggare i plåt. Plåtavtäckning mellan övre och nedre takfall. Takavvattning med enbart hängrännor.

Dörrar: Relativt modern ytterdörr med stående panel. Även en dörr till vinden finns, dit en utanpåliggande trappa leder.

Fig. 157. Kvarnhagstorp, bostad.

Fönster: Tvåluftsfönster med tre rutor i varje luft. Olika typer av gångjärn och beslag, från hörnjärn av 1700-talstyp till 1900-talstyp. Möjligen kan vissa vara återanvända.

Övrigt: På tomten växer bland annat syrener, men även andra buskar och träd

Status: Teglet är frostsprängt. Marknivån är för hög, i synnerhet vid sydöstra hörnet. Några locklister släpper från fasaden.

Kortsiktigt åtgärdsbehov: Översyn av tak samt byte av vissa tegelpannor. Sänkning av marknivån. Byte av takavvattning, där bl.a. ett stuprör saknas på baksidan.

Historik: Byggnaden kan vara uppförd omkring 1800-talets mitt. Ett torp finns emellertid redovisat på platsen redan på kartan år 1800, vilket uppges vara stalldrängen Bobergs husplats efter avlidne Blomborgs änka.

Kulturhistorisk värdering: Byggnaden är välbevarad och har ett mycket högt kulturhistoriskt värde. Mansardtaket ansluter till flera andra torp omkring Strömsholm. Hela torpmiljön är ett tydligt exempel på hur arbetskraften vid Strömsholms kungsgård under sent 1700-tal och tidigt 1800-tal försågs med egna torp med något fähus och en bit odlingsbar mark.

Målsättning: Stor antikvarisk hänsyn bör tas vid restaureringar. Vid omläggning av taket skall teglet i så stor omfattning som möjligt återanvändas. Plåtanslutningen mellan takfallen utförs lika befintligt. Fönstren skall restaureras med traditionella material och metoder. Trappan upp till övre våningen kan på sikt utföras på ett mer känsligt sätt.

Fig. 158. Kvarnhagstorp, bod.

T2 Kvarnhagstorp, bod

Nuvarande funktion: Vedbod.

Ursprunglig funktion: Eventuellt fähus.

Grund: Natursten.

Stomme: Timmer med utknutar i det som skulle kunna vara fähusdelen och stolpverk i resten av byggnaden.

Fasad: Timmer samt stående lockpanel med okantat virke och klippspik eller smidd spik. Inklädda knutar.

Tak: Åstak täckt med enkupigt tegel. Vindskivor i trä samt överliggare och nock i plåt. Som undertak ligger ett stickspåntak.

Dörrar: Bräddörr med liggande panel och bandgångjärn till fähus och stående locklistpanelklädd dörr på gaveln. På båda gavelröstena finns en lucka upp till loftet

Fönster: Igensatta med skivor.

Övrigt: Vid dörren till fähuset syns en igensatt öppning, möjligen ett äldre fönster eller en lucka.

Status: Skadad panel på ena gaveln. En del mossa och lavar på taket. Knutbrädorna är skadade i nedre kanten.

Kortsiktigt åtgärdsbehov: Rengöring av takpannor från mossa för att fukt inte skall hållas kvar och orsaka frostsprängning. Vissa delar av panelen kan eventuellt bytas.

Historik: Byggnaden kan, av byggnadstekniken att döma, vara uppförd under tidigt 1800-tal.

Kulturhistorisk värdering: Byggnaden är välbevarad och har ett mycket högt kulturhistoriskt värde. Den gamla panelen och taket ger ytterligare autenticitet till byggnaden.

Målsättning: Stor antikvarisk hänsyn bör tas vid restaureringar. Byggnadens panel, luckor och dörr är viktiga för autenticiteten. Vid omläggning av taket skall teglet i så stor omfattning som möjligt återanvändas. Stickspåntaket bör få ligga kvar som undertak.

T3 Kvarnhagstorp, bod

Nuvarande funktion: Vedbod, förråd.

Ursprunglig funktion: Dass, hönshus.

Grund: Gjuten betong.

Stomme: Stolpverk

Fasad: Stående locklistpanel som avfärgats med falu rödfärg.

Tak: Eternittak med underliggande papp.

Dörrar: Till hönshuset leder en dörr med liggande panel och till dasset en stående slät panel. På ena gaveln finns även en lucka upp till loftet.

Fönster: Igensatta med skivor

Övrigt: Lucka för hönsen.

Status: Byggnaden är i relativt gott skick.

Fig. 159. Kvarhagstorp, bod.

Kortsiktigt åtgärdsbehov: Rengöring av tak från mossa. På sikt återmontering av fönsterbågar.

Historik: Byggnaden uppförd omkring 1910.

Kulturhistorisk värdering: Byggnaden är viktig för hela torpmiljöns miljöskapande värden och ger en bild av förhållandena under 1900-talets första hälft.

Målsättning: Fortsatt underhåll. Byggnadens panel bör behållas liksom luckan för hönsen. Fönsteröppningarna bör tas upp. För ett varaktigt bevarande bör man uppmuntra till användning av byggnaden.

T4 Kvarnhagstorp, jordkällare

Nuvarande funktion: Jordkällare.

Ursprunglig funktion: Jordkällare.

Grund: -

Stomme: Konstruktionen innebär att ett tak täcker en grop i marken vilken fungerar som källare.

Fasad: Stående lockpanel avfärgad med falurödfärg.

Tak: Enkupigt tegel med nock av asfaltpapp. Vindskivor och överliggare av trä.

Dörrar: Bräddörr med smidda bandgångjärn.

Fönster: -

Övrigt: -

Fig. 160. Kvarnhagstorp, jordkällare.

Status: Taket är i dåligt skick med frostsprängt tegel. Panelen har skador i nedre kanten liksom dörren.

Kortsiktigt åtgärdsbehov: Taket måste läggas om omgående. I samband med detta behöver man även se över takstolen.

Historik: Byggnaden kan möjligen vara uppförd omkring sekelskiftet 1900.

Kulturhistorisk värdering: Jordkällaren var en viktig del i landsbygdens hushållning och mathantering och har därmed ett högt socialhistoriskt värde. Byggnaden är intressant genom att den formmässigt avviker från övriga jordkällare i området. Genom att byggnaden har ett relativt autentiskt utseende förstärks dessa värden.

Målsättning: Byggnaden har höga värden och bör underhållas med antikvariska material och metoder. Taktegel bör återanvändas i så stor utsträckning som möjligt. Bräddörren bör bevaras.

T5 Kvarnhagstorp, bod, förråd

Nuvarande funktion: Bod, förråd.

Ursprunglig funktion: Bod,

Grund: Mot väster, norr och söder spridda naturstenar som stöd under konstruktionen. Mot öster gjutna plintar bortsett från den äldre delen mot norr som har stenplintar.

Stomme: Stolpverkskonstruktion.

Fasad: Stående locklist. Den äldre delen mot norr har en panel med bredare bredder än resten av byggnaden.

Tak: Pulpettak vilket täcks med eternit.

Dörrar: Bräddörrar klädda med stående locklist.

Fönster: Igensatta med skivor.

Övrigt:

Status: Marknivån ligger högt på flera sidor vilket gör att det sannolikt kan finnas skador i syllen. Taket är mycket mossbevuxet. Undertaket är rötskadat åtminstone vid takfoten och takfotsbrädorna släpper.

Kortsiktigt åtgärdsbehov: Omläggning av tak och eventuellt även byte av syllar.

Fig. 161. Kvarnhagstorp, bod/förråd.

Historik: Uppfört omkring 1910, men tillbyggt vid 1900-talets mitt.

Kulturhistorisk värdering: Byggnaden är viktig för hela torpmiljöns miljöskapande värden.

Målsättning: Fortsatt underhåll. Fasadmaterial bör bevaras i så stor utsträckning som möjligt.

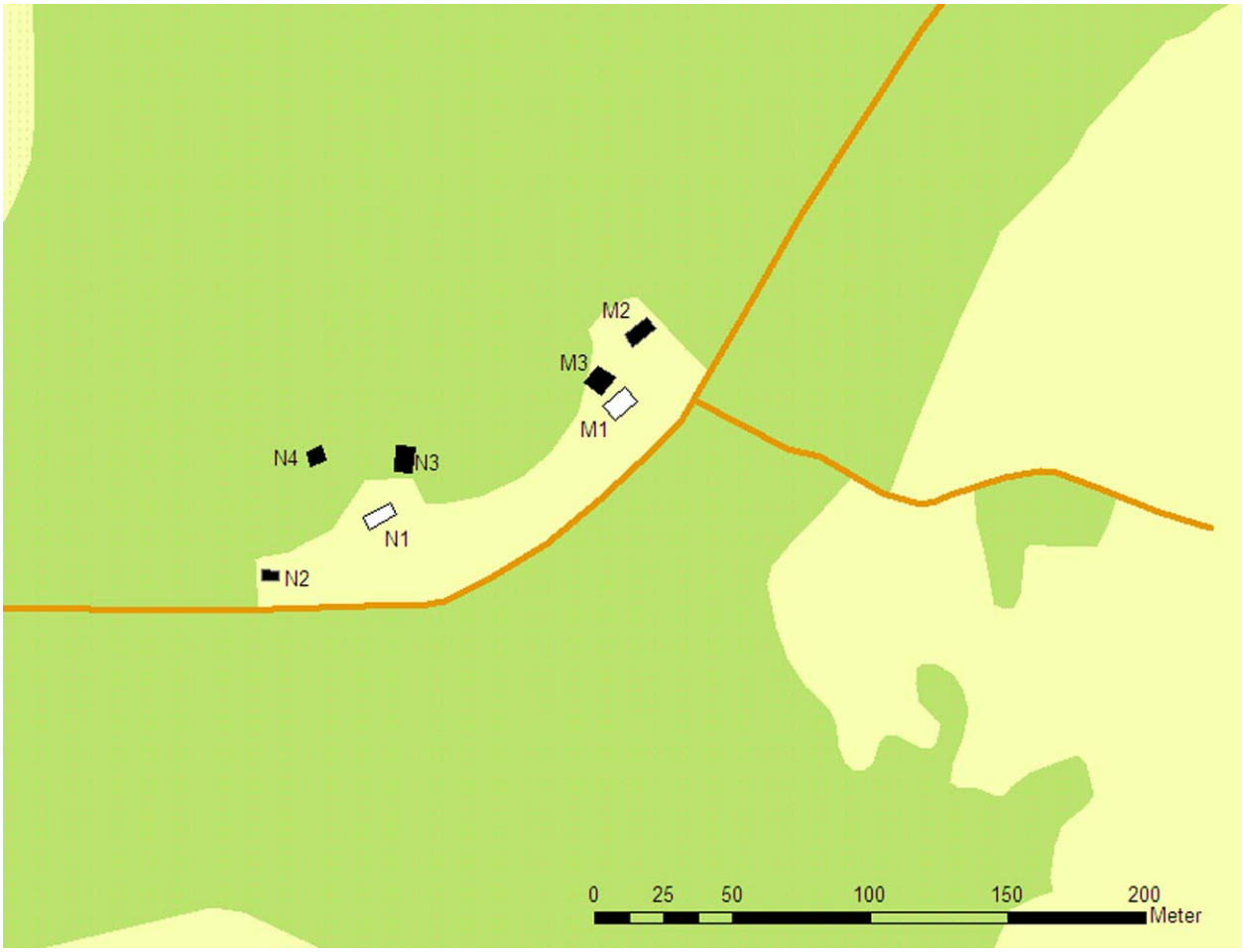

Fig. 162. Ryttartorp (M, till höger) och Möllerstorp (N, till vänster).

Bebyggelse inom delområdet Djurgården–Säby–Hultet

Ryttartorp

M1 Ryttartorp, bostad

Torpet är beläget i kanten av Djurgårdsskogen och omges av en trädgård med fruktträd samt äldre åkerytor.

Nuvarande funktion: Fritidshus.

Ursprunglig funktion: Bostadshus.

Grund: Troligen en naturstensgrund som gjutits på med en betongklack.

Stomme: Liggande timmer med utknutar.

Fasad: Stående lockpanel, till större delen äldre och fäst med klippspik. Panelen är avfärgad med falurödfärg. Knutarna är idag målade i svart, men under denna färg finns spår av rödfärg. På förstukvisten finns en stående locklistpanel med rundade lister. På baksidan finns ett putsat parti som kan vara baksidan av bakugnen.

Tak: Sadeltak täckt med enkupigt äldre tegel. Vindskivor i trä och överliggare i plåt i korta längder. Hängränna i galvad plåt med utkastare.

Dörrar: Spegeldörr som delvis är tillverkad av skivmaterial.

Fönster: Tvåluftsfönster med tre rutor i varje luft. Några fönster är nytillverkade, men med samma proportioner och med fasta spröjs. Äldre fönster har hörnjärn av 1700-talstyp.

Övrigt: I trädgården finns träd, bärbuskar och en syrenhäck.

Fig. 163. Ryttartorp, bostad.

Status: De äldre fönstren är i behov av viss restaurering. Vissa takpannor ligger ojämnt, vilket kan tyda på att läkten kan vara dålig. Marknivån ligger högt på vissa ställen.

Kortsiktigt åtgärdsbehov: Kontroll av tak så att inget läckage finns. Sänkning av marknivå, där den ligger för högt mot byggnaden. Målningsarbeten samt fönsterrestaurering.

Historik: Ett torp finns markerat på platsen på 1811 års karta, vilket uppges vara skomakare Nordvalls hus och åker. Byggnadstekniken med utknutar och de ålderdomliga hörnjärnen på fönsterbågarna gör att byggnaden kan vara uppförd redan under sent 1700-tal eller under 1800-talets första hälft

Kulturhistorisk värdering: Byggnaden är relativt välbevarad och har ett mycket högt kulturhistoriskt värde. Hela torpmiljön är ett tydligt exempel på hur arbetskraften vid Strömsholms kungsgård under sent 1700-tal och tidigt 1800-tal försågs med egna torp med något fähus och en bit odlingsbar mark. Den äldre panelen, fönstren och takmaterialet ger byggnaden en ytterligare autenticitet. Bakugnskonstruktionen med ett murat parti i ytterväggen brukar kunna återfinnas på vissa äldre torp i denna del av Västmanland vilket gör byggnaden intressant i ett lokalt perspektiv.

Målsättning: Stor antikvarisk hänsyn bör tas vid restaureringar. Byggnadens panel och fönster är mycket viktiga för autenticiteten. Fönster bör restaureras med traditionella material och metoder. Färgsättningen med svarta knutar och vindskivor bör på sikt ändras tillbaka till rödfärgade. Fönsterbågarna bör även de analyseras ur kulörhänseende. Vid eventuell omläggning av taket skall tegel återanvändas i så stor utsträckning som möjligt. Plåtöverliggare skall utföras i korta längder. Bakugnen skall även fortsättningsvis vara synlig i fasaden.

M2 Ryttartorp, uthus

Nuvarande funktion: Uthus.

Ursprunglig funktion: Troligen ladugård, loge, dass m.m.

Grund: Natursten.

Stomme: Timmer med utknutar.

Fasad: Delvis timmer och delvis en äldre lockpanel med okantat virke fäst med klippspik. Vissa bräder bär spår efter ramsågning.

Tak: Trapetskorrugerad, svart aluminiumplåt. Underliggande spåntak. Inklädd takfot.

Dörrar: Bräddörrar med bandgångjärn. Svartmålade.

Fönster: Liggande format, enkla fönsterlufter med två rutor. Ej öppningsbart.

Övrigt: På gaveln sitter ett äldre elskåp.

Status: Panelen är dålig på ena gaveln och troligen är även syllen dålig där. På baksidan finns skador i syllen. Gaveldörren är i behov av renovering.

Kortsiktigt åtgärdsbehov: Eventuellt byte av delar av syll samt komplettering av skadad panel.

Historik: Byggnaden bör vara uppförd vid 1800-talets mitt.

Fig. 164. Ryttartorp, uthus.

Kulturhistorisk värdering: Ekonomibyggnaderna är mycket viktiga för förståelsen av torpen som produktionsmiljö. Den aktuella byggnaden är dessutom relativt välbevarad och har ett högt kulturhistoriskt värde. Särskilt den äldre panelen ger byggnaden autenticitet.

Målsättning: Panelen bör behållas i så stor utsträckning som möjligt. Skadad panel ersätts med okantat virke och fästs med klippspik. Dörrar och portar behålls.

M3 Ryttartorp, uthus/friggebod

Nuvarande funktion: Förråd.

Ursprunglig funktion: Förråd.

Grund: Betongsten.

Stomme: Regelverk.

Fasad: Stående locklistpanel.

Tak: Enkupigt äldre tegel.

Dörrar: Modern dörr med frästa spår samt fönster.

Fönster: Tvåluftsfönster med tre rutor i varje luft.

Övrigt: -

Status: Byggnaden är i gott skick.

Kortsiktigt åtgärdsbehov: -

Historik: Byggnaden är uppförd under 1900-talets senare hälft.

Fig. 165. Ryttartorp, uthus/friggebod.

Kulturhistorisk värdering: Byggnaden är en del av torpmiljön.

Målsättning: Fortsatt underhåll.

Möllerstorp

Torpet är beläget i kanten av Djurgårdsskogen och omges av en trädgård med fruktträd samt äldre åkerytor.

N1 Möllerstorp bostad

Nuvarande funktion: Fritidshus.

Ursprunglig funktion: Bostadshus.

Grund: Natursten med pågjuten betong.

Stomme: Liggande timmer med utknutar.

Fasad: Äldre stående lockpanel, fäst med klippspik eller smidd spik. På vissa bräder syns spår efter ramsågning. Det ena gavelröstet saknar panel.

Tak: Mansardtak med åsar. Takfallen täcks med tvåkupigt tegel. Mellan takfallen finns en plåtavtäckning. Skorstenen är putsad och förhållandevis hög samt försedd med en huv. På förstukvisten ligger ett enkupigt tegel

Dörrar: Inåtgående pardörr med snedställd panel. En enklare dörr med liggande panel på ena sidan av entrén.

Fig. 166. Möllerstorp, bostad.

Fönster: Tvåluftsfönster med två rutor i varje luft. Hörnjärn och gångjärn av 1700-talstyp. Vattbrädor i trä och hyvlade omfattningar. Fönsterluckor.

Övrigt: På baksidan finns ett murat och putsat parti av väggen som kan vara baksidan av bakugnen. Trädgården består till viss del av naturtomt med mycket träd. Det finns även fruktträd.

Status: Teglet på övre takfallet ligger ojämnt, vilket kan tyda på dålig läkt. Vissa takpannor är dåliga. Några panelbrädor i fasaden släpper något från underlaget.

Kortsiktigt åtgärdsbehov: Översyn av taket och eventuelt omläggning.

Historik: På platsen finns bebyggelse markerad på kartan från år 1811. Byggnadstekniken med utknutar samt fönstrens hörnjärn gör att byggnaden kan vara uppförd vid 1700-talets slut eller 1800-talets början.

Kulturhistorisk värdering: Byggnaden är välbevarad och har ett mycket högt kulturhistoriskt värde. Hela torpmiljön är ett tydligt exempel på hur arbetskraften vid Strömsholms kungsgård under sent 1700-tal och tidigt 1800-tal försågs med egna torp med något fähus och en bit odlingsbar mark. Den äldre panelen, fönstren och takmaterialet ger byggnaden en ytterligare autenticitet. Bakugnskonstruktionen med ett murat parti i ytterväggen brukar kunna återfinnas på vissa äldre torp i denna del av Västmanland, vilket gör byggnaden intressant i ett likalt perspektiv. Mansardtaket anknyter till formspråket på flera andra torp under Strömsholm.

Målsättning: Stor antikvarisk hänsyn bör tas vid restaureringar. Byggnadens panel och fönster är mycket viktiga för autenticiteten. Fönster bör restaureras med traditionella material och metoder. Fönsterbågarna bör analyseras ur kulörhänseende. Vid eventuell omläggning av taket skall tegel återanvändas i så stor utsträckning som möjligt. Plåtöverliggare skall utföras i korta längder. Bakugnen skall även fortsättningsvis vara synlig i fasaden. Skorstenens utformning skallbehållas.

N2 Möllerstorp, uthus

Nuvarande funktion: Uthus.

Ursprunglig funktion: Uthus.
Grund: Knutstenar samt sten däremellan.

Stomme: Liggande timmer.

Fasad: Stående lockpanel med okantat virke, klippspik och spår efter ramsågning.

Tak: Pulpettak täckt med trapetskorrugerad plåt.

Dörrar: Bräddörrar med bandgångjärn.

Fönster: -

Övrigt: -

Fig. 167. Möllerstorp, uthus.

Status: Syllen är skadad, möjligen runt om hela byggnaden. På framsidan sjunker byggnaden ned något, vilket kan tyda på en skada. Panelen släpper i underkant, vilket kan tyda på skador i konstruktionen.

Kortsiktigt åtgärdsbehov: Behov av syllbyte.

Historik: Byggnaden finns markerad på häradsekonomiska kartan från år 1905–1911. Den kan vara uppförd under 1800-talets senare hälft.

Kulturhistorisk värdering: Byggnaden är välbevarad och viktig för helhetsmiljön kring torpet. Särskilt den gamla panelen och dörrarna ger byggnaden autenticitet.

Målsättning: Stor antikvarisk hänsyn bör tas vid restaureringar. Byggnadens panel och dörrar är mycket viktiga för autenticiteten.

N3 Möllerstorp, friggebod

Nuvarande funktion: Gäststuga.

Ursprunglig funktion: Gäststuga.

Grund: Plintar.

Stomme: Regelverk.

Fasad: Stående locklistpanel avfärgad med falurödfärg.

Tak: Sadeltak, täckt med tvåkupigt tegel.

Dörrar: Moderna dörrar med snedställd panel.

Fönster: Modernt spröjsat fönster.

Fig. 168. Möllerstorp, friggebod.

Övrigt: -

Status: Byggnaden är i gott skick.

Kortsiktigt åtgärdsbehov: Kvistar etc. rensas från taket.

Historik: Byggnaden är uppförd under sent 1900-tal.
Kulturhistorisk värdering: En symbol för hur torpen omvandlats till fritidsbebyggelse.

Målsättning: Fortsatt underhåll.

N4 Möllerstorp, dass

Nuvarande funktion: Dass

Ursprunglig funktion: Dass.

Grund: Plintar.

Fig. 169. Möllerstorp, dass.

Stomme: Regelverk.

Fasad: Stående slät panel avfärgad med falurödfärg.

Tak: Sinuskorrugerad plåt.

Dörrar: Enkel bräddörr.

Fönster: Ett återanvänt äldre fönster med en luft med fyra rutor.

Övrigt: Trätrappa.

Status: Panelen släpper något i nedre kanten, vilket möjligen kan tyda på rötskador i syllen.

Kortsiktigt åtgärdsbehov: Översyn av syll.

Historik: Byggnaden är uppförd under sent 1900-tal.

Kulturhistorisk värdering: En symbol för hur torpen omvandlats till fritidsbebyggelse.

Målsättning: Fortsatt underhåll

Lilla Hultet

Lilla Hultet ligger utmed vägen mellan Strömsholm och Hultet. Byggnaderna omges av en trädgård med beskurna fruktträd. Trädgården präglas även av den allé som kantar vägen mot Hultet.

Fig. 170. Lilla Hultet (P, i söder) och Hultet (R, i norr).

P1 Lilla Hultet, bostadshus, f.d. arbetarbostad

Nuvarande funktion: Bostadshus.

Ursprunglig funktion: Bostadshus, arbetarbostad.

Grund: Gjuten betong med källare.

Stomme: Regelverk.

Fasad: Stående locklistpanel, tilläggsisolerad. Avfärgad med falu rödfärg.

Tak: Enkupigt tegel.

Dörrar: Modern dörr insatt 2007.

Övrigt: Hängrännor och stuprör i galvad plåt med skarpa vinklar.

Status: Byggnaden är i gott skick.

Kortsiktigt åtgärdsbehov: -

Fig. 171. Lilla Hultet, bostadshus, f.d. arbetarbostad.

Fönster: Kopplade tvåluftsfönster. På baksidans tillbyggnad sitter enluftsfönster med en fast mittspröjs istället för mittpost.

Historik: Byggnaden uppfördes 1946 och genomgick en omfattande renovering 2007. En tillbyggnad gjordes då mot väster. Fasad och takmaterial byttes.

Kulturhistorisk värdering: Byggnaden är ett exempel på arbetarbostad från 1940-talet, uppförd enligt Domänverkets typritningar. Formspråk och utförande är typiskt för 1940-talet även om mycket av originalmaterialet är utbytt vid senare renoveringar. Byggnaden har viktiga miljöskapande värden och ger ytterligare en årsring till bebyggelsemiljön omkring Hultet.

Målsättning: Fortsatt underhåll. Originalfönster skall bevaras.

P2 Lilla Hultet, garage

Nuvarande funktion: Garage.

Ursprunglig funktion: Garage.

Grund: Betongplintar.

Stomme: Regelstomme.

Fasad: Stående locklistpanel, avfärgad med falurödfärg.

Tak: Enkupigt tegel.

Dörrar: Moderna.

Fig. 172. Lilla Hultet, garage.

Fönster: Enluftsfönster med en fast mittspröjs istället för mittpost

Övrigt: Hängrännor och stuprör i galvad plåt med skarpa vinklar.

Status: Byggnaden är i gott skick.

Kortsiktigt åtgärdsbehov: -

Historik: Uppfördes 2007 i samband med att bostadshuset renoverades. Byggnaden ersatte då ett äldre uthus, som troligen var uppfört samtidigt som bostadshuset.

Kulturhistorisk värdering: Byggnaden är en följd av att byggnaden åter blivit permanentbostad i samband med att behovet av bostäder i Strömsholmsområdet blivit större i början av 2000-talet.

Målsättning: Fortsatt underhåll.

Hultet

Gårdsbilden omkring Hultet präglas av närheten till Ladugårdssjön i väster och lövskogen mot öster. Till gården leder även en allé och gårdsplanens stora ekar utgör andra karakteristiska drag. Bebyggelsen är blandad vad gäller ålder.

R1 Hultet, bostadshus

Nuvarande funktion: Bostadshus.

Ursprunglig funktion: Bostadshus.

Grund: Kilad sten som fogats med bruk.

Stomme: Troligen liggande timmer.

Fasad: Liggande fasspontpanel avfärgad med falu rödfärg.

Tak: Sadeltak täckt med tvåkupigt tegel. Takfotstassarna är enkelt utförda. Vindskivorna är utförda i trä medan överliggarna är i plåt. Även verandataket är plåtklätt. Skorstenarna är även de plåtklädda.

Dörrar: Moderna pardörrar.

Fönster: Tvåluftsfönster med tre rutor i varje båge. Fönsterbågarna är troligen original liksom omfattningarna av hyvlat virke. Fönsterblecken är plåtklädda.

Övrigt: Byggnaden har veranda på såväl fram- som baksida.

Status: Byggnaden är i gott skick.

Kortsiktigt åtgärdsbehov: -

Fig. 173. Hultet, bostadshus.

Fig. 174. Hultet, brygghus.

Historik: Byggnaden uppfördes under sent 1800-tal, troligen i samband med att Hultet etablerades som en egen brukningsenhet under Strömsholm. Byggnaden renoverades interiört och exteriört år 2001.

Kulturhistorisk värdering: Byggnaden är välbevarad och representerar en tid då Strömsholm övergick alltmer till att drivas i arrendeform. Särskilt panelen, fönstren och verandorna ger byggnaden autenticitet.

Målsättning: Bevarande av panel, fönster och fönsteromfattningar. Verandorna är även de mycket viktiga för byggnadens autenticitet.

R2 Hultet, brygghus

Nuvarande funktion: Förråd.

Ursprunglig funktion: Brygghus m.m.

Grund: Kilad sten.

Stomme: Liggande timmer med släta knutar.

Fasad: Timmer på byggnadens framsida och stående locklist på övriga sidor bortsett från gavelröstena. Panelen är delvis äldre och fäst med klippspik. Fasaden är avfärgad med falu rödfärg. Spår finns av att knutarna tidigare varit målade med vit eller ljust grå linoljefärg.

Tak: Sadeltak täckt med en relativt ny pannplåt. Vindskivorna är utförda i trä medan överliggarna är av plåt. Takfotstassarna är lätt profilerade. Ny takavvattning med skarpa vinklar. Skorstenen ommurad samt försedd med plåthuv.

Dörrar: Två stycken linoljefärgsmålade dörrar med profilerad panel och kraftiga gångjärn. En dörr klädd med pärlspontpanel samt en modernare port med locklister och bandgångjärn.

Fönster: I huvudsak tvåluftsfönster med tre rutor i varje luft samt i övervåningen enluftsfönster med tre liggande rutor. Munblåst glas i flertalet fönster.

Övrigt: Vid dubbelporten har konstruktionen stadgats med hjälp av dragjärn.

Status: Rötskador finns i syllar. Grunden har satt sig och på baksidan har stenarna skjutits ut från sitt ursprungliga läge. På baksidan har panelen fått omfattande skador, möjligen av hackspettar. Fönstren är i akut behov av renovering. Vissa rutor är spräckta eller saknas. Träpluggen i spröjsen kryper ut. På pärlspontdörren saknas flera panelbräder. Dropplister över fönster och dörrar är dåliga. Vattbrädor i nedre kanten av panelen är mycket dåliga.

Kortsiktigt åtgärdsbehov: Omfattande renoveringsbehov av stomme, fasad, fönster och dörrar.

Historik: Byggnaden är uppförd under den senare delen av 1800-talet. Under 1950-talet har troligen funktionen förändrats då större portar tillkommit. Möjligen har moderniseringen kommit som en följd av att man velat kunna köra in jordbruksmaskiner i byggnaden. Byggnaden försågs med nytt tak år 2002.

Kulturhistorisk värdering: Byggnaden har ett mycket stort kulturhistoriskt värde genom sin, bortsett från skador, välbevarade exteriör. Funktionen brygghus var viktig vid de större gårdarna och ofta inrymdes flera funktioner som krävde murstock i samma byggnad,

exempelvis bagarstuga och drängkammare. Således kan byggnaden sägas ha dels ett miljöskapande värde och dels ett socialhistoriskt värde.

Målsättning: Stor antikvarisk hänsyn bör tas vid restaureringar. Byggnadens panel och fönster är mycket viktiga för autenticiteten. Fönster och dörrar bör restaureras med traditionella material och metoder. Befintligt munblåst glas bevaras. Panel bör behållas i så stor utsträckning som möjligt. För ett långsiktigt bevarande kan det vara viktigt att finna ett mer aktivt användningsområde för byggnaden. Detta bör dock anpassas efter byggnadens kulturhistoriska värden.

R3 Hultet, pumphus

Nuvarande funktion: Pumphus.

Ursprunglig funktion: Pumphus.

Grund: Gjuten betong.

Stomme: Regelstomme.

Fig. 175. Hultet, pumphus.

Fasad: Liggande fasspontpanel med fasning i båda kanter. Avfärgad med falu rödfärg.

Tak: Taket täcks med tvåkupigt tegel. Vindskivor är utförda i trä medan överliggarna är i plåt.

Dörrar: Modern panelklädd.
Fönster: -

Övrigt: -

Status: Byggnaden tycks vara i gott skick.

Kortsiktigt åtgärdsbehov: -

Historik: I sitt nuvarande utförande härstammar byggnaden från omkring 1998.

Kulturhistorisk värdering: Del av helhetsmiljön omkring Hultet.

Målsättning: Fortsatt underhåll.

R4 Hultet, stall

Nuvarande funktion: Stall med foderlada.

Ursprunglig funktion: Stall med foderlada.

Grund: Gjuten betong.

Stomme: Stallet är uppfört med betongelement medan foderladan är uppförd i regelverk.

Fig. 176. Hultet, stall.

Fasad: Grunden är slät medan stallfasadernas betongelement har en ytstruktur med sjösten. Omfattningar omkring fönster och dörrar är släta. Foderladan samt stallets gavelrösten har en fasad, som täcks med stående locklistpanel som avfärgats med falu rödfärg.

Tak: Sadeltak som täcks med sinuskorrugerad minerit. Vindskivorna är utförda i trä. Takavvattning med skarpa vinklar. På taket sitter även ett ventilationsaggregat.

Dörrar: Paneldörrar till stall samt port med stående locklistpanel till foderlada.

Fönster: Bågarna har ett rundat överstycke. Varje båge delas in i sex rutor med utanpåliggande spröjs. Svartlaserade.

Övrigt: -

Status: Byggnaden är i gott skick.

Kortsiktigt åtgärdsbehov: -

Historik: Byggnaden är uppförd år 2005.

Kulturhistorisk värdering: Ur arkitektonisk synvinkel anknyter inte byggnaden till den äldre bebyggelsen. Den är emellertid ett utslag för hästhanteringen som produktionsinriktning på Hultet.

Målsättning: Fortsatt underhåll.

R5 Hultet, ridhus

Nuvarande funktion: Ridhus.

Ursprunglig funktion: Ridhus.

Grund: Gjuten betong.

Stomme: Limträ

Fasad: Stående locklistpanel. En horisontell plåt avskiljer röstet från övriga gaveln.

Fig. 177. Hultet, ridhus.

Tak: Sadeltak täckt med sinuskorrugerad minerit. Lanternin för ljusinsläpp över ridbanan. Takavvattning med skarpa vinklar.

Dörrar: Större plåtklädda vikportar samt några panelklädda mindre dörrar.

Fönster: På långsidorna liggande fönster som indelas i två rutor av en utanpåliggande spröjs. Gavelröstet har tre spröjsade fönster med trekantigt överstycke av samma typ som på flera av SFV:s nyuppförda byggnader i Strömsholmsområdet.

Övrigt: -

Status: Byggnaden är i gott skick.

Kortsiktigt åtgärdsbehov: -

Historik: Byggnaden är uppförd år 2005.

Kulturhistorisk värdering: Byggnaden visar på Hultets gårds utveckling från traditionellt lantbruk till att bli en ridsportanläggning med uppfödning av hästar.

Målsättning: Fortsatt underhåll.

R6 Hultet, garage/ekonomibyggnad

Nuvarande funktion: Garage/ekonomibyggnad.

Ursprunglig funktion: Garage/ekonomibyggnad.

Grund: Gjuten betong.

Stomme: Regelstomme.

Fasad: Stående locklistpanel som avfärgats med falu rödfärg. Gavelröstet skiljs från resten av gaveln med ett horisontellt plåtbleck.

Tak: Kraftigt sinuskorrugerad minerit. Takavvattningen har skarpa vinklar.

Dörrar: Panelklädda dörrar med bandgångjärn.

Fönster: Fönster med utanpåliggande spröjs på långsidorna. I gavelröstet sitter ett traditionellt, spröjsindelat fönster med trekantigt överstycke.

Övrigt: -

Status: Byggnaden är i gott skick.

Kortsiktigt åtgärdsbehov: -

Historik: Byggnaden är uppförd år 2005.

Kulturhistorisk värdering: Byggnaden visar på Hultets gårds utveckling från traditionellt lantbruk till att bli en ridsportanläggning med uppfödning av hästar.

Fig. 178. Hultet, garage/ekonomibyggnad.

Målsättning: Fortsatt underhåll.

R7 Hultet, jordkällare

Nuvarande funktion: Jordkällare.

Ursprunglig funktion: Jordkällare

Grund: Natursten med kalkstrukna fogar.

Stomme: Sten.

Fasad: Natursten med kalkstrukna fogar. Gavelröste med stående slät panel.

Tak: åstak med nya åsar av impregnerat virke med fasade kanter. Taket täcks med ett enkupigt tegel på öppen läkt. Vindskivor och överliggare i trä.

Dörrar: Dörr av plank med varierande bredder och bandgångjärn. Svartmålad. Även dörrkarmen är gammal.

Fönster: -

Övrigt: -

Status: Byggnaden är i gott skick.

Kortsiktigt åtgärdsbehov: Håll undan kvistar och löv som faller ned över källaren.

Historik: Jordkällaren är möjligen uppförd i samband med att bostadshuset uppfördes i slutet av 1800-talet. Restaurering genomfördes omkring 2005.

Fig. 179. Hultet, jordkällare.

Kulturhistorisk värdering: Jordkällaren var en viktig del i landsbygdens hushållning och mathantering och har därmed ett högt socialhistoriskt värde. Även det miljöskapande värdet är högt, då byggnaden ligger centralt belägen i gårdsmiljön.

Målsättning: Fortsatt underhåll med traditionella material och metoder. För att uppnå ett långsiktigt bevarande är det viktigt att byggnaden används.

R8 Hultet, transformatorhus

Nuvarande funktion: Övergivet.

Ursprunglig funktion: Transformatorhus.

Grund: Betong.

Stomme: Stolpverk.

Fasad: Stående locklistpanel. Tidigare avfärgad med falu rödfärg.

Tak: Tvåkupigt tegel på ett underliggande tak av locklagda bräder.

Dörrar: Bräddörr med z-konstruktion.

Fönster: -

Övrigt: Ingen utrustning kvar.

Status: Är i mycket dåligt skick. Takpannor saknas, marknivån är för hög runt ikring, vilket lett till rötskador i panelens nedre kant. Överliggare saknas på taket.

Fig. 180. Hultet, transformatorhus.

Kortsiktigt åtgärdsbehov: Omläggning av tak och översyn, främst av syllen. Sänkning av marknivå.

Historik: Byggnaden bör vara uppförd i samband med att gården elektrifierades.

Kulturhistorisk värdering: Byggnaden är en symbol för elektrifieringen av Hultet.

Målsättning: Ett bevarande där så mycket av originalmaterialet som möjligt kan bevaras. Det är troligen svårt att hitta ett användningsområde för byggnaden, varför bevarandet bör ses som en ren kulturmiljövårdsåtgärd.

Bebyggelse inom delområdet Utnäs

Fig. 181. Utnäs torp (C) och byggnader tillhörande Utnäs gård (D).

Utnäs torp
Det lilla torpet vid Utnäs ligger placerat på den ursprungliga bytomten, på platsen för den övergivna Östergården, på en höjd i landskapet. På äldre kartor syns fler ekonomibyggnader och miljön bör tidigare haft en än mer agrar karaktär.

C1 Utnäs torp, bostad

Nuvarande funktion: Fritidshus.

Ursprunglig funktion: Bostadshus.

Grund: Natursten som gjutits på med en betongkaka utanpå torpargrunden.

Stomme: Liggande timmer med släta knutar.

Fasad: Stående locklistpanel, avfärgad med falurödfärg.

Tak: Sadeltak med åstakskonstruktion. Taket täcks med enkupigt tegel, bortsett från förstukvisten, som täcks med tvåkupigt tegel. Vindskivor och överliggare i trä. Under taket ligger ett äldre stickspåntak.

Dörrar: Dubbeldörr med stående spontad panel.

Fönster: Tvålufts fönster med tre rutor i varje luft.

Övrigt: På gaveln sitter tre porslinsisolatorer.

Fig. 182. Utnäs torp, bostad.

Status: Den pågjutna betongen på grunden har spruckit och lossnat från underlaget. Det mellanrum som uppkommer mellan grund och betong gör att fukt tränger in och hålls kvar i grunden. I synnerhet bör detta vara ett problem, då det uppstår en snöficka vilket kan leda till rötskador i syllen. Någon enstaka tegelpanna tycks spräckt och ränndalen mellan hustak och förstukvist är rostangripen. Överliggarna på taket är i dåligt skick. Fönstren är i behov av renovering och även övriga vita detaljer är i behov av ommålning. En fönsterruta är även spräckt. Panelen är delvis uttorkad men inte i akut behov av att bytas.

Kortsiktigt åtgärdsbehov: Avlägsna betongen från grunden. Se över taket och ränndalar för att kontrollera läckagerisk. Byt överliggare till nya i trä. Fönsterrenovering och ommålning behöver genomföras.

Historik: På platsen ligger på 1688 och 1729 års kartor en av Utnäs bys tre gårdar, kallad Östergården. På kartan från 1873 har Östergården, som bebyggelsemässigt tidigare varit jämbördig med Utnäs gårds föregångare, reducerats till ett mindre hus på platsen. Bostadshuset på torpet har troligen tillkommit under 1800-talets andra hälft och kan ha fungerat som arbetarbostad för Utnäs gård.

Kulturhistorisk värdering: Byggnaden har stora socialhistoriska värden som förmodad arbetarbostad för Utnäs gård. Den är också en exponent för hur Utnäs förvandlades till militärt boställe under 1700-talet.

Målsättning: Panelen och fönstren är viktiga för byggnadens autenticitet. Vid omläggning av taket skall tegel återanvändas och stickspån under taket bevaras. Vindskivor och överliggare bör även fortsättningsvis vara utförda i trä.

C2 Utnäs torp, bod

Nuvarande funktion: Förråd och dass.

Ursprunglig funktion: Dass och eventuelt vedbod eller dyl.

Grund: Knutstenar.

Stomme: Stolpverkskonstruktion.

Fasad: Stående locklistpanel, avfärgad med falurödfärg.

Tak: Sadeltak täckt med enkupigt tegel. Nock, vindskivor och överliggare i trä.

Dörrar: Dörrbladen har stående locklist liksom panelen samt bandgångjärn.

Fönster: Två lufter med tre rutor i varje luft.

Fig. 183. Utnäs torp, bod.

Övrigt: -

Status: Takteglet är frostsprängt och pannor saknas. På baksidan dippar även tegelpannorna ned något vid takfoten, vilket kan tyda på skador i undertaket. Överliggare, vindskivor och nock är i dålig kondition. Dassets tak saknar överliggare och vissa pannor och undertaket är skadat. Knutbrädor är skadade liksom i viss mån nedre kanten av panelen,, då marknivån ligger högt mot panelen.

Kortsiktigt åtgärdsbehov: Taket måste ses över. Vid en omläggning bör det äldre teglet tillvaratas och återläggas på åtminstone ett takfall eller, om det är samma tegeltyp som på bostadshuset användas för att komplettera detta tak. Nockbrädor och överliggare byts mot lika befintliga. Marknivån behöver sänkas något för att

minska risken för rötskador. Om rötskador i syllen redan uppkommit kan denna behöva bytas. Dassets undertak ersätts med nytt virke och tegeltaket läggs om.

Historik: Byggnaden är troligen uppförd under tidigt 1900-tal.

Kulturhistorisk värdering: Byggnaden är viktig för torpmiljön och har stora miljöskapande värden.

Målsättning: Vid omläggning av taket skall tegel återanvändas och stickspån under taket bevaras. Vindskivor, nock och överliggare bör även fortsättningsvis vara utförda i trä. Även dasset bör bevaras.

Utnäs gård

Utnäs gård ligger placerat på en höjd i landskapet. Gårdsbildningen omgärdas av en terrassmur i natursten samt en trädkrans. Trädkransen finns redovisad på häradsekonomiska kartan från 1905–1911 och kan vara planterad under sent 1800-tal. Gårdsbilden har förändrats under senare delen av 1900-talet, då flera ekonomibyggnader har försvunnit eller byggts om för andra ändamål. På så sätt har den agrara prägeln i viss mån försvagats och de historiska värdena blir mindre tydliga. Fortfarande finns dock mer välbevarade inslag och helhetsbilden har stora miljöskapande värden. Gården är även en tydlig exponent för den högreståndsmiljö, som en högre militär grad krävde.

D1 Utnäs gård, mangårdsbyggnad

Nuvarande funktion: Bostadshus.

Ursprunglig funktion: Bostadshus för regementskommissarien.

Grund: Putsad natursten.

Stomme: Liggande timmer.

Fasad: Stående locklist. En ny panel med breda bredder. Listerna har en lätt profilerad kant.

Tak: Valmat mansardtak täckt med nytt enkupigt tegel. Vindskivorna är utförda i trä medan överliggarna är i plåt. Takkuporna är plåtklädda. Plåttaket över förstukvisten på gaveln är falsat.

Dörrar: Huvudentrén har en pardörr, som troligen nytillverkats med en äldre förebild. Panelen som klär dörren är snedställd och fäst med smidd spik. Dörromfattningen har ett kraftigt profilerat överstycke.

Fönster: Fönstren är i huvudsak tvåluftsfönster med två rutor i varje båge. Glaset är munblåst. Hörnbeslagen är bortmonterade. I takkuporna sitter äldre fönsterbågar med hörnbeslag av 1700-talstyp. Även de runda fönstren på gavlarna tycks ha äldre bågar.

Fig. 184. Utnäs gård, mangårdsbyggnad.

Övrigt: Gårdsbildningen omgärdas av en terrassmur i natursten.

Status: Byggnaden är i gott skick.

Kortsiktigt åtgärdsbehov: En ruta är spräckt i det runda fönstret på gaveln.

Historik: Byggnaden uppfördes 1795 som bostadshus åt regementskommissarien. I samma läge låg tidigare Nedergården, en av Utnäs bys gårdar, vilken på kartan från år 1729 redovisas som en helt kringbyggd fyrlängad gårdsbildning. Vid uppförandet gavs byggnaden ett formspråk som var modernt och vanligt förekommande bland högreståndsmiljöer. Det valmade mansardtaket är ett exempel på detta, liksom den sexdelade planen. Under senare delen av 1800-talet, då de militära boställena avvecklades, arrenderades gården ut. Byggnaden genomgick en omfattande renovering i början av 1990-talet. Utnäs gård återköptes till staten av fastighetsverket år 2000.

Kulturhistorisk värdering: Byggnaden har ett mycket stort samhällshistoriskt värde, som en av de tydligaste exponenterna för det militära hemman som anlades i Utnäs i samband med att övningsplatsen anlades vid 1700-talets slut. Byggnadens exteriör är typisk för de militära boställena, som uppfördes efter typritningar. Mansardtaket och de runda fönstren på gavlarna är van-

ligt förekommande i exempelvis militära och kyrkliga boställen från sent 1700-tal.

Målsättning: Byggnadens höga kulturhistoriska värde gör att restaureringar bör göras med hög antikvarisk målsättning. Traditionella material och metoder bör användas.

D2 Utnäs gård, norra flygeln

Nuvarande funktion: Bostadshus för två familjer.

Ursprunglig funktion: Bostadshus.

Grund: Gjuten betong.

Stomme: Troligen regelstomme.

Fasad: Stående locklistpanel, avfärgad med falurödfärg. Listerna har en lätt profilering.

Fig. 185. Utnäs gård, norra flygeln.

Tak: Sadeltak täckt med enkupigt tegel. Vindskivorna är utförda i trä medan överliggarna är i plåt.

Dörrar: Moderna vitmålade dörrar med fönster.

Fönster: Tvåluftsfönster med två rutor i varje båge. Kulturglas. Fönsterbleck i plåt.

Övrigt: -

Status: Byggnaden är i gott skick.

Kortsiktigt åtgärdsbehov: -

Historik: Byggnaden uppfördes på 1990-talet på samma plats som en tidigare ekonomibyggnad. Denna förekommer åtminstone från 1873 års karta.

Kulturhistorisk värdering: Byggnaden har trots sin ringa ålder ett visst värde genom att den som flygel till huvudbyggnaden skapar en helhet i gårdsbilden.

Målsättning: Fortsatt underhåll.

D3 Utnäs gård, södra flygeln

Nuvarande funktion: Bostadshus.

Ursprunglig funktion: F.d. arbetarbostad och uthus.

Grund: Sten.

Stomme: Timmer och stolpverkskonstruktion.

Fasad: Stående fasspontpanel med plåtavtäckt mittelbandslist.

Fig. 186. Utnäs gård, södra flygeln.

Tak: Sadeltak täckt med enkupigt tegel. Takkuporna är plåtklädda. Vindskivorna är utförda i trä medan överliggarna är av plåt. Takavvattning med stuprör med skarpa vinklar.

Dörrar: Moderna, vitmålade dörrar.

Fönster: Tvåluftsfönster med tre rutor i varje båge. I övervåningen äldre fönster i liggande format med en luft och sex rutor i fönsterbågen.

Övrigt: På baksidan finns en stor vidbyggd balkong eller altan samt en tillbyggnad som möjligen kan vara äldre, även denna försedd med en balkong.

Status: Någon enstaka dålig vattbräda i nedre kanten av panelen.

Kortsiktigt åtgärdsbehov: Ingenting akut. Däremot kan man på sikt se över utformningen av balkongerna.

Historik: En flygelbyggnad finns redovisad i samma läge på kartan från år 1873. Möjligen kan det vara samma byggnad. Vissa uppgifter gör dock gällande att flyglarna har kortats av. Byggnaden har haft funktion som arbetarbostad, brygg-, byk- och bakstuga. Kombinationen av arbetarbostad och övriga funktioner som kräver en murstock är vanlig.

Målsättning: Fortsatt underhåll. Bevarande av fönster.

D4 Utnäs gård, bod

Nuvarande funktion: Garage.

Ursprunglig funktion: Bod/uthus.

Fig. 187. Utnäs gård, bod.

Grund: Gjuten betong.

Stomme: Regelstomme.

Fasad: Stående locklistpanel med lätt profilerad kant på listerna.

Tak: Sadeltak täckt med tvåkupigt tegel.

Dörrar: -

Fönster: Moderna tvåluftsfönster med spröjs.

Övrigt: -

Status: Byggnaden är i gott skick.

Kortsiktigt åtgärdsbehov: -

Historik: Byggnaden kan vara uppförd redan omkring sekelskiftet 1900 och har på 1990-talet byggts om till carport genom att en vägg tagits bort.

Kulturhistorisk värdering: Byggnaden är en av de äldre ekonomibyggnader som kvarstår vid Utnäs och har därmed ett bevarandevärde trots omfattande ombyggnad.

Målsättning: Fortsatt underhåll med traditionella material och metoder.

D5 Utnäs gård, stall

Nuvarande funktion: Stall.

Ursprunglig funktion: Mindre ekonomibyggnad.

Fig. 188. Utnäs gård, stall.

Grund: Gjuten betong.

Stomme: Eventuellt stolpverkskonstruktion.

Fasad: Stående locklist bortsett från gavelröstena, vilka har en stående slät panel. Listerna har lätt profilerade kanter. På östra sidan finns även en mindre tillbyggnad, vilken har liggande fasspontpanel.

Tak: Sadeltak som täcks med ett mycket flackt enkupigt tegel. Vindskivorna är utförda i trä medan överliggare och nock är utförda i plåt.

Dörrar: Moderna spårfrästa dörrar.

Fönster: Byggnaden har dels tvåluftsfönster med två rutor i varje båge och dels tvåluftsfönster med fyra rutor i varje båge.

Övrigt: På taket finns en ventilationshuv av trä, vilken delvis är plåtskodd.

Status: Byggnaden är i stort sett i ett gott skick. Färgskiktet börjar dock släppa från snickerierna.

Kortsiktigt åtgärdsbehov: Snickerierna är i behov av ommålning.

Historik: Byggnadens äldre delar uppfördes under tidigt 1900-tal, men byggnaden har därefter byggts om och till, senast under 1990-talet, då den byggdes om till stall.

Kulturhistorisk värdering: Byggnaden är en av de äldre ekonomibyggnader som kvarstår vid Utnäs och är därmed viktig för förståelsen av Utnäs som agrar miljö. Ombyggnaden till stall ger en koppling till hela Strömsholmsområdets omvandling till hästsportscentrum.

Målsättning: Fortsatt underhåll med traditionella material och metoder. Ventilationshuv på tak bör bevaras.

D6 Utnäs gård, pumphus

Nuvarande funktion: Pumphus.

Ursprunglig funktion: Pumphus.

Grund: Betong.

Stomme: Regelstomme.

Fasad: Stående locklistpanel avfärgad med falu rödfärg.

Tak: Tälttak täckt med papp.

Dörrar: Modern spårfräst dörr.

Fönster: Tvåluftsfönster med två rutor i varje båge.

Övrigt: Ventilationshuv.

Status: Byggnaden är i ett relativt gott skick.

Fig. 189. Utnäs gård, pumphus.

Kortsiktigt åtgärdsbehov: Ommålning samt på sikt även omläggning av papptak.

Historik: Byggnaden är uppförd under 1900-talet, då vatten drogs in i byggnaderna. Den numera rivna ladugården låg intill pumphuset.

Kulturhistorisk värdering: Byggnaden ger förståelse för Utnäs som agrar miljö.

Målsättning: Fortsatt underhåll med traditionella material och metoder. Exempelvis bör utförandet med papptak behållas. Ventilationshuv på tak bör bevaras.

D7 Utnäs gård, jordkällare

Nuvarande funktion: Ruin.

Ursprunglig funktion: Jordkällare.

Grund: Ej besiktningbar.

Stomme: Ej besiktningbar.

Fasad: Ej besiktningbar.

Tak: Enkupigt tegel lagt direkt på läkt.

Dörrar: Ej besiktningbar.

Fönster: Ej besiktningbar.

Övrigt: Ej besiktningbar.

Fig. 190. Utnäs gård, jordkällare.

Status: Byggnaden är i det närmaste helt sammanrasad och övervuxen.

Kortsiktigt åtgärdsbehov: Byggnaden kan bevaras som ruin.

Historik: En källare finns markerad i samma område på 1873 års karta. Den fanns fortfarande intakt i samband med Länsmuseets byggnadsinventering från år 1975.

Kulturhistorisk värdering: Jordkällaren var en viktig del i landsbygdens hushållning och mathantering och har därmed ett högt socialhistoriskt värde.

Målsättning: Byggnaden kan bevaras som en ruin, då det troligen inte är möjligt att restaurera denna utifrån befintligt material. Det skulle i så fall röra sig om en rekonstruktion.

Rävlyan

Bebyggelsen vid Rävlyan ligger placerad i ett skogsbryn och omges av lövträd samt tallar. I trädgården finns fruktträd, buskar och ett par större vårdträd. I trädgården finns också spår efter äldre bebyggelse. Bebyggelsen på tomten bär spår av flera olika tidsepokers användningsområden. Ekonomibyggnaderna är i ett tämligen dåligt skick, men är samtidigt en viktig del av miljön och förståelsen av bebyggelsen. Byggnad 5 ligger en bit bort från den övriga bebyggelsen.

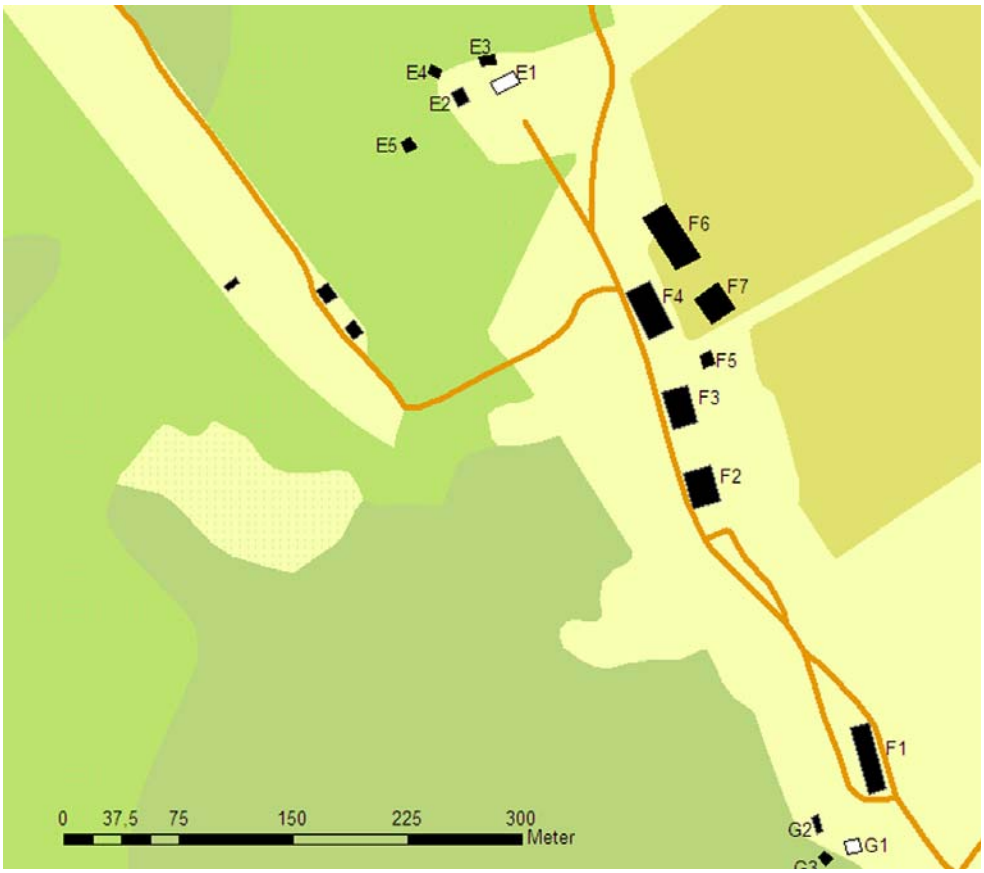

Fig. 191. Bebyggelsen Rävlyan (E), bebyggelsen vid Utnäslöt (F) och Bygget (G).

E1 Rävlyan, bostadshus

Nuvarande funktion: Bostadshus, en familj.

Ursprunglig funktion: Marketenteri och underofficers-paviljong.

Grund: Natursten som putsats.

Stomme: Timmer.

Fasad: Stående locklistpanel med en bröstning under fönster med liggande lockpanel. Fasaden är avfärgad med falurödfärg.

Tak: Tvåkupigt tegel.

Dörrar: Moderna dörrar.

Fönster: Tvåluftsfönster med spröjs och tre rutor i varje båge. Några äldre hyvlade omfattningar finns bevarade. I övrigt finns nya omfattningar av ohyvlat virke.

Övrigt: -

Status: Byggnaden är i relativt gott skick, men i behov av ommålning.

Kortsiktigt åtgärdsbehov: Ommålning av fasader och snickerier.

Fig. 192. Rävlyan bostadshus

Historik: Byggnaden uppfördes som marketenteri och underofficerspaviljong omkring 1880–1890 för ”lifregementet grenadiercorps”. Takkupan över entrén tillkom vid mitten av 1900-talet. Byggnaden var då bostadshus för tre familjer. Byggnaden renoverades omkring år 2000 och anpassades då helt till att vara en enfamiljsbostad. En tillbyggnad på baksidan, vilken innehöll två kök, revs och de båda ingångarna på baksidan försvann. Det kan dock tilläggas att det då redan var länge sedan byggnaden fungerade som flerbostadshus. Den exteriöra renoveringen har utförts relativt okänsligt och i synnerhet de nya fönsterfodren av ohyvlat virke är ej anpassade efter byggnadens övriga exteriör.

Kulturhistorisk värdering: Bland byggnadens dokumentvärden kan särskilt det samhällshistoriska värdet lyftas fram. Byggnaden är ett uttryck för militärväsendets närvaro vid Utnäs löt före införandet av den allmänna värnplikten. Genom att den bakre tillbyggnaden revs försvåras möjligheten att se att byggnaden har nyttjats som bostadshus av tre hushåll. Byggnaden har även ett miljöskapande värde. Tydligheten förstärks genom att man även har några ekonomibyggnader bevarade vid bostadshuset.

Målsättning: Traditionella material och metoder bör an-vändas vid restaureringar. Fortfarande befintliga äldre fönster och omfattningar skall bevaras. Ohyvlade omfattningar byts på sikt ut mot hyvlade. Äldre fönster restaureras med antikvariska metoder.

E2 Rävlyan, uthus m.m.

Nuvarande funktion: Uthus.

Ursprunglig funktion: Uthus, möjligen vedbod och höns-hus.

Grund: Plintar.

Stomme: Stolpverk.

Fasad: Stående slät panel.

Tak: Sinuskorrugerad eternit.

Dörrar: Stående fasspontpanel med bandgångjärn på framsidan. På den södra gaveln finns även en garageport med karosseripanel i mycket dåligt skick. På norra gaveln samt på baksidan finns även en enkel bräddörr med bandgångjärn och hasp.

Fönster: Ett litet fönster med endast en ruta på östra fasaden.

Övrigt: -

Fig. 193. Rävlyan, uthus m.m.

Status: Rötskador finns i syll och nedre kanten av panel p.g.a. att marknivån ligger alltför högt mot konstruktionen. Taket kan vara skadat av ett nedfallet träd på baksidan, annars tycks det ha klarat sig relativt väl. Samtliga dörrar är i behov av renovering.

Kortsiktigt åtgärdsbehov: Översyn av konstruktionen och, i synnerhet, tak och takstol. Byte av rötskadade delar i syll och panel samt eventuellt även andra bärande delar. Röjning av växtlighet. Reparation av dörrar som skadats svårt av bristande underhåll.

Historik: Troligen uppförd omkring sekelskiftet 1900.

Kulturhistorisk värdering: Byggnaden har trots förfallet ett miljöskapande värde tillsammans med övrig bebyggelse vid Rävlyan. De tre dörrarna kan avspegla att det i bostadshuset rymts tre familjer. Ekonomibyggnaderna är generellt sett viktiga för förståelsen av hela bebyggelsemiljön.

Målsättning: Restaurering av byggnaden med traditionella material och metoder, där särskild hänsyn tas till panelen samt till dörrarna. Vid eventuell omläggning av tak kan fibercementskivor av samma typ som befintligt eternittak användas.

E3 Rävlyan, dass

Nuvarande funktion: Vedbod.

Ursprunglig funktion: Tre stycken dass.

Grund: Plintar.

Stomme: Stolpverkskonstruktion.

Fasad: Stående locklist samt stående slät panel.

Tak: Trapetskorrugerad plåt. Under finns spår av ett tidigare papptak.

Dörrar: Dassdörrar med snedställda ribbor i övre delen. En av dörrarna saknas. En av dörrarna har vid något tillfälle fått nedre spegeln utbytt mot masonit, vilken nu är nästan helt borta.

Fig. 194. Rävlyan, dass.

Fönster: -

Övrigt: -

Status: Byggnaden är i ett mycket dåligt skick. Syllar och panel har omfattande rötskador, då de i viss mån ligger under marknivå. Östra väggen kalvar utåt kraftigt. Plåttaket släpper från takstolen.

Kortsiktigt åtgärdsbehov: Byggnaden lider av ett mycket eftersatt underhåll och är i behov av omfattande åtgärder, i det närmaste en rekonstruktion.

Historik: Byggnaden är troligen uppförd under 1900-talets första hälft.

Kulturhistorisk värdering: Byggnaden har ett socialhistoriskt värde genom att den visar på bostadshusets tidigare funktion som flerbostadshus. De tre dörrarna avspeglar att det i bostadshuset rymts tre familjer.

Målsättning: Restaurering av byggnaden, där så mycket av originalmaterialet som är möjligt återanvänds.

E4 Rävlyan, jordkällare

Nuvarande funktion: Ej i funktion.

Ursprunglig funktion: Jordkällare med källarvind.

Grund: Natursten som fogats med kalkbruk.

Stomme: Natursten i botten samt en överbyggnad i stolpverk.

Fig. 195. Rävlyan, jordkällare.

Fasad: Natursten samt stående locklist i överbyggnaden. Panelen fäst med smidd spik eller klippspik samt avfärgad med falu rödfärg.

Tak: Tvåkupigt tegel.

Dörrar: Bräddörr klädd med stående locklist. Bandgångjärn.

Fönster: -

Övrigt: -

Status: Taket har delvis fallit in, men källaren är fortfarande intakt. Dörren går inte att stänga på grund av den höga marknivån.

Kortsiktigt åtgärdsbehov: Ny takkonstruktion och omläggning av tegeltak är nödvändig att genomföra omgående. Fogning av muren bör utföras med kalkbruk. Komplettering och justering av dörren kan vara nödvändig. Målning bör utföras med falu rödfärg respektive tjärning av dörr.

Historik: Källaren är troligen uppförd vid 1800-talets slut och bör vara samtida med bostadshuset.

Kulturhistorisk värdering: Jordkällaren var en viktig del i landsbygdens hushållning och mathantering och har därmed ett högt socialhistoriskt värde. Genom att byggnaden, bortsett från ett visst förfall, har ett autentiskt utseende med bevarade detaljer förstärkts övriga värden. Vid en renovering bör den äldre panelen och bräddörren särskilt beaktas.

Målsättning: Byggnaden har stora kulturhistoriska värden och restaurering bör genomföras snarast. Byggnadens panel och dörr är mycket viktiga för autenticiteten. Traditionella material och metoder skall användas.

E5 Rävlyan, dass

Nuvarande funktion: Övergivet.

Ursprunglig funktion: Dass.

Grund: Stenplintar.

Stomme: Troligen stolpverk.

Fasad: Stående locklistpanel, fäst med klippspik, avfärgad med falu rödfärg.

Fig. 196. Rävlyan, dass.

Tak: Tvåkupigt tegel. Fina, profilerade takfotstassar.

Dörrar: Spegeldörr där nedersta spegelfyllningen är borta.

Fönster: Blindfönster där målningen försvunnit. Dekorativa snickerier kring fönster och dörr.

Övrigt: Tunnorna finns fortfarande kvar under dasset.

Status: Byggnaden är i ett mycket dåligt skick. Stenplintarna på baksidan tippar kraftigt utåt. Taket och undertaket är i dålig kondition. Röta kan eventuellt finnas i takkonstruktion. Några locklister saknas. Dörrblad skadat.

Kortsiktigt åtgärdsbehov: Åtgärder bör med tanke på byggnadens värden sättas in omgående. Stenplintarna behöver justeras. Taket behöver läggas om helt. Om möjligt återanvänds taktegel till ett takfall. Panel och snickerier, såsom fönsteromfattningar och takfotstassar, bör bevaras och endast kompletteras där dessa är skadade. Snickerier målas med linoljefärg och panelen i övrigt med falu rödfärg.

Historik: Byggnaden kan vara uppförd i slutet av 1800-talet.

Kulturhistorisk värdering: Byggnaden har höga miljöskapande värden genom sitt unika utseende. Vid en restaurering bör stora antikvariska hänsyn tas, exempelvis vad gäller panel, färgtyper och snickerier, då dessa ger byggnaden autenticitet.

Målsättning: Byggnaden har stora kulturhistoriska värden och restaurering bör genomföras snarast. Byggnadens panel och snickerier är mycket viktiga för autenticiteten. Traditionella material och metoder skall användas.

Utnäslöt

Bebyggelsen vid Utnäslöt präglas ännu idag av det militära arvet trots att barackerna har byggts om för stallverksamhet tidigt. Det gamla övningsområdet hålls öppet och marken i anslutning till byggnaderna är i allmänhet grusad. Raden med barackbyggnader ger området en särskild prägel.

F1 Utnäslöt, stall (sjukstall)

Nuvarande funktion: Sjukstall.

Ursprunglig funktion: Förrådsbyggnad.

Stomme: Mittpartiet har en första våning som murats i tegel och en överbyggnad i timmer eller stolpverkskonstruktion. De båda lägre sidobyggnaderna/pocherna är uppförda i timmer.

Grund: Kilad sten.

Fig. 197. Utnäslöt, stall (sjukstall).

Fasad: Mittpartiets tegelvåning är putsad och avfärgad, troligen med KC-baserade produkter. Mittpartiets träöverbyggnad är klädd med liggande fasspontpanel. Fasaden utmärks även av de gesimsartade, horisontella listverk, som utmärker de olika våningarnas höjd. Mittdelen har även tydligt markerade, lisenartade hörnpartier.

Tak: Svart, trapetskorrugerad plåt. Takfotstassarna är profilerade.

Dörrar: Pardörrar klädda med liggande, spontad, slät panel.

Fönster: Fönstren är av olika utförande beroende på var i fasaden de sitter placerade. Samtliga är småspröjsade. Omfattningarna är dekorativt utformade och utförda i hyvlat virke.

Övrigt: -

Status: Byggnaden befinner sig i ett exteriört sett gott skick.

Kortsiktigt åtgärdsbehov: Målningsbehov föreligger för i synnerhet byggnadens vitmålade partier.

Historik: Byggnaden uppfördes 1889 som förrådshus för kläder, tyger, vapen, redskap samt vagnar. Sidobyggnaderna/pocherna byggdes till efter 1904, då byggnaden gjordes om till stall för remontdepån. Taket lades om med trapetskorrugerad plåt på 1970-talet. Dessförinnan täcktes taket troligen av järnplåt utförd som falsad skivtäckning.

Kulturhistorisk värdering: Byggnaden utgör en viktig del av miljön vid Utnäslöt. Tillsammans med övriga stallar

berättar den om platsen historia, där byggnaderna ständigt fått nya användningsområden i takt med att verksamheten förändrats. Den har trots vissa ingrepp behållit sin karaktär från omkring sekelskiftet 1900, då militären lämnade Utnäslöt och remontdepån tillkom.

Målsättning: Byggnaden har stora kulturhistoriska värden och bör underhållas med traditionella material och metoder.

F2 Utnäslöt, stall (körstall), f.d. beväringsbarack

Nuvarande funktion: Hingststall.

Ursprunglig funktion: Beväringsbarack.

Grund: Huggen sten med pikhuggen yta.

Stomme: Liggande timmer.

Fig. 198. Utnäslöt, stall (körstall), f.d. beväringsbarack.

Fasad: Timmer avfärgad med falu rödfärg.

Tak: Taket täcks med trapetskorrugerad plåt. Var tredje takfotstass är konsolformad. Vindskivor av trä med överliggare av plåt. Stuprör och hängrännor är tillverkade i svartlackerad plåt med runda böjar. Taköverbyggnad för ventilation.

Dörrar: Dubbla dörrblad, klädda med stående fasspontpanel.

Fönster: Fönstren är småspröjsade med dekorativa omfattningar. Omfattningarna är tillverkade i hyvlat virke, men är ej original. Inte heller fönsterbågarna är i originalutförande.

Övrigt: Spår finns av äldre dörröppningar, vilka varit högre och smalare än de nuvarande öppningarna.

Status: Byggnaden är i ett generellt sett gott skick.

Kortsiktigt åtgärdsbehov: Målning av särskilt fönster och snickerier vilka flagnar. En mindre rötskada i timret på norra gaveln kan huggas ren och halvsulas, men åtgärden är inte akut.

Historik: Byggnaden uppförd 1879 som beväringsbarack med plats för 20 underofficerare och 324 man. Redan från början ventilerades byggnaden med takfönster på sidorna av nocken vilka skyddas av en extra taköverbyggnad. En typritning av en likvärdig barack för 20 underofficerare och 420 man, vilken upprättats år 1837, förvaras på krigsarkivet (Tält och byggnader II, 38 a och b.) Från 1904 övertogs byggnaden av remontdepån som använde den fram till avvecklingen. Därefter har den använts som stall. Taket lades om med trapetskorrugerad plåt på 1980-talet. Dessförinnan täcktes taket troligen av järnplåt utförd som falsad skivtäckning. Fönster och fönstersnickerier byttes vid en renovering på 1990-talet.

Kulturhistorisk värdering: Byggnaden är en mycket viktig del i helhetsmiljön vid Utnäslöt. De tre gamla beväringsbarackerna är viktiga ur såväl samhällshistorisk som socialhistorisk synvinkel. De uppfördes för att hysa en stor mängd beväringar och underofficerare under deras tid på Utnäslöt. Trots ombyggnader och renoveringar, bl.a. i samband med att funktionen har ändrats, har byggnaden exteriört sett en relativt välbevarad karaktär. Fönsteromfattningar och fönsterbågar har exempelvis vid utbytet kopierats från originalet. Det tycks som om gavlarnas övre fönsterbågar kan vara äldre och dessa bör därför beaktas särskilt vid kommande renoveringar. Takens överbyggnader är troligen original, då de finns markerade på nämnda typritning.

Målsättning: Byggnaden har stora kulturhistoriska värden och bör underhållas med traditionella material och metoder. Kvarvarande äldre fönster skall bevaras. Takens överbyggnader är av stort värde att bevara.

F3 Utnäslöt, stall (remontstall), f.d. beväringsbarack

Nuvarande funktion: Stostall.

Ursprunglig funktion: Beväringsbarack.

Grund: Huggen sten med pikhuggen yta.

Stomme: Liggande timmer.

Fasad: Timmer avfärgad med falurödfärg.

Tak: Sadeltak täckt med trapetskorrugerad plåt. Var tredje takfotstass är konsolformad. Vindskivor av trä med överliggare av plåt. Taköverbyggnad för ventilation.

Fig. 199. Utnäslöt, stall (remontstall), f.d. beväringsbarack.

Dörrar: Dubbla dörrblad, klädda med stående fasspontpanel.

Fönster: Fönstren är småspröjsade med dekorativa omfattningar. Omfattningarna är tillverkade i hyvlat virke, men är ej original. Inte heller fönsterbågarna är i originalutförande.

Övrigt: På östra sidan har syllstocken och flera stockvarv bytts sedan tidigare.

Status: Byggnaden är i ett generellt sett gott skick.

Kortsiktigt åtgärdsbehov: Målning av särskilt fönster och snickerier vilka flagnar.

Historik: Byggnaden uppfördes som beväringsbarack 1879 med plats för 20 underofficerare och 324 man. Från 1904 övertogs byggnaden av remontdepån som använde den som lösdriftstall fram till avvecklingen. Därefter har den använts som stall för ackordhäststiftelsens hästar. Byggnaden inreddes med nya boxar omkring 1998. Taket lades om med trapetskorrugerad plåt på 1980-talet. Dessförinnan täcktes taket troligen av järnplåt utförd som falsad skivtäckning.

Kulturhistorisk värdering: Byggnaden är en mycket viktig del i helhetsmiljön vid Utnäslöt. De tre gamla beväringsbarackerna är viktiga ur såväl samhällshistorisk som socialhistorisk synvinkel. De uppfördes för att hysa en stor mängd beväringar och underofficerare under deras tid på Utnäs löt. Trots ombyggnader och renoveringar, bl.a. i samband med att funktionen har ändrats, har byggnaden en relativt välbevarad karaktär.

Målsättning: Byggnaden har stora kulturhistoriska värden och bör underhållas med traditionella material och metoder. Takens överbyggnader är av stort värde att bevara.

F4 Utnäslöt, ridhus, f.d. stambarack

Nuvarande funktion: Stall.

Ursprunglig funktion: Stambarack.

Fig. 200. Utnäslöt, ridhus, f.d. stambarack.

Grund: Huggen sten som skiljer sig från F2 och F3 genom att ha en mindre bearbetad yta.

Stomme: Liggande timmer.

Fasad: Timmer avfärgat med falurödfärg.

Tak: Sadeltak täckt med trapetskorrugerad plåt. Vindskivor av trä, överliggare av plåt. Varannan takfotstass är konsolformad.

Dörrar: Moderna dörrar med stående spontad panel. Ohyvlad omfattning.

Fönster: Småspröjsade fönster med varierande utseende. Dekorativa omfattningar. Vissa rutor tycks ha

ett äldre glas. På norra gaveln finns även ett blindfönster.

Övrigt: -

Status: Byggnaden är i ett generellt sett gott skick. Visst behov av ommålning föreligger. Främst gäller det blindfönstret på norra gaveln.

Kortsiktigt åtgärdsbehov: -

Historik: Byggnaden uppfördes 1869 som stambarack, vilken i bottenplan innehöll fyra rum för sex underofficerare, lektionsrum för förberedande korpralskolan, ett expeditionsrum samt en exercissal. Vindsvåningen innehöll manskapsförläggning för 252 man. Därefter har byggnaden bl.a. använts som ridhus. Taket lades om med trapetskorrugerad plåt på 1970-talet. Dessförinnan täcktes taket troligen av järnplåt utförd som falsad skivtäckning. Byggnaden inreddes 2007 till stall.

Kulturhistorisk värdering: Byggnaden är en mycket viktig del i helhetsmiljön vid Utnäslöt och är även en av de äldsta byggnaderna. De tre gamla beväringsbarackerna är viktiga ur såväl samhällshistorisk som socialhistorisk synvinkel. Den f.d. stambaracken innehöll lektionsrum och exercisrum, vilket var viktiga funktioner. Senare har byggnaden fått en ny funktion som ridhus.

Målsättning: Byggnaden har stora kulturhistoriska värden och bör underhållas med traditionella material och metoder. Takens överbyggnader är av stort värde att bevara.

F5 Utnäslöt, pumphus

Nuvarande funktion: Pumphus.

Ursprunglig funktion: Pumphus.

Grund: Betongsten.

Stomme: Troligen regelstomme.

Fasad: Liggande förvandringspanel.

Tak: Tälttak täckt med galvaniserad plåt i stora skivor. Falsat.

Dörrar: Plywood.

Fig. 201. Utnäslöt, pumphus.

Fönster: -

Övrigt: -

Status: Byggnaden är i ett dåligt skick. Taket spricker upp i falsarna. Panelen släpper från stommen.

Kortsiktigt åtgärdsbehov: Taket är i behov av omläggning. Panelen behöver delvis bytas eller fästas.

Historik: Uppförd under 1900-talets senare hälft. Eventuellt kan byggnaden ha föregåtts av någon annan typ av pumphus eller brunn.

Kulturhistorisk värdering: Byggnaden visar på en viktig funktion, nämligen vattenuppfordring till alla de hästar som funnits på Utnäslöt.

Målsättning: Bevarande av byggnaden.

F6 Utnäslöt, ridhus

Nuvarande funktion: Ridhus.

Ursprunglig funktion: Ridhus.

Grund: Betongelement.

Stomme: Limträbalkar.

Fasad: Stående locklist.

Tak: Sadeltak täckt med trapetskorrugerad plåt, vindskivor i trä med svart plåtöverliggare.

Fig. 202. Utnäslöt, ridhus.

Fig. 203. Utnäslöt, foderlada.

Dörrar: Träskjutdörr på södra gaveln. I övrigt mindre dörrar av villatyp.

Fönster: Gavelröstet har försetts med fönster som till sin form skall anknyta till övrig bebyggelse. Spröjsen är dock lös. Långsidorna har moderna liggande fönster, anpassade efter byggnadens användningsområde.

Övrigt: -

Status: Byggnaden är nyuppförd och därmed i ett gott skick.

Kortsiktigt åtgärdsbehov: -

Historik: Uppförd 2007.

Kulturhistorisk värdering: Byggnaden är för nyuppförd för att en värdering skall vara helt meningsfull. Den visar dock på hästhanteringens expansion i området under tidigt 2000-tal.

Målsättning: Fortsatt underhåll.

F7 Utnäslöt, foderlada

Nuvarande funktion: Foderlada.

Ursprunglig funktion: Foderlada.

Grund: Betongelement.

Stomme: Limträbalkar.

Fasad: Stående locklistpanel avfärgad med falurödfärg.

Tak: Sadeltak täckt med trapetskorrugerad plåt.

Dörrar: Skjutdörrar av trä.

Fönster: Liggande fönster med tre rutor och en dekorativ omfattning, som inspirerats från områdets äldre byggnader.

Övrigt: -

Status: Byggnaden är nyuppförd och därmed i ett gott skick.

Kortsiktigt åtgärdsbehov: -

Historik: Uppförd 2007.

Kulturhistorisk värdering: Byggnaden är för nyuppförd för att en värdering skall vara helt meningsfull. Den visar dock på hästhanteringens expansion i området under tidigt 2000-tal.

Målsättning: Fortsatt underhåll.

Bygget

Bebyggelsen vid Bygget ligger i ett skogsbryn och är delvis omgiven av igenlagd åkermark.

G1 Bygget, bostadshus

Nuvarande funktion: Bostadshus.

Ursprunglig funktion: Förrådsförvaltarbostad.

Grund: Natursten som putsats samt avfärgats i grått.

Fig. 204. Bebyggelsen vid Bygget (G), Walls stuga (H), Hanestorp (J), Ekstedts torp (L) och kruthus (Y).

Stomme: Liggande timmer med utknutar.

Fasad: Stående locklistpanel, avfärgad med falurödfärg med knutar i en ljust gråbruten kulör. Fasaden är tilläggsisolerad. Dropplisten över grunden är utförd i svartlackerad plåt.

Tak: Tvåkupigt lertegel. Skorstenen är murad i tegel med ett profilerat krön. Plåtdetaljer som ventilationsdon etc. är utförda i rödlackerad plåt.

Dörrar: Modern pardörr, som i utseendet skall påminna om en spegeldörr.

Fönster: Moderna tvåluftsfönster med två rutor i varje luft. Omfattningarna är ljust gråbrutna och utförda i ohyvlat virke. Fönsterblecken är utförda i svartlackerad plåt.

Övrigt: Hängrännor och stuprör är utförda i svartlackerad plåt.

Status: Renoverat år 2003. Byggnaden är i ett relativt gott skick och har inga uppenbara skador.

Kortsiktigt åtgärdsbehov: -

Fig. 204. Bygget, bostadshus.

Historik: Byggnaden uppfördes som förrådsförvaltarbostad 1892, alltså strax före det att ”lifregementets grenadiercorps” lämnade området. Enligt vissa uppgifter innehöll byggnaden även tre arrestlokaler. Under 1900-talet lär byggnaden även använts som vapenförråd.

Kulturhistorisk värdering: Byggnaden har renoverats relativt hårt på senare år. Trots detta har den ett miljöskapande värde och en viktig koppling till verksamheten vid Utnäslöt under den militära eran. Närheten till det gamla förrådet ger en nära koppling mellan funktionerna även om denna kanske inte är tydlig utan annan typ av information.

Målsättning: Byggnaden bör underhållas med traditionella material och metoder. På sikt kan snickerier i ohyvlat virke bytas mot hyvlat virke för att bättre överensstämma med byggnadens ålder.

G2 Bygget, uthus

Nuvarande funktion: Uthus.

Ursprunglig funktion: Uthus.

Grund: Gjutna plintar.

Stomme: Troligen en regelstomme.

Fasad: Stående locklistpanel, avfärgad med falurödfärg.

Tak: Pannplåt, ljust grålackerad.

Dörrar: Bräddörrar, klädda med stående locklistpanel. Moderna bandgångjärn.

Fig. 205. Bygget, uthus.

Fönster: Moderna, liggande med tre rutor. Ohyvlad omfattning samt svarta fönsterbleck i lackerad plåt.

Övrigt: -

Status: Byggnaden är i ett relativt gott skick.

Kortsiktigt åtgärdsbehov: Trasigt stuprör i ena hörnet av byggnaden. Marknivån bör justeras något i samma hörn för att undvika skador i panelen.

Historik: En byggnad finns markerad i samma läge på häradsekonomiska kartan från 1905–1911. Denna byggnad är riven och befintlig byggnad är nyuppförd 2002.

Kulturhistorisk värdering: Byggnaden är nyuppförd, men är ändå viktig för helhetsmiljön omkring Bygget.

Målsättning: Fortsatt underhåll med traditionella material och metoder.

G3 Bygget, jordkällare

Nuvarande funktion: Jordkällare.

Ursprunglig funktion: Jordkällare med källarbod.

Grund: Kilad sten.

Stomme: Kilad sten samt möjligen stolpverk i överbyggnad.

Fasad: Kilad sten i källaren samt stående locklist i överbyggnad.

Tak: Pannplåt, grålackerad.

Fig. 206. Bygget, jordkällare.

Dörrar: Modern bräddörr med bandgångjärn. Svartmålad. Enkel lucka på baksidan för åtkomst till övre våning.

Fönster: Modernt fönster med spröjs. Vitmålad omfattning.

Övrigt: På baksidan finns en betongavtäckning mellan träöverbyggnad och källare.

Status: Byggnaden är i gott skick.

Kortsiktigt åtgärdsbehov: -

Historik: Källaren är troligen uppförd vid 1800-talets slut och bör vara samtida med bostadshuset.

Kulturhistorisk värdering: Jordkällaren var en viktig del i landsbygdens hushållning och mathantering och har därmed ett högt socialhistoriskt värde. Byggnaden är även en representant för ett traditionellt byggande genom utförandet som källarbod med ett bodutrymme över källaren, vilken nås från baksidan. Genom att byggnaden har ett relativt autentiskt utseende förstärks dessa värden.

Målsättning: Fortsatt underhåll med traditionella material och metoder.

G4 Bygget, jordkällare

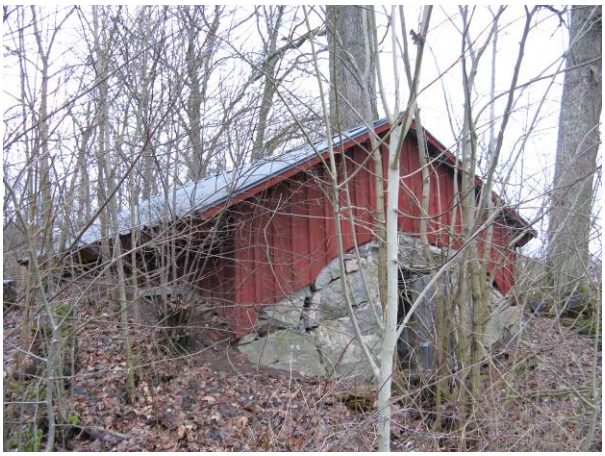

Fig. 207. Bygget, jordkällare.

Nuvarande funktion: Jordkällare.

Ursprunglig funktion: Jordkällare.

Grund: Kilad sten.

Stomme: Kilad, kallmurad sten sam överbyggnad av trä, möjligen regelverk.

Fasad: Kilad sten i källaren samt stående locklist i överbyggnad.

Tak: Pannplåt, grålackerad.

Dörrar: Bräddörr.

Fönster: -

Övrigt: Betongavtäckning mellan träöverbyggnad och källarmurar.

Status: Byggnaden är i ett relativt gott skick.

Kortsiktigt åtgärdsbehov: Röjning av omfattande slyuppslag från stubbar.

Historik: Byggnaden är troligen uppförd under 1800-talets senare hälft och har tillhört bebyggelsemiljön vid Utnäs soldattorp.

Walls stuga

Bebyggelsen ligger i en större trädgård som på baksidan till stora delar består av igenlagd åkermark. I direkt anslutning till bostadshuset finns flera äldre fruktträd. I trädgården finns även ett växthus i mycket dåligt skick.

Målsättning: Fortsatt underhåll med traditionella material och metoder.

H1 Walls stuga, bostadshus

Nuvarande funktion: Bostadshus.

Ursprunglig funktion: Bostadshus.

Grund: Kilad sten.

Stomme: Timmer.

Fasad: Liggande fasspontpanel.

Tak: Tvåkupigt lertegel. Två skorstenar med profilerade krön samt plåthuvar.

Dörrar: Moderna spegeldörrar med fönster.

Fönster: Äldre fönster med korspost samt vissa med mittpost. Omfattningarna är dekorativt utformade samt tillverkade av hyvlat trä.

Fig. 208. Walls stuga, bostadshus.

Övrigt: Förstukvisten markeras av små skärmtak med plåttäckning. Trapporna är av trä.

Status: Byggnaden är i ett relativt gott skick och har inga uppenbara skador.

Kortsiktigt åtgärdsbehov: Tendenser finns till färgsläpp på vita partier. Fönster kan på sikt behöva renoveras.

Historik: Byggnaden är uppförd som förvaltarbostad 1892. Byggnaden renoverades senast 2003.

Kulturhistorisk värdering: Byggnaden har ett mycket typiskt formspråk för det sena 1800-talet. Snickerierna kring fönstren och fasspontpanelen är särskilt tydliga exponenter för denna tid. Även korspostfönstren var vanliga under 1800-talets sista decennier. Byggnaden har ett stort miljöskapande värde och har även viktiga historiska värden genom sin koppling till verksamheten vid Utnäslöt.

Målsättning: Fortsatt underhåll med traditionella material och metoder. Åtgärder på äldre fönster bör utföras med traditionella material om metoder.

H2 Walls stuga, uthus

Nuvarande funktion: Uthus.

Ursprunglig funktion: Uthus.

Grund: Betongelement.

Stomme: Troligen regelverk.

Fasad: stående locklistpanel som avfärgats med falurödfärg.

Fig. 209. Walls stuga, uthus.

Tak: Tvåkupigt tegel, vindskivor i trä, överliggare av svartlackerad plåt.

Dörrar: Bräddörrar klädda med stående locklistpanel.

Fönster:

Övrigt: Stuprör och hängrännor i svartlackerad plåt med skarpa vinklar.

Status: God.

Kortsiktigt åtgärdsbehov: Hängrännor och ränndal i stort behov av rensning.

Historik: Byggnaden är nyuppförd 2003 med den tidigare befintliga uthusbyggnaden som förebild.

Kulturhistorisk värdering: Byggnaden är nyuppförd, men är ändå viktig för helhetsmiljön.

Målsättning: Fortsatt underhåll med traditionella material och metoder.

Hanestorp

Hanestorp ligger placerat på en svag höjd med en sluttning ned mot sjön. I trädgården finns flera äldre träd samt något yngre björkar. Man har även kvar en gjutjärnspump till brunnen framför huset. Bakom huset

finns även en grund efter en ekonomibyggnad, som finns redovisad på Häradsekonomiska kartan.

J1 Hanestorp, bostadshus

Nuvarande funktion: Bostadshus/fritidshus.

Ursprunglig funktion: Bostadshus.

Grund: Natursten som putsats med cementbaserat bruk.

Fig. 210. Hanestorp, bostadshus.

Stomme: Timmer, troligen med laxade knutar.

Fasad: Stående lockpanel. Knutbrädor i hyvlat virke.

Tak: Mansardtak täckt med enkupigt tegel. Vindskivor och överliggare i trä kompletterat med en plåt. Skorsten med profilerat krön som putsats samt försetts med flera plåtpipor i galvaniserad, rödmålad plåt. Äldre stuprör med skarpa vinklar.

Dörrar: Äldre, inåtgående pardörr med spegelindelning. Överljusfönster.

Fönster: Äldre tvåluftsfönster med mittpost. Lufterna har vardera två rutor. I övervåningen lunettfönster. Glaset är i de flesta fall munblåst. Fönsterbeslagen är av sen 1800-talstyp.

Övrigt: -

Status: Hål finns i hängrännor. Sockeln har omfattande putsbortfall, eventuellt på grund av den hårda bruks-typen. Skorstenen har tendenser till frostsprängning samt omfattande putsbortfall. I synnerhet vitmålade partier uppvisar skador i målningsbehandlingen.

Kortsiktigt åtgärdsbehov: Äldre fönster och snickeri-detaljer bör åtgärdas med traditionella material och metoder. Hängrännor bör bytas mot lika befintliga. Skorstenen bör ses över och eventuelt putsas om. Sockelns cementputs bör avlägsnas.

Historik: Torpet har kommit till under 1700-talet för personal vid Strömsholm och finns redovisat som ”ett torpställe med en liten täppa dertill” på en karta över Tartarhagen från år 1786. Enligt vissa uppgifter är det nuvarande bostadshuset tillkommet vid denna tid. Om så är fallet är inte klarlagt. På kartorna från år 1786 och år 1800 tycks inte byggnaden vara placerad i riktigt samma läge som dagens byggnad. Byggnadens släta knutar samt fönster med beslag av sen 1800-tals typ tyder även på att byggnaden är uppförd under 1800-talets andra hälft. Efternamnet Hane förekommer i husförhörslängden från år 1881. En skogvaktare Erik Albert Hane med familj finns då nämnd under Ströms-holm, men det är inte känt om det rör just detta torp.

Kulturhistorisk värdering: Byggnaden har genom sitt välbevarade yttre ett stort kulturhistoriskt värde. Fönster, dörrar och andra snickeridetaljer är bevarade vilket ger byggnaden autenticitet. Mansardtaket ger även en bild av en bostad med högre status. Även skorstenen med profilerat krön och plåtpipor ger en särskild karaktär åt byggnaden.

Målsättning: Stor antikvarisk hänsyn bör tas vid restaureringar. Byggnadens panel och fönster är mycket viktiga för autenticiteten. Fönster bör restaureras med traditionella material och metoder. Vid eventuell omläggning av taket skall tegel återanvändas i så stor utsträckning som möjligt. Vindskivor och överliggares utformning skall bevaras. Skorstenens utformning skall behållas. Stuprör bevaras om möjligt.

J2 Hanestorp, f.d. brygghus

Nuvarande funktion: Gäst- eller sovstuga.

Ursprunglig funktion: Brygghus eller sommarkök.

Grund: Natursten.

Stomme: Liggande timmer med utknutar.

Fasad: Stående lockpanel med äldre okantat virke och smidd spik.

Tak: Åstak, täckt med tvåkupigt tegel. Äldre undertak av brädor. Breda vindskivor, överliggare samt nock av trä.

Skorstenen är murad av tegel samt förmodligen nedplockad en bit då den är mycket låg.

Dörrar: Dörrbladet är klätt med liggande pärlspont, franskt gångjärn.

Fig. 211. Hanestorp, f.d. brygghus.

Fönster: Äldre tvåluftsfönster med hörnjärn/gångjärn av sen 1800-talstyp.

Övrigt: -

Status: Plåtavtäckningen omkring skorstenen kan möjligen vara bristfällig. Brädnock och överliggare är i dålig kondition. Fönster är i visst behov av underhåll.

Kortsiktigt åtgärdsbehov: Äldre fönster och snickeridetaljer bör åtgärdas med traditionella material och metoder. Plåtavtäckningen kring skorstenen måste åtgärdas. Vid eventuella åtgärder av vindskivor och panel skall stor antikvarisk hänsyn tas.

Historik: Byggnaden kan vara uppförd på 1700-talet. Den skulle emellertid ha kunnat flyttas till platsen något senare.

Kulturhistorisk värdering: Byggnaden har genom sin ålder och ålderdomliga prägel ett högt kulturhistoriskt värde. Konstruktionen med utknutar och åstak visar på en äldre byggnadsteknik än övriga byggnader på torpet. Den gamla panelen samt smidda spiken och de breda vindskivorna har en patina som stärker det kulturhistoriska värdet.

Målsättning: Stor antikvarisk hänsyn bör tas vid restaureringar. Byggnadens panel och fönster är mycket viktiga för autenticiteten. Fönster bör restaureras med traditionella material och metoder. Vid eventuell omläggning av taket skall tegel återanvändas i så stor utsträckning som möjligt. Vindskivor skall bevaras.

J3 Hanestorp, bod, uthus, ladugård

Nuvarande funktion: Uthus.

Ursprunglig funktion: Ladugård, loge m.m.

Grund: Stenplintar samt stengrund av kilad sten.

Stomme: Stolpverkskonstruktion med timrat röste mot norr.

Fasad: Stående lockpanel av äldre typ med okantat virke, fäst med smidd spik eller klippspik.

Fig. 212. Hanestorp, bod, uthus, ladugård.

Tak: Tvåkupigt tegel. Vindskivor, överliggare samt eventuellt nock av brädor.

Dörrar: Enkla bräddörrar.

Fönster: Saknas.

Övrigt: -

Status: Byggnaden är i mycket dåligt skick. Västra långsidan kalvar ut kraftigt. Vid utåtkalvningen har byggnaden tillfälligt pallats upp, då den inte längre ligger på grundstenarna. Taket är i mycket dåligt skick med saknade tegelpannor.

Kortsiktigt åtgärdsbehov: Mycket omfattande åtgärder av såväl stomme som tak. Flera av åtgärderna är av akut karaktär.

Historik: Byggnaden kan vara uppförd under sent 1800-tal och finns redovisad på häradsekonomiska kartan från år 1905-1911. Möjligen kan den vara uppförd i etapper. Det har troligen även funnits en luta mot söder, av vilken endast stenplintarna kvarstår.

Kulturhistorisk värdering: Byggnaden är bortsett från förfallet, en god representant för det sena 1800-talets byggnadsteknik. Ladugården utgör även ett mycket värdefullt tillskott i den miljö som bostadshuset och brygghuset ingår i. En torpmiljö behöver såväl bostadshus som ekonomibyggnader för att det pedagogiska värdet skall vara högt. Fasadens panel med klipp-spik/smidd spik tillför byggnaden autenticitet.

Målsättning: Byggnaden bör restaureras med traditionella material och metoder. Arbetet bör påbörjas omgående, då skadorna redan är allvarliga. Panelen och dörrarna är viktig för autenticiteten. För ett långsiktigt bevarande kan det vara viktigt att finna ett mer aktivt användningsområde för byggnaden. Detta bör dock anpassas efter byggnadens kulturhistoriska värden.

J4 Hanestorp, jordkällare

Nuvarande funktion: Jordkällare.

Ursprunglig funktion: Jordkällare.

Grund: Kilad sten.

Stomme: Kilad sten.

Fasad: Kilad sten samt betongpågjutning.

Tak: Torvtäckt.

Dörrar: Stående slät panel med bandgångjärn.

Fönster: Saknas.

Status: Byggnaden tycks exteriört sett vara i ett någorlunda skick.

Kortsiktigt åtgärdsbehov: Växtlighet i form av sly och småträd bör röjas bort.

Historik: Källaren kan vara från tidigt 1900-tal, men kan också vara äldre och kraftigt ombyggd.

Målsättning: Fortsatt underhåll. För ett långsiktigt bevarande kan det vara viktigt att finna ett mer aktivt användningsområde för byggnaden.

Fig. 213. Hanestorp, jordkällare.

Övrigt: -

Ekstedts torp

Torpet ligger beläget i en uppvuxen trädgård med fruktträd, buskar samt stora ekar.

Fig. 214. Ekstedts torp avbildat av H. Gunnarsson i slutet av 1800-talet. Observera de två, då kvarvarande, vaktkurerna utanför huset samt den anlagda trädgården med gångar. Ur: Västmanlands fornminnesförenings årsbok 1967–1968.

L1 Ekstedts torp, bostad, f.d. regementsexpedition

Nuvarande funktion: Bostadshus, fritidsbostad.

Ursprunglig funktion: Bostadshus.

Grund: Natursten.

Stomme: Timmer med utknutar.

Fasad: Stående locklist på framsidans fasad, möjligen lätt profilerad kant på locklisten. På övriga fasader stående lockpanel av äldre typ, fäst med smidd spik.

Tak: Mansardtak täckt med enkupigt tegel.

Fig. 215. Ekstedts torp, bostad, f.d. regements-expedition.

Dörrar: Huvudentré med pardörr av äldre typ. Inåtgående med speglar. På nordöstra sidan en sidoentré med dörrblad med förvandringspanel.

Fönster: Tvåluftsfönster med spröjs som indelar lufterna i vardera två rutor. Smidda gångjärn och hörnjärn av 1700-talstyp. Dropplister m.m. är tillverkade helt i trä utan plåtbleck.

Övrigt: Stuprör av äldre typ med skarpa vinklar. Hängrännorna nya av galvad plåt.

Status: I huvudsak är byggnadens status god.

Kortsiktigt åtgärdsbehov: Fönstersnickerier kan behöva målas. Någon del av vattbrädan i underkant av panelen kan behöva bytas. Byte görs i så fall mot en lika befintlig. Skorstenen kan eventuellt fogas om. Vid renovering av fönstersnickerier skall stor antikvarisk hänsyn tas. Dropplister skall inte förses med plåtbleck och fönstren skall målas med linoljefärg och kittas med linoljekitt.

Historik: Byggnaden uppfördes som ett torp under 1700-talet och låg då i anslutning till Djurgården. I början av 1800-talet byggdes huset ut mot norr för att inrymma regementsexpeditionen, vilken låg kvar i byggnaden fram till dessa att stambaracken uppfördes 1869. Torpets namn kan möjligen komma av en Axel Rudolf Ekstedt, som flyttade till Strömsholm från Västerås år 1880. Fram till 1900-talets början fanns två vaktkurar framför torpet, vilka finns avbildade på en samtida målning av H. Gunnarsson.

Kulturhistorisk värdering: Torpet är välbevarat i antikvariskt hänseende varför det kulturhistoriska värdet är högt. Många detaljer såsom fönster, fönsterfoder och panel är välbevarade vilket gör att byggnaden har hög autenticitet. Byggnaden representerar flera skeden i Strömsholms och Utnäs löts historia. Bland annat som f.d. regementsexpedition, men även som torp under Strömsholm.

Målsättning: Stor antikvarisk hänsyn bör tas vid restaureringar. Byggnadens panel och fönster är mycket viktiga för autenticiteten. Fönster bör restaureras med traditionella material och metoder. Vid eventuell omläggning av taket skall tegel återanvändas i så stor utsträckning som möjligt. Vindskivor och överliggares utformning skall bevaras. Skorstenens utformning skall behållas. Stuprör bevaras om möjligt.

L2 Ekstedts torp, uthus med dass

Fig. 216. Ekstedts torp, uthus med dass.

Nuvarande funktion: Uthus.

Ursprunglig funktion: Uthus, eventuellt en del av fähus.

Grund: Kallmurad natursten.

Stomme: Liggande timmer med utknutar, spår efter bilningen.

Fasad: Timmer, bortsett från röstet, som täcks med stående lockpanel samt nordöstra fasaden, som även

den är klädd med stående lockpanel. Avfärgad med falurödfärg.

Tak: Sadeltak på fähusdelen och pulpettak på dasset. Taket är täckt med ett enkupigt tegel samt med vindskivor i trä. Överliggare och nock i plåt.

Dörrar: Enkla bräddörrar av äldre typ med lätt kilsågade brädor. Smidda bandgångjärn varav ett har brustit.

Fönster: En luft med två rutor. Över dassdörren även ett överljusfönster med tre rutor.

Övrigt: -
Status: Byggnaden är i ett relativt gott skick. Dassets tak är mycket dåligt.

Kortsiktigt åtgärdsbehov: Några grundstenar rasar ut på norra gaveln. Taket kan vara i behov av översyn generellt, men måste läggas om på dasset. Växtlighet bör röjas bort från byggnadens närmaste omgivning.

Historik: Byggnaden är relativt ålderdomlig och bör vara uppförd under 1800-talets första hälft. Dasset har tillkommit något senare.

Kulturhistorisk värdering: Byggnadens ålder och höga autenticitet gör att det kulturhistoriska värdet är mycket högt.

Målsättning: Stor antikvarisk hänsyn bör tas vid restaureringar och byggnaden bör restaureras med traditionella material och metoder. Byggnadens fasad och dörr är mycket viktiga för autenticiteten. Dasset skall även det bevaras.

L3 Ekstedts torp, jordkällare

Nuvarande funktion: Jordkällare.

Ursprunglig funktion: Jordkällare.

Grund: Natursten.

Stomme: Natursten, delvis pågjuten med betong. Bakväggen kan vara gjuten av betong.

Fasad: Natursten och betong.

Tak: Torvtäckt.

Dörrar: Bräddörr med lockpanel, bandgångjärn.

Fig. 217. Ekstedts torp, jordkällare.

Fönster: Saknas.

Övrigt: -

Status: Byggnaden är i visst behov av åtgärder.

Kortsiktigt åtgärdsbehov: Röjning från sly och annan växtlighet.

Historik: Byggnaden kan vara uppförd vid 1800-talets slut.

Kulturhistorisk värdering: Jordkällaren var en viktig del i landsbygdens hushållning och mathantering och har därmed ett högt socialhistoriskt värde.

Målsättning: Byggnaden bör underhållas med traditionella material och metoder. Användning bör uppmuntras för ett mer långsiktigt bevarande.

Kruthus vid Utnäslöt

Y1 Kruthus, benämns ibland även tiondebod

Nuvarande funktion: Tomt.

Ursprunglig funktion: Kruthus för Utnäslöt.

Grund: Natursten som putsats samt avfärgats.

Fasad: En relativt hård och grov slätputsad yta. Troligen KC-baserade produkter.

Tak: Åstak täckt med enkupigt lertegel. Åsarna är inmurade i fasaden. Vindskivor och överliggare är utförda i trä.

Fig. 218. Kruthus, ibland även benämnd tiondebod.
Stomme: Tegel.

Dörrar: Bräddörr klädd med liggande pärlspontpanel samt försedd med bandgångjärn, lås och bom.

Fönster: Fönsteröppningarna är försatta med skivor med frästa spår för att uppnå ett spontat utseende.

Övrigt: -

Status: Byggnaden är i ett gott skick.

Kortsiktigt åtgärdsbehov: Små putsskador på sockel. Omfattande slyuppslag från stubbar bortröjs.

Historik: Ett kruthus finns redovisat på denna plats på en karta över Tartarhagen från år 1786. Uppgifter gör dock gällande att den aktuella byggnaden uppförts först 1801. Att krutmagasinet uppfördes i tegel och på behörigt avstånd från övrig bebyggelse var en genomtänkt strategi, då krutet var mycket brandfarligt. Byggnaden renoverades senast 2003.

Kulturhistorisk värdering: Byggnaden har genom sin ålder och sin viktiga funktion för Utnäs som militär anläggning ett mycket högt kulturhistoriskt värde.

Målsättning: Stor antikvarisk hänsyn bör tas vid restaureringar och byggnaden bör restaureras med traditionella material och metoder.

Källor

Tryckta källor

Alström, Ulf: *Ett schakt för ett trappfundament. Antikvarisk kontroll. RAÄ 230, Strömsholms slott, Kolbäck, Västmanland.* Kulturmiljövård Mälardalen, Rapport 2006:52. Västerås 2006.

Berg, Ejnar: *Försvarets förläggningsbyggnader under 300 år*.
– Bebyggelsen vid arméns mötesplatser. *Fortifikationen 350 år*.

Berg, Ejnar. & von Konow, Jan: Utnäs Löt. *Vyer från hedar, moar och slätter. Arméns mötesplatser och deras bebyggelse*. 1996.

Bäckström, A.: *Strömsholm förr och nu*. 1924.

Colliander, Sven: Ridskolan Strömsholm. *Hästen i Sverige. Samlingsverk om den svenska hästen* (red. Carl Trädgårdh). 1939.

Drejholt, Nils: Kunglig jakt. *Strömsholms slott* (red. E.-L. Karlsson och R. Millhagen). De kungliga slotten. Stockholm 2005.

Egebäck, Anna: Boplatslämningar intill Strömsholmsåsen. Särskild utredning. Västmanlands läns museum, Kulturmiljöavdelningen, Rapport A 2004:A69. Västerås 2004.
– *Vikingatida och sentida lämningar i Strömsholm. Förundersökning. RAÄ 380, Strömsholm 8:54, 8:2, Kolbäcks socken, Västmanland*. Västmanlands läns museum, Kulturmiljöavdelningen, Rapport A, 2005:A45. Västerås 2005.

Fischerström, Nils: *Ridskolan å Strömsholm, 50 år den 4 juli 1918. Minnesskrift*. 1918.

Frost, Katarina & Jonsson, Kristina: *Kökträdgården vid Strömsholms slott. Trädgårdsarkeologisk förundersökning. RAÄ 230, Strömsholms slott, Kolbäcks socken, Västmanland*. Västmanlands läns museum, Kulturmiljöavdelningen, Rapport 2002:A53.

Gladh, Lennart & Ström, Krister: *Västmanland. Mälarbygd – bruksbygd – bergslag*. Västerås 1992.

Grau, Olof: *Beskrifning öfver Vestmanland*. Vesterås 1904 (ursprungligen utgiven 1754).

Hallgren, Anna-Lena: *Ett fågeltorn vid Ladugårdssjön. Arkeologisk utredning, etapp 2. Strömsholm 8:1, Kolbäcks socken, Västmanland*. Kulturmiljövård Mälardalen, Rapport 2007:94. Västerås 2007.

Jonsson, Kristina och Elgh, Stefan: *Boplatslämningar i Strömsholm? Arkeologisk utredning. Strömsholm 8:1, Kolbäcks socken, Västmanland*. Kulturmiljövård Mälardalen, Rapport 2007:15. Västerås 2007.

Karlsson, Eva-Lena och Millhagen, Rebecka (red.): *Strömsholms slott*. De kungliga slotten. Stockholm 2005.

von Konow, Jan: Gamla mötesplatser XXIV Utnäslöt. *Fritt militärt forum*, nr 2–3, 1973.

Lihammer, Anna m.fl.: *Sofielund. Bebyggelselämningar från sen vikingatid och medeltid. Arkeologisk särskild undersökning. RAÄ 380 och 381, Strömsholm 8:2 och 8:54, Kolbäcks socken, Hallstahammars kommun, Västmanland*. Kulturmiljövård Mälardalen, Rapport 2008:40. Västerås 2008.

Ljungström, Lars: En kunglig bostad. Planering och inredningar för hundrafemtio år av tillfälliga besök. *Strömsholms slott* (red. E.-L. Karlsson och R. Millhagen). De kungliga slotten. Stockholm 2005.

Lundström, Bo: Civilt och militärt på Strömsholm. *Strömsholms slott* (red. E.-L. Karlsson och R. Millhagen). De kungliga slotten. Stockholm 2005.

von Malmborg, Boo: Strömsholm. *Slott och herresäten i Sverige. De kungliga slotten*, 11. (red. S. T. Kjellberg) Malmö 1971.

Malmgren, Ulf. *Förteckning över förhistoriska fornlämningar, kulturhistoriskt intressant bebyggelse, källor inom Hallstahammar*. Hallstahammar 1971.
– *Fornlämningar i Kolbäcks och Säby socknar*. Hallstahammar 1972.

Norman, Björn: ”Konungsgården” – det gamla slottet. *Strömsholms slott* (red. E.-L. Karlsson och R. Millhagen). De kungliga slotten. Stockholm 2005.

Olausson, Magnus: Trädgårdarna – från humlegård till ridbana. *Strömsholms slott* (red. E.-L. Karlsson och R. Millhagen). De kungliga slotten. Stockholm 2005.

Rahmqvist, Sigurd: Gustav Vasas gård Strömsholm och dess föregångare. *Strömsholms slott* (red. E.-L. Karlsson och R. Millhagen). De kungliga slotten. Stockholm 2005.

Rehnström, Ch.: *Kolbäcks socken. Kulturhistorisk byggnadsinventering i Hallstahammars kommun*. Hallstahammar 1979.

Sjökvist, Helén: *Lilla Hultet. Ombyggnad av bostadshus inom Strömsholms naturreservat. Antikvarisk kontroll. Strömsholm 8:1, Kolbäcks socken, Västmanland*. Kulturmiljövård Mälardalen, Rapport 2008:18. Västerås 2008.

Ström, Krister & Österberg, Ann (red.): *Bergslagens pulsåder. Strömsholms kanal 200 år*. Västmanlands fornminnesförening och Västmanlands läns museum, Årsskrift 72. Västerås 1995.

Svensson, Chatarina: *Återställning av ett skadat gravfält i Strömsholm. Antikvarisk schaktningsövervakning. RAÄ 227, Strömsholm 8:2, Kolbäcks socken, Västmanland*. Västmanlands läns museum, Kulturmiljöavdelningen, Rapport 2002:A33. Västerås 2002.

Teijler, Börje: *Hallstahammars kommun. 1. Forntid – Medeltid – Vasatid*. Hallstahammar 1984.
– *Hallstahammars kommun. 2. Stormaktstiden 1632–1722*. Hallstahammar 1987.
– *Hallstahammars kommuns historia. Del 3. 1723–1771. Frihetstiden.* Hallstahammar 1995.
– *Hallstahammars kommuns historia. Del 4. 1772–1811. Gustavianska tiden.* Hallstahammar 1996.

Tottmar, Margit: *Strömsholm under fyra sekler*. Köping 1979.

Waxberg, Henry: *Strömsholms stuteri*. Stockholm 1964.

Otryckta källor

Hallstahammars kommun. Kulturminnesvårdsprogram för Hallstahammars kommun. 1985.

Kilbro, Ann-Katrin: Byggnadsinventering Mölntorp Utnäs. Hallstahammar 1976 (stencil).

Länsstyrelsen Västmanlands län. Naturvårdsplan för Västmanlands län. Nr 19, 1985.
– Skötselplan för Strömsholms naturreservat. Dnr 231-8514-97.
– Ändring av föreskrifter och fastställande av ny skötselplan m m för Strömsholms naturreservat i Hallstahammars kommun, Västerås, Köpings och Kungsörs kommuner. Beslut 1998-11-09. Dnr-231-8514-97.
– Justering av gränser för riksintresseområden för kulturmiljövården i Västmanlands län. Underrättelse 2003-06-11. Dnr 436-6486-03.

– Grova träd i naturreservaten Strömsholm, Tidö och Slottsholmen. En inventeringsrapport (Mårten Gustafsson). Miljöenheten, 2003, Nr 2.
– Bevarandeplan för Natura 2000-område Strömsholm SEO250005. Dnr 511-5895-05. 2005.
– Bevarandeplan för Natura 2000-område Häggholmen SEO250134. Dnr 511-5904-05. 2005.
– Bevarandeplan för Natura 2000-område Strömsholms kungsladugård SEO250155. Dnr 511-6910-05. 2005.

Naturvårdsverket. Områden av riksintresse för naturvård & friluftsliv. Beskrivningar. Rapport 4037. 1992.

Ridskolan å Strömsholm 50 år den 4 juli 1918 (broschyr???)

Riksantikvarieämbetet och Statens historiska museer. Revidering av värdetexter för områden i Västmanlands län som är av riksintresse för kulturminnesvården enligt 2 kap 6 § lag om hushållning med naturresurser m.m. (NRL). Beslut 1996-08-27. Dnr 513-3244-1995.

Sigurdsson, Julia: Knytpunkten i Strömsholm.

Statens fastighetsverk. Motiv till skyddsföreskrifter för Strömsholms slott, med tillhörande gårdar. Arbetshandling. 2003.

Arkiv, analoga och digitala

ATA, Antikvarisk- topografiska arkivet, Stockholm
Tillfällig stallbyggnad, dnr 311-1369-2003.
Ansökan om tillstånd till ändring av statligt byggnadsminne. Hultet (värdefull fastighet §16), 2004-06-09.
SFV avser att bygga en maskinhall, Strömsvik 2004-03-16.
Ny stallanläggning vid kungsladugården, tillstånd 1999-12-20.

Institutet för språk och folkminnen
Ortnamnsregistret, Kolbäcks socken, Hallstahammars kommun, Västmanlands län

Krigsarkivet
Bildarkivet
Byggnadsritningar, kartor, Strömsholms ridskola.
Husesyn Utnäs 1872, kommissarieboställe (Krigskollegium, husesyner 1872:1, EIV).

Nordiska museets herrgårdsarkiv

Riksantikvarieämbetets digitala fornminnesregister (FMIS)
Registerposter för Kolbäcks och Säby socknar, Hallstahammars kommun, Västmanlands län

Riksarkivet
Svenskt diplomatarium, huvudkartotek för medeltidsbreven
ÖIÄ arkiv F Ibb:32, F Ibaa:7, F: Ibac:56–57.

Slottsarkitektkontoret (SAK), Stockholms slott

Slottsarkivet (SA), Stockholms slott

Stuteriöverstyrelsens arkiv
E 1, 2, 3, 4, 5.

ULA: Strömsholms hingstdepås arkiv,
J1, J2, F IX:2, F IX:4, byggnadsritningar och planer.

Västmanlands läns museums arkiv
Äldre fotografier
Byggnadsinventering, Utnäs, Säby socken, Hallstahammars kommun

Lantmäteriets digitala kartarkiv
(För specificerad information om nedanstående kartor, se bilaga.)

Lantmäterimyndigheternas arkiv
Historiska kartor över Strömsholm 1–7 (19-KOB-81, 19-KOB-157, 19-KOB-179)
Historiska kartor över Utnäs 1–3 (19-SÄB-24, 19-SÄB-73)

Lantmäteristyrelsens arkiv
Historiska kartor över Strömsholm 1–7 (fr.o.m. T25-25:1 t.o.m. T25-25:17)
Historiska kartor över Utnäs 1–3 (19-SÄB-24, 19-SÄB-73)

Rikets allmänna kartverks arkiv
Ekonomiska kartan 10G9e Dåvö
Ekonomiska kartan 10G9f Stora Ekeby
Ekonomiska kartan 11G0e Kolbäck
Ekonomiska kartan 11G0f Strömsholm
Häradsekonomiska kartan Strömsholm 1905–1911

För karta över Strömsholm från 1650–1652, se ovan i Rahmqvist 2005.

Informanter

Internetkällor, övrigt
http://www.knytpunkten.com
Knytpunkten – en mötesplats för konferens och event

http://www.lansstyrelsen.se/vastmanland :
Strömsholm
Strömsholms kungsladugård

http://www.raa.se
Kulturminneslagen

http://www.regiondjursjukhuset.se :
Regionhästsjukhuset Strömsholm
Regiondjursjukhuset Strömsholm

http://www.riksdagen.se :
Svensk författningssamling: Skogsvårdslag (1979:429)
Svensk författningssamling: Lag (1988:950) om kulturminnen m.m.
Svensk författningssamling: Förordning (1988:1229) om statliga byggnadsminnen m.m.

http://www.sfv.se :
Våra fastigheter – SFV

http://www.slottsguiden.info :
Strömsholm, Sverige

Bilaga 1

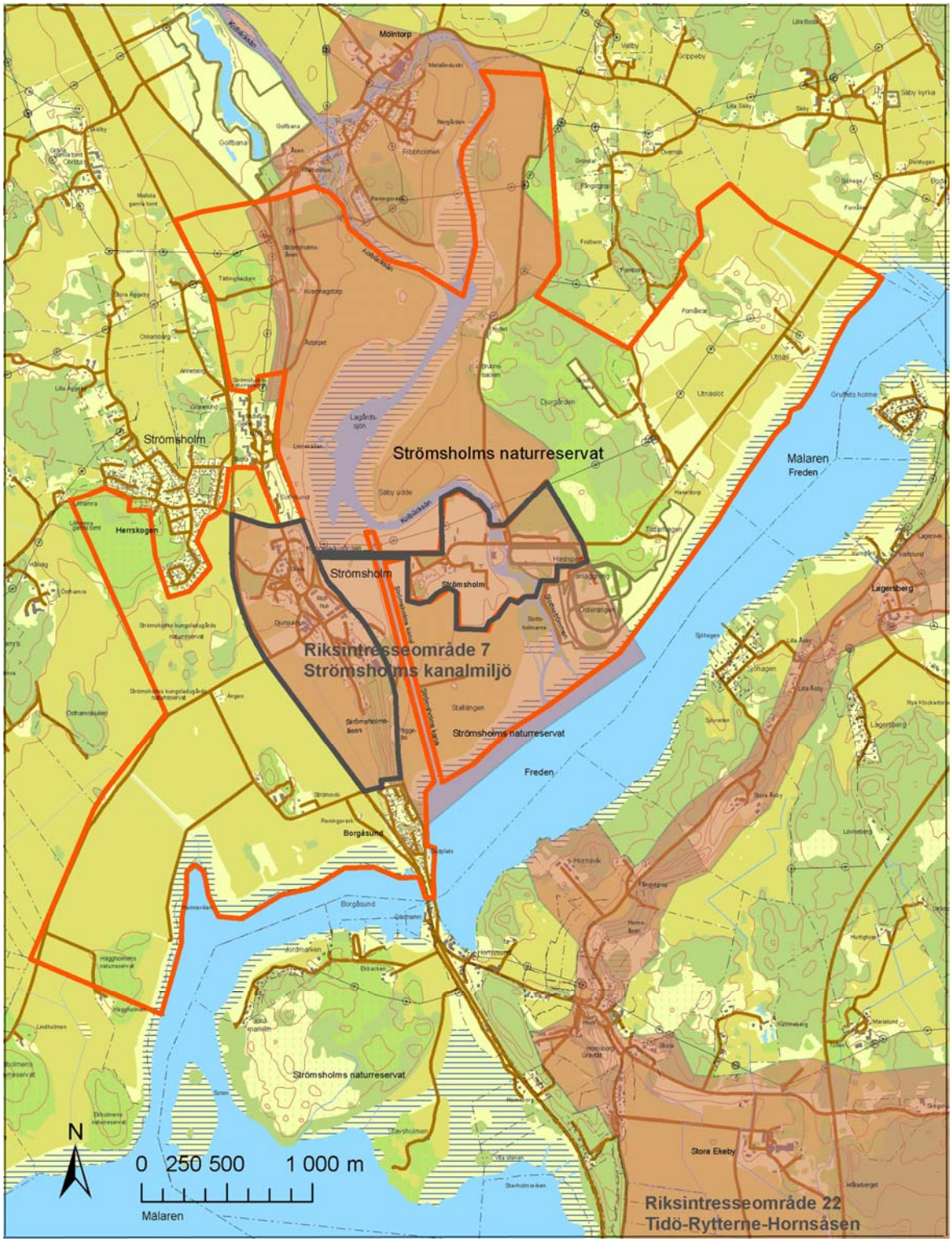

Riksintresseområdet Strömsholms kanalmiljö (nr 7) sträcker sig genom flera kommuner i Västmanlands län. Här redovisas delen inom Kolbäcks socken, som ligger inom och norr om egendomen Strömsholm och området för vårdprogrammet (bruntonad yta). Sydöst om mälarviken Freden ligger riksintresseområde 22, som dock inte berörs av vårdprogrammet. Bearbetat utsnitt ur den digitala fastighetskartan.

Bilaga 2

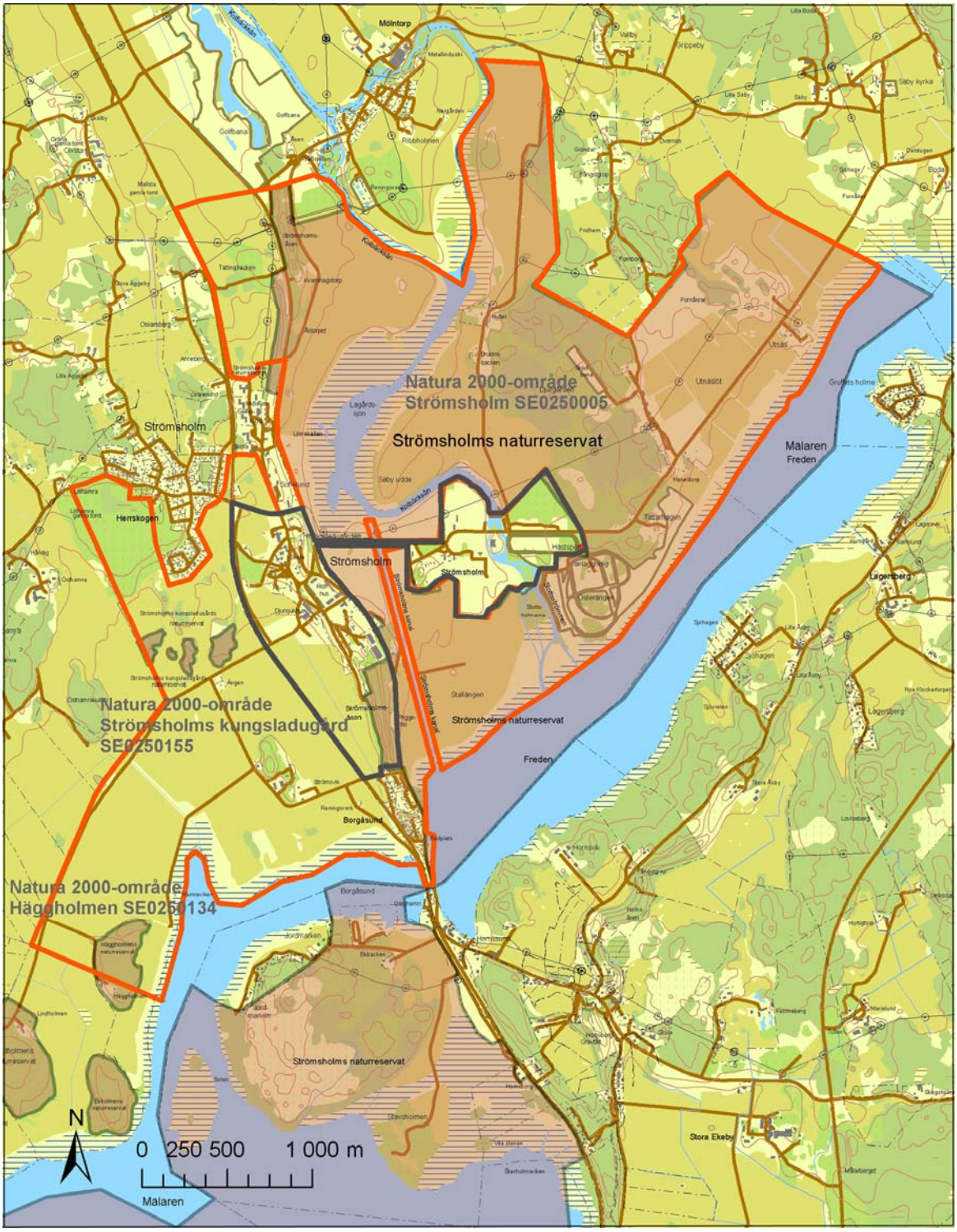

Natura 2000-områdena inom och i anslutning till egendomen Strömsholm och området för vårdprogrammet. Det stora ”timglasformade” området utgörs av Natura 2000-området Strömsholm (SE0250005). Väster om ridområdet och åsen utgör fyra åkerholmar Natura 2000-området Strömsholms kungsladugård (SE0250155). I sydvästra delen av området för vårdprogrammet är Natura 20000-området Häggholmen (SE0250134). Bearbetat utsnitt ur den digitala fastighetskartan.

Bilaga 3

Registrerade lämningar i det digitala fornminnesregistret (FMIS)

Socken	Beteckning	Lämningstyp	Anmärkning	Antikvarisk bedömning
Kolbäck	193:1	**Stensättning**	Rund med fyllning	Fast fornlämning
	194:1	**Fornlämn.likn. bildn.**	Stensättningslikn. stenansaml.	Ej kulturhist. lämn.
	197:1	**Gravfält**	10 runda övert. stensättningar	Fast fornlämning
	198:1	**Lägenhetsbebyggelse**	Torplämning	Övrig kulturh. lämn.
	224:1	**Gravfält**	31 övert., 4 fyllda stensättningar	Fast fornlämning
	225:1	**Stensättning**	Rund, övertorvad	Fast fornlämning
	226:1	**Stensättning**	Rund, övertorvad	Fast fornlämning
	226:2	**Stensättning**	Rund, övertorvad	Fast fornlämning
	226:3	**Stensättning**	Rund, övertorvad	Fast fornlämning
	228:1	**Gravfält**	10 runda övert. stensättningar	Fast fornlämning
	235:1	**Vägmärke**	Milstolpe	Fast fornlämning
	237:1	**Övrigt**	Gravplats för hästar	Övrig kulturh. lämn.
	238:1	**Grav-uppg. typ saknas**	Skelettfynd människa i åker	Bevakningsobjekt
	273:1	**Gravfält**	6 runda öt., 1 rekt. öt stensättn.	Fast fornlämning
	274:1	**Minnesmärke**	Minnessten hundgrav	Övrig kulturh. lämn.
	282:1	**Hög**	Tveksam, troligen naturbildning	Bevakningsobjekt
	310:2	**Lägenhetsbebyggelse**	Stor loge m. uppfartsramper m.m.	Övrig kulturh. lämn.
	323:1	**Källa med tradition**	Linnékällan	Övrig kulturh. lämn.
	324:1	**Minnesmärke**	Minnessten	Övrig kulturh. lämn.
	325:1	**Fornlämningslikn. bildn.**	Stensättningslikn. naturbildning	Ej kulturhist. lämn.
	326:1	**Fornlämningslikn. bildn.**	Stensättningslikn. naturbildning	Ej kulturhist. lämn.
	327:1	**Begravningsplats**	Uppgift om kolerabegravning	Bevakningsobjekt
	356:1	**Gravvård**	Hitflyttad (?) gravsten	Bevakningsobjekt
	367:1	**Lägenhetsbebyggelse**	Torplämning	Bevakningsobjekt
	369:1	**Röjningsröseområde**	Sentida röjningssten	Övrig kulturh. lämn.
	370:1	**Minnesmärke**	Minnessten	Övrig kulturh. lämn.
	377	**Boplats**	Undersökt o. borttagen	Se anmärkning
	382	**Stensättning**	Troligen del av naturbildning	Bevakningsobjekt
	383	**Röjningsröse**	Sentida från åkern, ej stridsvärn!	Övrig kulturh. lämn.
	384	**Stensättning**	Troligen del av naturbildning	Bevakningsobjekt
	395	**Boplats**	Boplats inkl. recent material	Bevakningsobjekt
	396	**Färdväg**	Äldre landsvägsparti	Fast fornlämning
	397	**Färdväg**	Hålväg /vägbank	Fast fornlämning
	398	**Vägmärke**	Väghållningssten	Fast fornlämning
	399	**Färdväg**	Äldre landsvägsparti	Fast fornlämning
	400	**Vägmärke**	Väghållningssten	Fast fornlämning
	401	**Lägenhetsbebyggelse**	Torplämningar	Fast fornlämning
	402	**Färdväg**	Hålväg /vägbank	Fast fornlämning
	404	**Färdväg**	Hålväg/vägbank	Fast fornlämning
	405	**Tegelindustri**	Grunder efter tegelugn, tegellador	Fast fornlämning
	406	**Bytomt/gårdstomt**	Åby övergivna tomt	Fast fornlämning
	407	**Bytomt/gårdstomt**	Uppgift om Säby bytomt	Uppgift om
	408	**Fossil åker**	Ryggade åkrar (till Åby)	Fast fornlämning
	409	**Fossil åker**	Ryggade åkrar (till Åby)	Fast fornlämning
	410	**Färdväg**	Hålväg (till Åby)	Fast fornlämning
	411	**Hägnad**	Fägata tills. m Kolbäck 412	Övrig kulturh. lämn.
	412	**Hägnad**	Fägata tills. m Kolbäck 411	Övrig kulturh. lämn.
	413	**Färdväg**	Hålväg med stenmur intill	Övrig kulturh. lämn.
Säby	42:1	**Gravfält**	Stensättn.,13 runda öt, 2 m. fylln.	Fast fornlämning
	43:1	**Minnesmärke**	Minnessten, inhägnad	Övrig kulturh. lämn.
	55:1	**Stensättning**	Rund, övertorvad	Fast fornl.
	56:1	**Stensättning**	Rund, övertorvad	Fast fornl.

Socken	Beteckning	Lämningstyp	Anmärkning	Antikvarisk bedömning
Säby	86:1	**Husgrund historisk tid**	Troligen iskällare	Bevakningsobjekt
	92:1	**Fossil åker**	Ryggade åkrar	Fast fornlämning
	94:1	**Vägmärke**	Milstolpe	Fast fornlämning
	97:1	**Vägmärke**	Väghållningssten	Fast fornlämning
	149	**Lägenhetsbebyggelse**	Lämningar efter soldattorp	Fast fornlämning
	150	**Bytomt/gårdstomt**	Utnäs övergivna bytomt	Fast fornlämning
	151	**Lägenhetsbebyggelse**	Lämningar efter soldattorp	Fast fornlämning
	152	**Lägenhetsbebyggelse**	Lämningar efter sjukstuga m.m.	Fast fornlämning
	153	**Stensättning**	Rund, övertorvad	Fast fornlämning
	154	**Stensättning**	Rund, övertorvad	Fast fornlämning

Bilaga 4

Kartor

För karta över Strömsholm från 1650–1652, se Rahmqvist 2005 under Källor, Tryckta källor.

Lantmäteriets digitala kartarkiv
Lantmäteristyrelsen
Historiska kartor Strömsholm nr 1–7
T25-25:1 Geografisk karta 1722. *”Geogrphisk Charta öfwer Strömsholms Kongsgård, Stall och Ladugård …”*
T25-25:2 Geometrisk avmätning 1722. *”Geometrisk Delineation öfwer Strömsholms Kongs gård …”*
T25-25:3 Geometrisk avmätning 1729. *”Geometriska Chartor öfwer Säby udde och Öster Ängen …”*
T25-25:4 Avritning 1729. *”Geometrisk Afritning öfwer Hundängen …”; ”Charta öfwer Lek- och Häggholms Ängen”*
T25-25:5 Avritning 1729. *”Geometrisk Charta öfwer Syltahagarna …”; ”Afritning öfwer Ängen Stafhollmen …”*
T25-25:6 Avritning 1729. *”Afritning öfwer Sandholms Ängen …”*
T25-25:7 Geometrisk avmätning 1729. *”Geometrisk Charta Öfwer StorÄngen …”*
T25-25:8 Geometrisk avmätning 1751. *”Charta uppå en del av Stor-Ängen …”*
T25-25:9 Avmätning 1760. *”Geometrisk Charta Öfwer Trenne Stycken Wretar På Strömsholms Kungsgårds Ägor”*
T25-25:10 Laga delning 1760. *”Geometrisk Charta Öfwer Twänne Stycken Ängstegar …”*
T25-25:11 Avmätning 1766. *”Charta Öfver Friskens Wret Belägen på Strömsholms Kungs gårds Ägor …”*
T25-25:12 Avmätning 1786. *”Charta Öfwer Tartar Hagen På Strömsholms Kongsgårds Ägor …”*
T25-25:13 Övrigt 1793. *”Charta öfver Den Så Kallade Borgåhs Udden Inom Strömsholms Kongsgårds Ägor …”*
T25-25:14 Gränsbestämning omkring 1795. *”Charta öfver Strömsholms Kongsgård …”*
T25-25:15 Avmätning 1800. *”Charta öfver Strömsholms Kongsgårds Ägor …”*
T25-25:16 Avmätning 1872. *”Karta öfver lotterne No 9, 10 och 11 på Strömsholms Storäng …”*
T25-25:17 Indelning i farmer 1874. *”Karta öfver lotterna No 1–11 å Strömsholms Storäng, Häggholmen, Häggholmsstranden samt lägenheten Sylta hagar tillhörande Strömsholms Kongl. Stuteri …”*

Historiska kartor Säby 1–3
T58-15:1 Geometrisk avmätning odat. *”Strömsholms löt Säby …”*
T58-15:2 Geometrisk avmätning 1688. *”Geometrisch Delineation på Cronohemmanen Uthnäs …”*
T58-15:3 Geometrisk avmätning 1729. *”Geometrisk Delineation öfwer Utnäs by …”*

Lantmäterimyndigheterna
Historiska kartor Strömsholm nr 1–7
19-KOB-81 Gränsbestämning övrigt 1811. *”Charta Öfver Strömsholms Kongsgård Med Alla Dertill Hörande Ägor …”*
19-KOB-170 Övrigt 1879. *”Karta öfver den af Strömsholms Kungsgårds ägor till städerna Westerås och Köping uplåtna Borgås Udde”*

Historiska kartor Säby 1–3
19-säb-24 Övrigt 1729. *”Geometrisk Concept Charta öfver Uthnääs By …”*
19-säb-73 Övrigt 1873. *”Karta öfver alla ägorna till f.d. Regements-kommisarie-bostället Utnäs …”*

Rikets allmänna kartverks arkiv
Ekonomiska kartan 10G9e Dåvö
Ekonomiska kartan 10G9f Stora Ekeby
Ekonomiska kartan 11G0e Kolbäck
Ekonomiska kartan 11G0f Strömsholm

Häradsekonomiska kartan Strömsholm 1905–1911